

HERINNERING AAN DIE GELUKKIGE DAGEN

**Twee reizen langs de Rijn
door Johannes Gerardus Julianus
baron van Ittersum
in 1835 en 1842**

M.L. Hansen (ed.)

HERINNERING AAN DIE GELUKKIGE DAGEN

**Twee reizen langs de Rijn door Johannes Gerardus Julianus baron van Ittersum
in 1835 en 1842**

Inhoudsopgave

Kaart	6
Inleiding	7
Het reisverslag van 1835	9
Het reisverslag van 1842	52
Index	55

Kaart

Inleiding

Johannes Gerardus Julianus (Jan) van Ittersum (1810-1855) ondernam in 1835 vanuit Utrecht een reis langs de Rijn. Hij was de jongste zoon van Lodewijk Arend van Ittersum (1779-1812) uit Kampen. Hij studeerde rechten aan de universiteit van Utrecht, in 1835 was hij juridisch kandidaat en zou een jaar later afstuderen. Het reisgezelschap bestond naast hem uit nog tien personen: zijn moeder Johanna Sippina Boldewina Adriana van Ittersum-van der Merwede (1778-1857) en zijn broers Ernst Hendrik (Ernst) (1804-1853) en Antony Pieter Hendrik (Henry) (1808-1874), de aanstaande echtgenote van Ernst: Ignatia Gerardina Jacoba (Ines) Beelaerts van Blokland (1809-1874) en haar ouders Paulus Adriaan Beelaerts van Blokland en Bertha Theodora Ram, A. Bentinck [mogelijk Agatha Josina Mechteld Anna Bentinck, schoonzus van Frederik Alexander Sippo Arnold van Ittersum, oudste broer van Jan] en Joseph B. en Salvatore B. [mogelijk ook leden van de familie Bentinck] en een zekere juffrouw M. Scholten, waarschijnlijk een gezelschapsdame van mevrouw Van Ittersum.

De reis wordt in een prettige sfeer afgelegd. De jongens Van Ittersum zijn bezorgd voor het welzijn van hun moeder. Zij was herstellende en werd nog snel moe, zij zag van menig toertje af. Jan lijkt op reis vooral op te trekken met zijn broers, met zijn aanstaande schoonzus (Ernst en Ines trouwden in 1836) en met juffrouw A. Bentinck. Onderweg plukte hij een paar bloempjes die hij droogde.

In zijn reisverslag vervalt Jan van Ittersum vaak in een Duits idioom en soms schreef hij in het Oud-Duitse schrift. Hij had een deel van zijn jeugd doorgebracht in het jongens-instituut van de Herrnhutters te Neuwied.

Een Moravische vluchtelingenkolonie – Herrnhut genaamd – was uitgegroeid tot een wereldwijde godsdienstige beweging, opgericht door Nikolaus Ludwig graaf von Zinzendorf (1700-1760). De Herrnhutters vestigden zich in de dertiger jaren van de achttiende eeuw ook in Nederland, aangetrokken door het verdraagzame godsdienstklimaat. De meest bekende vestiging in Nederland is te Zeist. Kenmerkend voor het gemeentelven van de broeders was de opvatting dat er geen onderscheid gemaakt werd tussen geestelijke activiteiten en activiteiten die het wereldlijk welzijn dienden.¹

Jans moeder had in de omgeving enige kennissen waaronder de prinselijke familie van Wied, die zij een bezoek bracht. In Mannheim woonde de bevriende familie Van der Wyck. Zowel de generaal Van der Wyck als diens zoon Herman vulden het reisgezelschap tijdelijk aan. Het trieste einde van de vrolijke reis – een sterfgeval in de familie Beelaerts van Blokland – memoreert Jan van Ittersum in een gedicht dat hij aan het verslag toevoegde.

1 P.M. Peucker, 's *Heerendijk. Herrnhutters in IJsselstein, 1736-1770*, Stichtse Historische Reeks 16, 1991. Pag. 10, 14, 15, 27, 101.

De reis van 1835 beschrijft Jan van Ittersum op kleine tot boekjes gevouwen ongenummerde bladen, zonder titelpagina.

De reis in 1842 ondernam Jan van Ittersum met zijn broer Rudolf en een verder niet met name genoemd gezelschap. Het was een kort reisje naar Neuwied waarvan het verslag halverwege de thuisreis stopt. De pagina's van dit reisverslag zijn genummerd.

Beide verslagen worden bewaard in het Historisch Centrum Zwolle, in het Familiearchief Van Ittersum, inventaris nummers 194, 272 en 275.

Voor de transcriptie golden de volgende regels:

- De spelling, interpunctie etc. zijn zo veel mogelijk zonder wijzigingen overgenomen. Slechts daar waar het voor de leesbaarheid wenselijk was, zijn leestekens en hoofdletters aangepast.
- Bij twijfel is gekozen voor de moderne spelling.
- Duidelijke en hinderlijke verschrijvingen zijn verbeterd of in een voetnoot verklaard.
- Aanvullingen van de editeur staan tussen [rechte haken].
- De oorspronkelijke door de editeur toegevoegde paginanummering staat tussen [vierkante haken].
- De onderstrepingen zijn gecursiveerd.
- Oud-Duits schrift is weergegeven in het lettertype **Old English Text**.
- Onleesbare teksten zijn vermeld als < -- > en slechtleesbare teksten staan eveneens tussen <punthaken>.
- De namen van personen zijn zoveel mogelijk in nationale en internationale biografieën opgespoord. Maar niet altijd bleek dat mogelijk, zodat daar toelichting ontbreekt.
- Voor de annotaties is gebruik gemaakt van algemene naslagwerken en reisgidsen die niet nader worden vermeld.

Het reisverslag van 1835

[Pagina 1 is blanco.]

[2] 1835 2 Juny: Dingsdag

om 6 uren met heerlyk weer vertrokken, te Amerongen ontbeeten.— S'avonds in Lent aangekomen gebruikten wij met veel smaak een glas Rhynwyn.— wy trokken Nymegen door & kwamen om 6 uren te Kleef aan. wy maakten eerst eene noodwendige poetsparty & wandelden daarop zeer aangenaam; wy gingen daarna op het balcon zitten & soepeerden s'avonds zeer goed.— na wat uitgerust te hebben gingen wy

onze Route was van 14 uren

Woensdag 3

om 8 uren morgens op reis; om ½ 12 kwamen wy na Calcar gepasseerd te hebben te Xanten. waar een schoon cabinet van Rom[einse] oudheden van den Notaris *Huben*.— ook de kerk² aldaar is zeer schoon.—

Wy dronken daar koffy by den Kastelein *Ingenlath im NiederRhein[ischen] Gasthof* die ons in zyn huis vele aardigheden toonde.—

om 4 uren kwamen wy te Rheinberg aan & aten daar delicious by de Kastelein Bienen.— wy passeerden vervolgens *Mörsch*, *Ürdingen* & kwamen vry warm te ½ 10 S'avonds te *Krefeld* aan.— wy logeerden by *Horneman* in den *Wilde man*, aten s'avonds [3] een broodje & gingen vroegtydig naar bed.—

onze route was van 14 uren

Donderdag 4 S'morgens om 8 uren vertrokken. kwamen ¼ over 11 te Neuss aan, waar wy in een geen goed logement ons toch vry goed verfrischt hadden

om ½ 3 kwamen wy te *Dormagen* aan & aten daar zeer goed & eenvoudig. om 4 uren vertrokken wy weer van daar & kwamen te 6 uren te Keulen aan.— Na ons verfrischt te hebben in het *hof v[an] Keulen* deden wy nog S'avonds eene lieve wandeling over de schoone schipbrug naar *Deuts* waar wy voor het logement *Belle vue* een zeer aangenaam uitzigt hadden, goede harmonie muzyk hoorden & meidrank³ dronken.— terug gekeerd aten wy in de vry groote eeten zaal à la carte.—

onze Route was van 10 uren

Vrydag 5 Juni

Na het ontbyt begaven wy ons terstond op het pad, kochten eerst goede Eau de cologne & bezigtigden de Domkerk & Jesuiten Kerk.

De warmte & groote stank maakten dat wij ons zeer verheugden Keulen te verlaten.— wy zagen ook nog de groote zaal, waar het groote concert zoude uitgevoerd worden op de eerstvolgende pinksterdagen.—

tegen ½ 2 kwamen wy te Bonn aan, waar wy in den *Stern* logeerden.— De table d'hôte was reeds afgeloopen & daardoor was ons middag eeten niet al te best 't geen vooral afstak by het waarlyk vorstelyk ameublement van [4] dit anders zeer schoone logement.— wy maakten toen na het eeten eene kleine wandeling na de Schlosgarten⁴, doch keerden ofschoon opgetoogen over het schoone gezigt uiterst afgemat na het logement terug.—

Daarop gingen wy op weg & kwamen tegen den namiddag te Godesberg aan.— wy logeerden by Madem[oiselle] Fuchs in Belle vue, waar het zeer goed was & vol met Engelschen, wy maakten nog eene wandeling na de bron⁵; de dames op Ezel, moeder & Henry bleven daar; de overige gingen daarop den Godesberg bezoeken.—

Teruggekeerd gebruikten wy heerlyken Meidrank voor het logement & aten vervolgens à la carte.—

de dames vertrokken zynde, bleven wy nog eenigen tyd aangenaam discoureren met eene Eng[else] familie.—

2 Een gotische stiftskerk, gebouwd tussen 1263 – 1519.

3 Meidrank: een witte kruidenwijn.

4 Schlossgarten. De achttiende eeuwse hofuin van het voormalige kasteel van de keurvorsten van Keulen was een publiek park.

5 De bron Drachenquelle werd eerst in 1898 voor baden bruikbaar gemaakt.

onze Route was van 7 uren

Zaterdag 6 Juny

om ½ 8 vertrokken wy van hier; tegen over Koningwinter stapten wy uit het rydtuig; moeder reed door tot Rolandsweerd.– wy staken den Rhyn over, bestegen den Drachenfels te voet, & hadden daar een zeer schoon gezigt.– boven gebruikten wy in een goede restauratie zeer goeden meidrank, wy klommen aan de andere kant den berg weer af & lieten ons weer per aak naar Rolandsweerd brengen.– wy verfrischten ons hier een weinig.– zagen door zeer schoone glazen van allerlei kleuren⁶; & gingen vervolgens op reis.–

wy passerden nu een' zeer schoonen weg, wy reden door Sinzig & Breisig & kwamen daarop te *Brohl* aan, wy restaureerden ons hier & bestegen toen *Rheineck*⁷ waar het oude kasteel zeer schoon door den Prof[essor] *Betman Holweg* in den ouden styl wordt opgebouwd.–

Wy reden nu langs de ons zoo bekende streken & bergen & ruinen door Andernacht op Neuwied aan; ons verheugende in het wederzien der ons zoo bekende streken.–

[5] Zaterdag den 6 Juny des avonds om 6 uren kwamen wy te Neuwied aan & vonden aldaar in het Gemeinlogis alles zeer goed besteld door de vriendelyke tusschen komst van den heer Inspector Merian.– dien ik dien zelfden avond nog kennis ging brengen van onze aan komst.–

onze Route was van 7 uren.

Wy gingen vroeg te bed, doch wegens de groote warmte stonden wy

Zondag 4 Juny reeds vroeg op.– ik woonde tegen half negen in de Broederen Kerk de Morgen Zegen by, die wegens het Pinkster feest byzonder plegtig was.– tegelyk ontmoette ik den heer <Br[oeder]> *Wahl*

Tegen 10 uren begaven wy ons na de kerk & hoorden daar eene zeer goede preek van Broeder *Gambs*. met niet weinig genoegzamen bemerkten wy onder de vergaderde menigte hier & daar oude bekende gezigten.– waarvan de meesten ons zeer spoedig herkenden.– als Broeder Landolf, *Mathiesen*, *Süsslie*, *Rosenstiel*, oude Leermeesters, *Röchling*, &c. –

Na de kerk begaven wy ons naar den heer *Merian* wien wy met zyne familie zeer wel aantroffen

Wy begaven ons vervolgens naar de Slottuin⁸, die zeer goed in order was.– vervolgens gingen wy aan de table d'hôte aanzitten.– & vonden daar een' aangenamen Zwitser den heer Socin uit Bazel: die als zynde lid van de regering der stad in de laatste ongelukkige tyden van dat canton⁹ eene niet onbeduidende rol gespeeld had.–

Tegen den middag woonden wy eene schoone Liturgie met zeer goed choorgezang by.– En hadden te onzen nog de Schwestern [6] Lade bezogt, die zeer goed voorzien, & waar wy eenige niet onbelangryke Art[ikelen] kochten.– Na de Godsdienstoefening begaven wy ons in gezelschap van Mev^{rouw} *Mulert* & hare dochter naar de Slottuin, daar het nu in het koele avond weer zeer aangenaam was.

Maandag

Stonden Ernst, Henry & ik zeer vroegtydig (om 4 uren op). & begaven ons toen in gezelschap van eenige Hern-huttersche Broed[ers] & Zusters na Nothhauzen; wy hadden eene calêche medegenomen, doch maakten daarvan alleen voor de Dames gebruik van.–

In Nothhauzen was het zeer vol & ook een groot gedeelte van het Jongens instituut vonden wy daar vereenigd.– die onder leiding van *Wahl*, & de jonge *Röchling* vroeger onzen mede Scholier, regt schoon zongen. wy ontbeten daar, & wandelden toen over de Bergen & Ehrlich¹⁰ terug, onder weg van de heerlykste gezichten juisserende¹¹.–

Wy waren om 9 uren terug, & gingen toen met den heer Merian het instituut bezien; daar alle de Knapen¹²

6 In het logement was een kamer met in de ramen rood, geel en blauw glas.

7 Van het kasteel Rheineck bleef na de vernietiging door het leger van de keurvorst van Keulen in 1692 enkel een twintig meter hoge donjon staan. Het kasteel werd in 1832 herbouwd.

8 Het park van het paleis van de prins van Wied, langs de Rijnsoever gelegen.

9 In 1833 splitste het gebied van Basel in Basel-stad en Basel-land.

10 Irlich.

11 Juisserende. Juisseren; genieten.

12 Er staat: Knaben.

den volgenden dag den gewonen grooten *Spaziergang* gingen maken kon dit geen uitstel lyden, wy bezagen alles met de grootste belangstelling & waren zoo als altyd ten uiterste ingenomen met de geheele inrigting, die dan toch nog in vele verbeterd was.— Men vond er zeer vele Schotten, & Engelschen, weinig Hollanders.— 70 pensionnaires bevonden zich nog op het instituut.—

Om 10 uren hoorden wy eene goede preek van Broeder Furstenberg.—

Na de preek ging[en] wy eene visite brengen aan Zuster Calcar, Bruder Land[olf] Rochling & gingen daarop eeten, hebbende de HH[eren] Wahl & Merian als gasten gevraagd.—

Om ¼ voor 4 uren gingen wy naar de tuin van het Jongens instituut, & verlustigden ons daar in de ongedwongene vreugde der kinderen die er allen zeer gezond uitzagen.— Vervolgens begaven wy ons naar het Meisjes instituut & hoorden [7] een'ge zeer schoone gezangen op den choorzaal uitgevoerd.— & bezigtigden hierop het instituut zelve.— waarna wy by den heer Wahl gingen thee drinken.— wy hoorden hier wederom aangename muzyk.— tegen den avond wandelden wy <onder> het heerlijkste weêr naar den <Gottes acker> der Brudergemeine & zagen met veel belangstelling de graven van menig oude bekende.— wy begaven ons vervolgens naar Huis.—

Dingsdag.— 9

Wy gaven dezen dag een vroeger gemaakt plan op, ten einde ons wat stil te houden & zoo doende wat meer uitte rusten, daar de groote warmte ons zeer afmatte.— des morgens hielden wy ons derhalve onledig met schryven.— tegen 1 uur aan de table d'hôte. na dezelve het Broederen huis bezocht.— waar ons vooral de zeer schoone Ofenfabriek¹³ beviel.—

Naderhand begaven wy ons (zonder M[oeder]) na Mevr[ouw] Mulert, dronken daar thee, & zakten toen den Rhyn af tot aan het Duivels huis. Het weer was overheerlyk schoon, & de vaart op den Rhyn zeer genoegelyk. Wy begaven ons hierop naar *Wollendorf*, & dronken daar een' zeer goeden landwyn van 1834 voor 20 C^t de flesch.— <Dom[inee]> Cury ver[ge]zelde ons ook

De avond was overheerlyk schoon, & onder een heerlyken maanschyn, wandelden wy ten uiterste voldaan naar Neuwied terug.—

Woensdag 10 Het weer even verrukkelyk. wy stonden vroeg op & reden toen terstond uit naar Nothauzen.— hier dejeuneerden wij, maakten eene schoon[e] wandeling om het buitengewoon schoone hout te bezigtigen, doch vonden overigens dat deze nog altyd aangename verblyfplaats veel verloren had doordien het niet meer omrasterd is & daardoor geen wild meer gezien wordt.—

Wy reden vervolgens de Wiedbach¹⁴ door naar *Segendorf* & maakten ons gereed <de> berg waarop Monrepos¹⁵ ligt te beklimmen.— Daar er juist vele karren naar beneden kwamen, waren wy genoodzaakt den min gebruikelyken & daardoor ook veel minder goeden weg te volgen.— De HH[eren] wandelden, de dames bleven in het rydtuig & gaven hierby vele blyken van moed.— Daar het tusschenbeide al zeer slim ging.— de warmte was zeer groot. Boven gekomen, rustten wy eerst wat uit, & dronken eenen fl[es] wyn.— Daarop maakte M[oeder] eene visite [8] by de Prinses *Louise v[an] Wied*.— wy wandelden intusschen met Jufv^{r[ouw]} Mietje Calcar die ons dezen dag vergezelde naar de *Holtsstoss*, & genoten daar evenzeer van het schoone gezicht als van de verrukking der dames Bentinck & Beelaerts.—

Teruggekeerd zynde, vonden wy M[oeder] zeer tevreden over hare visite.— De vorstelyke familie was zeer vriendelyk maar in diepen rouw over het verlies van den Prins *Otto* op 22 Mei ll.—

Wy zetten ons nu aan tafel, & verkwikten ons in de openlucht aan de goede & eenvoudige spys die men ons hier voor-zette.—

Hierna bezocht nog eene der oude Hofdames Freule *Schacht* [moeder], terwyl wy ons begaven naar *de Kwelle*¹⁶.— regt warm kwamen wy hiervan terug toen wij tot onze verwondering van M[oeder] vernamen dat de Prinses ons allen op de thee verzocht had.—

13 Ofenfabriek: kachelfabriek.

14 De rivier de Wied.

15 Monrepos. Lustslot van de prinsen van Wied, 265 meter boven de Rijn gelegen.

16 Deze bron is niet getraceerd.

Wy maakten ons spoedig wat in order. gingen tegen 5 uren daar henen, zaten zeer aangenaam, thee te drinken voor het huis, jouisserende van het heerlijkste gezicht, wat men zien kon. Het gezelschap bestond uit den Vorst van Wied¹⁷, Prins Carel, Princes Louise, Hofrätthin Bernstein.–

(300 stuks herten & reeën)

Zeër content over de waarlyk gulle receptie keerden wy terug te voren nog eene wandeling makende naar de Neue *Ausichte* waar men heerlyk ziet op *Altwied* &c. – by een voortreflyken avond, & schoonen manenschyn, daalden wy vervolgens den steilen weg weder af; & keerden ten uiterste tevreden over onze dag naar Neuwied terug, namen een eenvoudig soupè & begaven ons terstond daarna te bed.–

[9] *Donderdag 11*

Onder een' even helderen hemel als wy tot nu toe steeds hadden, gingen wy in twee wagen[s] weer op reis.– Mevr[ouw] *Muelert* & dochter waren door ons geïnviteerd.–

Wy voeren den Rhy over & reden daarop door een' zonnigen weg naar Missenheim & Plaidt; de ruine van Warnerseck lieten wy op zyde liggen. het gezicht op *Camille-* & *Sattel-*berg was zeer schoon.– op zyde lieten wy liggen het dorpje welligt alleen belangryk door deszelfs weinig smakelyken naam *Krets*.– Het dorp dat wy nu bereikten heette *Kruft*.– van daar kwamen wy te *Nieder mennich* aan. Even buiten het dorp stegen wy uit om te bezien de *maalsteenen Grube*. Dit is waarlyk een zeer interessant gezigt, met drie guide's ieder met een lampje gewapend, stegen wy de 160 trappen in de diepste duisternis af, die alleen eenigins door de lampjes verminderd werd. Beneden gekomen, waar het zeer koel was zagen wy hoe de groote stukken losgemaakt worden, men zoekt hiertoe de voegen op, & slaat daarin een' *Keil*¹⁸ waarna het met weinig moeite loslaat.– De steen aders gaan als boomen met hare eigene vertakkingen naar beneden, <men> neemt dan ook eerst de takken weg voordat men aan den stam gaat.– ten einde geen vrees voor instorten te hebben, rust ieder eigene *Kaul*¹⁹ op pielen, die het gezicht waarlyk grootsch maken.– men heeft in iedere *Kaul* eene diepe vry breede rond gemaakte koker, die naar boven gaat, hierdoor worden de brokken steen, die voor het grootste gedeelte beneden worden bereid & gefatzoeneerd, door windassen naar boven gebragt.– de kleinere brokken die afvallen zyn goed voor bouwmaterialen.

[10] Weder boven gekomen kwam de warmte ons weder te drukkender voor.–

Van hier kwamen wy eindelyk na een' zeer moeyelyken & dikwyls gevaarlyken weg naar klooster *Lach*²⁰ welks ligging zoo als bekend brillant is.– Het schoone meer trok byzonder onze verwondering door deszelfs heerlyke blaauwe kleur.– Het Klooster gebouw wordt nog eenigins bewoond, & daar door in stand gehouden.

Het logement is er niet meer, & de tegenwoordige Eigenaar weinig gastvry van aard, wil niet hebben dat men iets aan de vreemden voorzette of geve.– wy zetten ons dus in den tuin neder & verfrischten ons daar met een *Kaltes frühstück* daarop bezigtigden wy de waarlyk schoone Klostergebouwen.– in de voormalige eetzaal der ryke Benedictyner-Monniken zagen wy nu eenige verbazend groote ossen vetmesten.– de bestemming van dit vertrek was dus weinig veranderd alleen vond men er een hoewel dan minder edel, evenwel nuttiger personeel dan vroeger wel het geval was.–

De schoone kerk²¹ is geheel verwoest door de franschen op het einde der vorige E[euw] & wordt alleen nog dakvry gehouden.– Alles toont heelaas aan dat deze schoone kerk binnen weinige jaren geheel zal inzakken.– De twee tooren[s] welke naast dezelve staan zyn <veel> minder schoon.– De groote tuinen bevatten vele vruchtboomen van allerlei soort, de wynstok niet te vergeten.– In het kort het geheel toonde weer van den goeden tact & smaak die de R[ooms] C[atholieke] Geestelyken vroeger hadden in het kiezen van hunne vrome afzonderingsplaatsen.–

17 Johann August Karl (1779-1836). Vorst van Wied.

18 Keil: wig.

19 Kaul. Waarschijnlijk een samentrekking van het Nederlandse kuil en het Duitse woord voor kuil: kaute.

20 De Benedictijner abdij Maria Laach ligt aan de Laacher See. Het 331 hectare grote meer heeft zich in een oude krater van het vulkanische Eifel gebergte gevormd.

21 Een twaalfde-eeuwse romaanse basilica.

Wy begaven ons nu weer op weg naar het [11] dorp *Toenistein*²², beroemd door de naby gelegene bron van dien naam²³.– De weg was wederom zeer slecht.– Zoo als bekend ligt de *Lacher Zee* zeer hoog; wy daalden nu steeds, dikwyls vry steil tusschen hooge bergen door.–

Langs de boorden dezer vry pittoresque weg zagen wy de zoo merkwaardige *tras*²⁴ groeven waarvan zoo menige scheepslading naar Holland verzonden wordt.–

Langs *Wassenach* reden wy nu door een heerlyk dal naar Toenistein, op zyde latende liggen een vry goed onderhouden Ridderslot.

Aan de Bron dronken wy het zeer goede *Sauerwasser* dat hier veel verzonden wordt.– in het logement zagen wy de *kruiken* hier toe benoodigd, zeer vaardig & snel maken.– Een man maakt er 150 van op één' dag.–

Wy reden vervolgens door een' even schoonen dal weg, al dalende tot aan den Rhyn naar *Brohl* toe.– Hier bezagen wy de zeer schoone tuin van den Coll: heeren [van] d[er] Muelen die hier eene beroemde papier fabriek hebben.– deze tuin is overwaardig der bezigtiging door de zeer schoone waterwerken, bloemen, & heester gewassen.– men vindt hier alle soorten van vruchten & druiven.–

Daar het reeds laat geworden was, reden wy zeer snel & onder eene aangename koelte naar Neuwied terug.–

Vrydag 12

wy hielden heden wederom rustdag. gedurende den rustigen morgen schreef ik aan myn journal & maakte nog een bezoek in het Instituut – andere oude kennissen.– Na het middag eeten gingen wy thee drinken by Mev^[fouw] Muelert, naderhand eenige winkels als ook een meisjes Instituut in de stad zien & van daar de begraafplaats van Neuwied zien, die zoo als bekend zeer [12] vele schoone & eenvoudige monumenten bevat. ook hier zagen wy menigen ouden bekenden liggen.–

Wy dronken te huis gekomen een' vriendschappelyken flesch met Broeder Landolph & gingen daarna naar bed.–

Zaterdag. – 13

Na het ontbyt gingen wy met Br[oeder] Landolph na het zeer schoone meubelmagazyn van den heer Vetter.– van daar na het naturalien cabinet van Prins Max:²⁵ dit is zeer schoon maar slecht onderhouden.– wy zagen ook nog 4 levendige Americ[aanse] beeren waarvan twee ofschoon zeer jong, reeds van buitengewone groote, de Prins had ze zelfs van zyne laatste reis naar America medegebragt. Het cabinet der Rom[einse] oudheden stelden wy uit.–

Wy aten dezen middag vroeg; hadden tot gast Merian & Zuster & gingen na het eeten met Jufv^[fouw] Calcar & het overige gezelschap naar Sayn in twee wagen[s].–

Het weer was door een onweer eenigzins ofschoon weinig afgekoeld.–

In Sayn, dat wy zeer aangekomen vonden, begaven wy ons de nieuwe Straatweg op naar Isenburg.– deze weg is buitengewoon schoon en moet nog geprolongeed worden tot Keulen opdat men in oorlogstyd een' binnen weg hebbe ten einde Coblenz & Cöln in verband te behouden

den vorigen dag had het hier zeer zwaar geregen[d] van daar dat de Sayn-Bach²⁶ zeer aan gezwollen was. –

[13] te Sayn teruggekomen bezagen wy de groote yzeren <heert> bestaande in een geheel yzeren huis. het wierd juist gegoten, 't geen by een personeel van 60 man een zeer levendig & imposant voorkomen gaf. aan het geheele gebouw ziet men geene andere bouwstof van binnen noch van buiten aangebragt dan yzer.– wy gingen nu naar de beroemde winkel, in de canon gieterij & boordery was niets te doen.–

De winkel was zeer goed voorzien & oneindig uitgestrekter dan in de vorige jaren.–

Wy kochten ons het een & ander.– verfrischten ons toen in de aangenaam gelegene restauratie doch toen wy op den *Renneberg* ons wilden begeven belette ons dit een spoedig opgekomen onweer. Toen de regen echter ophield gingen wy met frischen moed naar boven, & hadden daar een schoon, maar beperkt gezicht.–

Wy reden kort daarna wederom naar Neuwied.

22 Tönnisstein.

23 Bad Tönnisstein.

24 Trass. Tras; gemalen tufsteen.

25 Prins Alexander Philipp Maximilian von Wied-Neuwied (1782-1867).

26 Saynbach.

Zondag 14.

Wy reisden om ½ 7 af naar Ems, M[oeder] bleef te huis; wy hadden Wahl verzocht om mede te gaan & Mevr[ouw] Muelert met hare dochter had zich aan ons gesloten.– het weer was ons minder gunstig; het was een sterke nevel, & men zoude zeggen dat er ook veel heidebrand zich mede vereenigden.– Dit maakte dan ook dat wy weinig van de mooie gezichten konden jousseren.–

Tusschen Neuwied & Coblenz aan het dorpje *Vallendahl*²⁷ gekomen zagen wy alle praeparaties voor eene processie, meerdere altaren waren aan de wegen opgeslagen, die met bloemen bestrooid waren. In Ems vonden wy nog weinig badgasten.– wy stegen af in het *Kurhaus* & aten te middag aan de table d'hôte met 60 couverts [14] het eeten & bediening was zeer goed.–

De winkels bevielen ons minder met uitzondering van een' *cristal kraam*, die geener ons zich herrinnerde immer *zoo schoon* gezien te hebben.–

Daar wy meer dan 5 uren over den terug weg zouden door brengen, gingen wy na tafel terstond in den tuin thee drinken, wandelden langs de Lahn.– (op de bergen had men *dien* dag volstrekt geene uitzicht) & zagen by die gelegenheid een' <opene> deling aan de bank in de tyd van 5 minuten meer dan f 300 verliezen. De bank werd gehouden in het hotel de Russie dewyl het eigenlyke lokaal hiertoe in gebruik geheel nieuw zal opgetimmerd worden.–

Wy reden dus spoedig weer terug, het weêr was eenigzins opgehelderd, dit deed ons weer jousseren van den schoonen Nassau'schen Straatweg, van Ehrenbreitstein &c.–

Buiten deze laatste plaats gekomen zagen wij zeer velen terugkomen uit *Vallenthal*, die na waarschyndyk den morgen door gebeden te hebben, daardoor een te droogen keel hadden gekregen; twelk wat al te veel den zelden had doen bevochtigen.

Wy kwamen verder zonder ongelukken te Neuwied om ½ 10 aan.–

Maandag – 15

Onze Route van heden slechts tot Coblenz gaande, zoo rusten wy ons dezen morgen weer wat uit, gingen vervolgens aan het pakken. ont[15]vingen nog verschillende visites; aten om 12 uren te middag & begaven ons om ½ 2 op weg.– ten uiterste content over ons verblyf te Neuwied, zoo wel wat het logement aangaat als ook de vriendschappelyke ontvangst.– Ieder beyverde zich om ons met hartelyk[heid] te bejegenen.–

De heer Merian, Mev^{f[ouw]} Muelert & dochter & Mietje Calcar begelyden ons tot over de Gierbrug wy hadden het rydtuig weêr over Giesel. onze weg voerde ons over Weissen – Thurm &c. reeds vroeg kwamen wy in *Coblenz* aan.– het weêr was niet helder genoeg om op Ehrenbreitstein te gaan, wy maakten ons dus ter land op weg om de stad te zien.–

Moeder wilde ter gelegenheid van R[udolfs]²⁸ verjaardag op ys tracteren doch konden dit nergens bekomen.– Wy vonden Coblenz eene mooie gebouwde stad vooral het nieuwere gedeelte.– doch even als overal ontbreekt hier onze hollandsche netheid.–

Ons hôte *Bell-vue* ligt zeer schoon aan de Rhyn, tegen over de Schipbrug.–

tegen den avond zagen wy de Stoomboot aan komen, waarop zich vele Engelschen bevonden; de 2 dames Swellen-grebel & Jufv^{f[ouw]} Rose zagen wy ook uit dezelve stygen

Wy namen ons voor vroeg naar bed te gaan ten einde den anderen dag vroeg naar Ehrenbreitstein te gaan & ons van daar op weg te begeven naar St. Goar.–

route van 3 uren

[16] Dingsdag. 16 Juny

vroeg gedejeuneerd hebbende begaven wy ons (exceptée M[oeder]) naar Ehrenbreitstein, wy bezagen deze schoone vesting, doch konden er weinig in de détails van te zien krygen, hiertoe behoort men te hebben byzondere toestemming.– het gezicht van deze hooge vesting was zeer schoon, & de nevel begon zich wat opte helderen.– wy zagen hier & daar gecondemneerde soldaten den vestingarbeid verrigten.–

Teruggekomen begaven wy ons weder op reis. zeer te vreden over ons verblyf in Coblenz & over het

27 Vallendar.

28 Rudolf van Ittersum, broer van Jan, was op 15 juni 1806 geboren.

logement.–

wy reden nu den schoonen weg langs den Rhyn. verlustigden ons in den aanblik der ruines *Lahneck*, *Stoltzenfels*²⁹, *Marksburg*, *die Bruder*, eindelyk die *Maus* & die *Katze*.– te *Boppard* aten wy te middag in het *Posthuis* zeer goed & tevens goedkoop.– wy passeerden nog eenige onbeduidende plaatzen & kwamen tegen den namiddag te St Goar aan.– Deze plaats verdient deszelfs beroemdheid van schoone ligging zeer.–

Wy logeerden *Zur Lilie* zeer goed, & na ons wat verfrist te hebben, hadden wy het genoeg eene holl[andse] familie & wel eene oude Neuwieder Schoolkennis den heer A. Offers aan te treffen met zyne jong getrouwde vrouw; die voor hunne gezondheid een toertje langs den Rhyn maakten [17] Wy haalden hen spoedig over dezen avond alhier te blyven, staken over naar St *Goarshausen* (waarby M[oeder] voorbeeldeloze bewyzen van moed gaf) & begaven ons van daar in het beroemde zoogen[aamde] *Schweizer Thal* hetgeen aan onze verwachting beantwoorde. Van deze onze Excurzie teruggekomen begaven ~~A. en~~ *liebste A.*, H[enry], E[rnst] & I[nes] ons naar den *Rheinfels* eene in 1794 door de Franschen verwoeste vesting, N[ota] bene aan St Goar gelegen.– Deze togt beloonde onze moeite wel, de verwoesting aldaar levert vele gezichts punten op, die overwaardig der beschouwing zyn, & het gezicht op den Rhyn, & het dal landwaarts in, is verrukkelyk.– daarby wierden wy op weg verrast door een' *viol speler*, die ons door zyne grimassen zeer vermaakte.–

Op onzen terug weg amuseerden wy ons door den berg en galop aftegaan, waarby onze *liebste A.* – wederom herhaalde proeven van behendigheid gaf.–

Zeer warm kwamen wy terug & na ons op nieuw wat verfrist te hebben zetten wy ons gezamenlyk am *Abend tisch* – het discours was zeer levendig vooral door ons nieuw aangewonnen gezelschap.– hierbij kwam dat de heer A. Offers ons op twee heerlyke flesschen *Rüdesheimer 1822* onthaalde.–

Wy hadden bovendien het genoeg de kracht van het schoone Echo al hier [18] te hooren; door het blazen van een' gewezen franschen soldaat op het hoorn.– Dit Echo is zeker een der schoonsten 't welk men hooren kon.–

Na eenige vriendschappelyke toosten met elkander gedronken te hebben, scheidden wy van elkander, zeer vergenoegd & dankbaar <aan> het toeval dat ons hier zamen had gebragt.–

Zeer te vreden over onzen dag legden wy ons vervolgens te bed.– tot aan den laatsten oogenblik, door de nabuurschap onzer kamers, van elkanders gezelschap jousissenden.–

Route van 7 uren

Woensdag 17

Wy hadden heden een' byzonder schoonen weg afteleggen. Na het ontbyt begaven wy ons op weg & hadden terstond het heerlyke gezicht op den *Lureley*³⁰.

Een invalide uit den franschen tyd die ons den vorigen avond reeds door zyn hoorn vergast had, stond nu weder op zyn post om ons van de andere zyde het schoone Echo te doen hooren.– Doch niets overtrof onze gewaarwording toen wy hem een geweer hoorden afschieten; het was als of eensklaps een zwaar onweder losbarst over den berg, 't geen vervolg[ens] even spoedig weer aftrok, & zich kenmerkte door herhaalde maar tevens ieder keer minder harde slagen.–

De Rhyn heeft hier over al een' zeer snellen stroom, & de rotsen komen in denzelven gedurig boven. By de stad *Oberwesel* ziet men de bekende *7 Jungfrauen*³¹.– aan de andere zyde de schoone ruine dezer coquette dames, *Schönbusch* genaamd.– Het aantal der ruines hier is zeer groot.– wy bemerkten nog *Guthenfels* [19] & het in stand gehouden slot de *Pfalz* by Caub.– By *Bacherach* zagen wy de ruine *Stahleck*. wy stegen in deze oude stad een oogenblik uit & zagen eene schoone ruine van eene in den 30 J[arige] oorlog verwoeste kerk door de *Zweden*.– By *Rhein-diebach* heeft men de ruine *Fürsten berg*.– Aan de overkant ziet men *Lorch* liggen.– wy passeerden aan onze zyde *Nieder-Heimbach* met de Ruine *Heimburch* & verder op *Soneck*,

29 Kasteel-ruïne Stolzenfels.

30 Loreley.

31 Sieben-Jungfrauen.

daarna *Trechling hausen*³² met de Ruine *Valkenburg*³³.– De gezigten zyn hier overal even schoon; de oevers van den Rhyn zyn meestal steil & woest; doch nog veelal beplant met wynstokken.–

Wy zagen nu voor ons liggen het schoone slot *Rheinstein* door een Neef des Konings v[an] Preussen³⁴ voor korte jaren geheel in order gebragt & bewoonbaar gemaakt.– den schoonen berg opstygende ontmoeten wy eene Belgische familie uit Gend. Zoo als wy boven uit het vreemdenboek merkten.–

Boven gekomen & den valbrug gepasseerd hebbende werden wy door een' guide rond geleid.– doch daar de Princes³⁵, die wy de Eer hadden te salueren alhier tegenwoordig was kon men slechts weinig te zien krygen.– het gezigt van hier was wonderschoon; de Ridder zaal, & het salon waren zeer smaakvol gemeubleerd & bevatten beide veele schoone oudheden, bekers, wapensrustingen &c. – Ter eere der Princes wapperde de Pruissische Adelaar van de torens & had men bovendien nog een' levenden arend. – By het na beneden gaan zagen wy een' jong prinsje zyne bloemen begieten

[20] Zeer te vreden over het bezigtigen dezen interessante veste, daalden wy neder.– Moeder was intusschen naar Bingen gereden.– wy staken nu over naar *Asmanhausen*; & passeerden hier vele voor een' onkundigen schipper gevaarlyke plaatsen.– In *Asmanhausen* dronken wy eerst nog den Rooden landwyn, die ons echter minder beviel.– I[nes] & A. bestegen nu Ezels, de HH[eren] gingen te voet. – Wy bestegen nu den Niederwald & ondervonden dat de berg van die zyde zeer steil was.– Boven gekomen deed ons de schaduw veel goed, wy hielden ons aan het Jagtslot slechts zoo veel op, dat wy een' <schoss van³⁶> wyn konden drinken.– begaven ons toen naar de grot³⁷, die ons echter wat het daaropvolgende uitzigt betrof, minder beviel omdat het hout te groot was geworden.– Wy gingen vervolgens naar de Rossel eene geëmiteerde ruine vanwaar uit men een heerlyke uitzigt heeft op *Bingen* het *Bingerloch*, *Mausethurm*. den stoomboot zagen wy juist passeren. tgeen het gezigt nog verfraaide.– onder aan den berg ziet men de ruine *Ehrenfels*. Van hier wandelden wy steeds door zware bosschen naar den *Tempel*. van hier overziet men den ganschen *Rheingau*, *Rhüdesheim*³⁸, *Rochus-Capelle* &c. &c. De weg liep nu vry steil af naar *Rhüdesheim* midden door de heerlykste wyn bergen heen.– Onder gekomen zagen wy de zeer aardig in order gehoudene Ruine *Brömserburg* aan den Graaf v[an] Ingelheim toebehorende.– Wy vonden in het vreemdenboek nog onzen namen van 1823.–

Zeer vermoeid kwamen wy nu in het eerste het beste logement aan, & dronken hier een' [21] flesch *Rhüdesheimer*.– Wy zakten vervolgens zeer aangenaam den Rhyn af tot Bingen.– aan land gestegen zagen wy Moeder aldaar *im weissen Ross* voor de ramen zitten.–

Wy dronken hier in den tuin nog thee & zetten ons toen in den wagen, waarna wy naar *Nieder Ingelheim* reeden.– Wy reden nu den *Rheingau* door, & hadden nog schoone gezigten op *Johannisberg* &c. –

Te N[ieder] Ingelheim logeerden wy zeer goed ofschoon het op het oog niet veel scheen.– Des avonds smaakte ons het eten weer zeer, waarna wy ons te bed begaven.

Route van 9 uren

Donderdag 18

wy reeden vroeg af omdat men ons zeer aanraadde te maken dat wy de schoone processie by gelegenheid van het <*Frohleichnamesfest*³⁹> te zien kregen. Deze is namelyk in Mainz nog zeer schoon.–

Wy reden dus om ½ 7 af.– De weg gaat nu vry sterk naar boven; alwaar men de voortreflykste uitzigten op den *Rheingau* heeft.–

Wy reden in Mainz in het eerste logement het beste *De Englische hof*; waar de processie passeren moest – & wy vonden alle straten reeds opgevuld met wandelaars; de militairen bevonden zich allen in groote tenue. om ruim ½ 10 kwam de trein voor ons Logement & duurde ¼ 4 uurs langs.–

32 Trechtingshausen.

33 Falkenburg.

34 Frederik van Pruisen (1794-1863) kocht de burcht Voitzberg die hij omdoopte tot Rheinstein.

35 Waarschijnlijk de echtgenote van bovengenoemde neef. Niet nader getraceerd.

36 Schoss. Schöss: scheut.

37 De grot Zaubershöhle.

38 Rüdesheim.

39 Namensfest: verjaardag. Het feest is niet getraceerd.

Deze warme & reeds veel van haren vroegeren glans verminderde plegtigheid afgelopen <14> kerken, ruim 2000 menschen & de dom kerk. [22] zynde zoo begaven wy ons naar den *Dom kerk* waar de priesters nog en corps een gezang aan hieven.– onder de menigte geloovigen verwonderde ons de schelle stem van eene oude vrouw die zich boven alles verhief.– Wy bezagen dese schoone kerk⁴⁰; die vele belangryke graftombes⁴¹ bezit.–

Van daar gingen wy toen nog de *Petruskerk*⁴² zien die even schoon of doch minder groot is.–

Wy hadden besloten op onze kamers te eeten & aten daarom later.– Zeer goed maar buitengewoon duur.–

Na den eeten deden wy nog eene wandeling door de stad.– & zagen een niet groot maar vry goed meubel magazyn.–

Het warme weêr had zich wat afgekoeld door eenige regenvlagen; & zoo reden wy tegen den avond de schoone schipbrug over.– de ligging van Mainz aan den Rhy bewonderende; terwyl ons vooral het gebouw van een geheel nieuw *hôtel d'Hollande* frappeerde.– hebbende het zelve 4 verdiepingen & 12 ramen en face.–

aan de overkant reden wy door geheel nieuwe militaire gebouwen & vervolgens het dorp *Cassel* door.–

Wy reden vervolgens den schoonen weg naar Wiesbaden op, het dorp *Motsheim* passeerende. tegen ½ 9 bereikten wy Wiesbaden.– Aan de schoone Plantanen allee vonden wy het huis van den heer *Bosercourd* waar wy zeer hartelyk ontvangen werden.– tot onze spyt was evenwel de gulle gastheer zelf eenigzins onpasselyk, & bevond zich dierhalve te bed. Na smakelyk gesoupeerd te hebben, begaven wy ons allen vry gefatigeerd te Bed.–

Route van 5 uren

[23] *Vrydag* 19 Zeer verkwikt & na aangenaam ontbeten te hebben wandelden E[rnst] H[enry] & I[nes] na het zelve door de schoone Plantanen Allee naar de *Kursal*, bezagen de schoone winkels. & waren en transport, over de geheele nieuw vertimmerde *Kursal*, die met eenige andere vertrekken vorstelyk in order zyn gebragt.

Het weêr was dien dag verrukkelyk schoon. wy vonden ontzagchelyk veel in Wiesbaden aangebouwd. doch kwam het ons nog vry stil voor.– Men beeld het er voor dat hier vele vreemdelingen dit jaar naar *Kalish*⁴³ naar de groote troepen vereenigingen gaande, dit het aantal van dezelve hier & elders zeer zoude verminderen.–

Na het eeten gingen wy eene wandeling maken naar de naby gelegene ruine *Sonnenburg*. een gedeelte van het gezelschap was en voiture.– onze weg was heerlyk & schoon, & aan de ruine zelfs gekomen genoten wy een zeer schoon gezicht.–

Hier van teruggekeerd gingen wy nog een bezoek geven aan de schoone *Kursal* & de daarby staande prachtige winkels onder de colonnade.–

Men was weer druk aan het spelen, evenwel niet grof.–

Nassau is bekend als een vruchtbaar & zeer aangenaam land; bevattende in zich vele rykdommen, in wynen, mineraal-wateren hout &c. –

De Vorst van Nassau⁴⁴ heeft geene civiel <Dy[n]st>, hy is geheel onafhankelyk van zyne Staten.– doch bezit byzonder groote privaat eigendommen & wanneer het een goed wynjaar is zoo maakt hy hier alleen van 15 à 16 tonnen gouds.– Een bad [24] brengt alleen jaarlyks 1 ton gouds aan den hertog op.–

De *Kursal* is verhuurd voor f 30.000. –

De winkels onder de colonnade betalen ook zware huur. er zyn er' die f 200 voor de Kurtyd alleen betalen.–

Zaterdag 20 Het weêr steeds even schoon.– Na het ontbyt maakte ik gebruik van een bad in *den Adler* of het Posthuis 't geen my zeer goed beviel.– dit schoone logement schynt thans algemeen in trek te zyn.– Doch zeer vol scheen het my niet toe daar te zyn.–

40 De bouw van de Dom begon rond 1009.

41 Onder de grafmonumenten bevinden zich die van talrijke keurvorsten.

42 De St.-Petruskerk, gebouwd tussen 1748 en 1756.

43 Kalish. Kalisz in Polen.

44 Willem George (1792-1839). Hertog van Nassau en groothertog van Luxemburg.

Na het middagmaal gingen wy eene toer ryden naar Bieberich, alwaar wy in den schoonen Slottuin wandelden; de Marstall⁴⁵ zagen & de remises bezigtigden waarin 65 rydtuigen zich bevonden; waaronder sommige zeer schoone.— De opperstalmeester des Hertogs de heer v[an] Breidtbach Bürsheim' liet ons alles met veel bereidwilligheid zien.— wy begaven ons daarna in het Slot⁴⁶, waarvan ons alleen twee galleryen, de schoone rotunde & eenige oudere gemeubileerde kamers getoond werden De appartementen die in order gebragt waren ten tyde van het huwelyk (2de) des hertogs voor 6 jaren met eene Wurtemb[ergse] princes⁴⁷ staken uit door eenvoudige smaakvolle pracht.— van uit het paleis heeft men een schoon gezigt op den Rhyn, de Rheingau & Mainz.—

Wy zagen de Hertogin eene zeer schoone vrouw daarop uitryden.— terwyl twee prinze beurtelings het park doorrenden, naar het ons voorkwam van de afwezendheid des hertogs die naar Petersburg was afgerei[s]d, dapper gebruik makende.—

[25] In het park zagen wy vervolgens de nagemaakte oude Burg; die zeer lief gearrangeerd is en van welker tinnen men een aangenaam gezigt heeft op het park en omliggende streken.

Van dezen uitrid teruggekeerd begaven wy ons nog weer op het pad naar de Kursaal &c van waar wy ons naar huis begaven; de dames maakten nog wat muzyk. wy soupeerden vervolgens & begaven ons toen te rust.—

Zondag 21

Nadat M[oeder] eene zeer schoone preek van D^{ofmineel} Vinke had voorgelezen, wandelden de HH[eren] tegen 12 uren naar de parade, die voor de Caserne door ongewapende manschappen gehouden werd, & dan ook alleen der bezigtiging waardig was wegens derzelver muzyk.—

wy wandelden vervolgens nog eens weer naar de Kursaal, & aten daarop te middag.—

Terstond na het eeten begaven wy ons naar den tuin agter de Kursaal; hier verzamelen zich des Zondags al de vreemden, zitten aan tafeltjes & hooren dan zeer goede harmonie-muzyk. Het was echter, naar het zeggen van inwoner[s] al hier niet zeer druk.— wy hadden het geluk een ex-inwoner van Utrecht met zyne familie alhier te zien, de Graaf van Buuren van Mollem van Zydervelt namelyk, met wien wy ons de Eere echter niet gaven van met hem in te laten.—

Tegen ½ 7 gingen wy naar het Theater, waar wy eene zeer schoone nieuwe opera zagen opvoeren *des Adlers horst* genaamd van Glares.⁴⁸ de kooren waren voortreffelyk bezet, & het personeel in het algemeen vry goed.

Maandag 22 Juny

Ik stond om ½ 6 op & begaf my toen terstond naar den zoogenaamden *Kochbrunnen*. hier verzamelen zich in dit morgen uur alle [26] zieken & zwakken aan die het voorgeschre[ven] is om nuchteren zulk eene waterkuur [te] ondergaan.— ik proefde het water, doch vo[nd] het ver van aangenaam.—

Wy aten dezen middag wat vroeger & begaven ons to[en] tegen ½ 2 in twee rydtuigen op weg naar den *Joha[n]nisberg*.— de weg is heerlyk mooi; & eenmaal op [de] hoogte gekomen heeft men het schoonste gezigt op den Rheingau.— de tour is rykelyk groot op een' ach[ter] middag zynde de afstand 5 uren.— wy moesten ons dus wat rykelyk haasten.— dit nam echt[er] niet weg, dat wy nog eenige oogenblikken stil hielden by het kasteel *Reichardthausen* toebehoorende aan den Graaf *Schönburn*⁴⁹. & werden rykelyk voor onze moeite beloond.— wy zag[en] weinig schoonder, meer gesmaakvoller kasteel zagen wy weinig, uit alle kamers heeft men de schoonste uitzigten.— daarenboven vindt men hier eene zeer schoone Gallery van teekeningen & schilderstukken vooral uit de Nederl[andse] School. Wy zagen schoone teekeningen op porcelein.— waaronder een allervoortreflykst portrait van de schoone maitres van Frans I⁵⁰ la *Veronnière* genaamd.— wy zagen verder een heerlyk aangelegden tuin met de schoonste bloemen.— deze graaf is zeer ryk & heeft groote wynbergen in de omstreken allen van I^{ste} kwaliteit.— onderander de zoo beroemde

45 Marstall: vorstelijke paardenstal.

46 Het barok-slot van Adolf hertog van Nassau (1817-1905). Groothertog van Luxemburg.

47 Pauline prinses van Württemberg (1810-1856), tweede echtgenote van Willem George hertog van Nassau.

48 Des Adler's Horst, een romantisch-komische opera uit 1832 van de componist Franz Glaser (1798-1861).

49 Graaf Schönburn. Waarschijnlijk Schönbrunn. Niet nader getraceerd.

50 Frans I (1494-1547) koning van Frankrijk. Een maîtresse 'la Veronnière' is niet getraceerd.

<Markenbrunner> welke wynberg ons aangetoond werd liggende dezelve aan de straatweg rondom eene source, die helder water opgeeft.–

H[enry] kreeg hier avary aan zyne kleeding zoodat hy, <Joseph> B. & ik in het naastbygelegene dorp *Oestrig*⁵¹ moesten achterblyven latende de anderen vooruit gaan.– wy dronken hier en attendant eene heerlyke flesch landwyn.– & reden vervolgens in de aangename *Droschky* zeer snel naar den Johannisberg. passeerde nu zoo als vroeger ook vele meer [27] of min beduidende dorpjes; waar by hier & daar schoone buiten plaatzen gelegen zyn toebehoorende meest aan ryke *Franckfurter*

Boven op den Johannis berg gekomen jousseerden wy al aanstonds van een overheerlyk gezigt op den Rheingau.– Wy reden eerst naar het logement; verkwikten ons daar met zeer goeden Johannisberger van f 1,50 de flesch & begaven ons toen naar het slot⁵² van Vorst *Metternich*⁵³.– het welk zeer schoon gebouwd & goed doch een voudig gemeubileerd is; doch door de heerlyke gezigten alleen reeds der bezigtiging overwaardig is.–

De kelder waarin 400 stuk wyn kunnen liggen konden wy niet te zien krygen omdat de Keldermeester afwezig was.–

Voor op de gevel van het slot hangt het groote vergulden familie wapen van den Vorst Metternich.– De tuin is ook der bezigtiging waardig.– op deszelfs zyde vlak voor het huis heeft men de heerlykste wyn berg.– doch men ziet ook hier hoe weinig echte I^[ste] kwaliteit men van dezen berg hebben kan.– die men ons toch verrekende à f 7 de fl[es] op het Slot te kunnen krygen, liggende daartoe eene wyn kaart in eene der appartementen.– Men vindt 132 verschillende soorten van wyndruiven.– de bloemen ofschoon hier veel te lyden hebbende van wind & warmte stonden goed.– & werden ons door een zeer beleefden & galanten tuinman aangetoond, uit het kasteel koopt men in de eenvoudig[e] doch schoone kapel.–

Wy reden terstond terug langs den ze[l]fden weg.– De avond was heerlyk schoon om ½ 11 keerden wy die avond <weerom> de gastvrye woning in.–

23 Juny Dingsdag.–

J[oseph], E[rmst], H[enry] & I[nes] met Salvadore B. stonden vroeg op.– gingen naar den *Koch brunnen* van daar naar *de Colonnade*, & zochten daar in de Kristalwinkel van *Steigerwald* naar een geschenk voor *Moeder* wier [28] verjaardag wy heden het geluk hadden te vieren.⁵⁴ Wy slaagden hierin vry goed.– te huis gekomen vonden wy onze déjeuneer kamer zeer smaakvol groen gemaakt.– wy overhandigden onze geschenken, & hadden het genoegen M[oeder] in eene zeer gelukkige stemming te vinden & onze felicitatien met ganscher harte toe te <brenge[n]>. Na het middageeten, waarby onze gulle gastheer voor heerlyke wyn zyne dochters voor lekkere schotels gezorgd hadden begaven wy ons weer in twee rydtuigen naar de *Platte*⁵⁵ een schoon jagdslot van den *hertog v[an] Nassau*.– De weg daarin is zeer steil doch boven gekomen heeft men ook een alles overtreffend gezigt.– ongelukkig was het niet zeer helder.– wy verkwikten ons eerst wat in het logement.– waar zich nog meerdere vreemdelingen bevonden; onder anderen de vice gouverneur van Mainz Generaal *Müfling*.–

Wy bezigtigden het slot.– aan de ingang liggen twee levensgroote herten gegoten in de yzerfabriek te Berlyn.– zyn uitstekend uitgevoerd.–

Het slot is eenvoudig doch in een schoonen styl gebouwd & is door een zeer groot aantal van herten hoorens allen door den Hertog geschoten versierd.–

Boven heeft men eenige kamers, waarvan *geheel* het ameublement uit Herten hoorens is gemaakt. 't geen zeer goed staat & natuurlyk geheel vreemd is.

op de Balcons & vooral boven op het plat is het uitzigt verrukkend schoon.–

Wy zagen naderhand het voeren der reeën & herten doch troffen het niet best, daar er maar twee voor den dag kwamen, waarvan het eene byzonder tam was.– Een *wit* hert zagen wy in de verte rustig grazen.–

51 Östrich.

52 Het langgerekte geel-kleurige slot Johannisberg werd tussen 1757 en 1759 gebouwd.

53 Klemens Wenzel Nepomuk Lothar prins van Metternich-Winneburg zu Beilstein (1773-1859). Staatsman.

54 Johanna van Ittersum-van der Merwede was op 23 juni 1778 geboren.

55 Het jachtkasteel Platte werd in 1824 gebouwd door de hertog van Nassau.

wy reden tegen den avond den berg weer af & hadden een aanhoudend schoon gezigt op de bergen aan welker voet Wiesbaden gelegen is.–

Teruggekeerd zynde, maakten de dames nog wat muzyk, waarna wy smakelyk soupeerden & ons vervolgens ter ruste begaven.

[29] *Woensdag 24 Junij 1835.*

Na het ontbyt maakten M[oeder] E[rnst] & ik eene kleine wandeling; & verrigten nog eenige commissien onder de colonnade.–

Na het middagmaal gingen wy ons kleeden; vervolgens dronken wy gezamenlyk thee & gingen daarna gedeeltelyk te voet gedeeltelyk per voiture naar de Kursaal; waar een bal gegeven werd.–

De zaal was zeer goed verlicht; ofschoon het niet zeer vol was, was de zaal toch goed gevuld.–

De muzyk was overheerlyk.– de neven salons waren allen zeer goed verlicht & gaven een zeer prachtig adspect.–

Tegen 10 uren retourneerden wij naar huis, soupeerden & begaven ons te bed.–

Donderdag 25 Juny

om ½ 9 vertrokken wy naar Franckfurt na hartelyk van onze gullen gastheer & familie afscheid genomen te hebben.–

De weg naar Franckfurt is voor een' vreemdeling niet onaardig; gaat echter meestal geheel in een' regten lijn.– men heeft op Mainz een zeer schoon gezigt & terugziende vooral op Wiesbaden.–

Wy passeerden eenige dorpen & hielden een oogenblik te Hattersheim stil.–

tegen 1 uur kwamen wy te Francfurt aan & stegen af in het *hôtel de Russie*.– de *Waiden busch* was ons afgeraden.–

Ons hôtel was zeer mooi gelegen op de *Zeile*⁵⁶.– waar eene menigte van mooie hôtels staan, waaronder dat van den gravin van *Reichenbach*. maitres van de Keurvorst van Hessen-Cassel⁵⁷.–

Wy aten alleen doordien er geen plaats meer aan de table d'hôte was.– na het eeten gingen wy wandelen door de stad [30] Het weer was ons minder gunstig.– wy zagen hier de schoone winkel van *Steigerwald* waar wy een geheele balustrade van kristal zagen; met veel smaak, in de winkel aangebragt.– wy kochten hier eenige schoone zaken.– maakten vervolgens nog andere commissien.– Zagen de gevangenissen waarin nog vele studenten zitten & verder ook nog de hoofdwacht, die tydens de revolutionaire dagen⁵⁸ alhier overmeesterd werd. dezelve was beplant met twee stukken geschut.–

Wy aten ys in eene zeer goede conditorei, en begaven ons daarna in den *Waidenbusch* waar wy in de schoone groote zaal à la carte soupeerden.– route van 8 uren

Vrydag 26 Juny 1835.–

Na het ontbyt stapten wy om 11 uren in ons rytuig & reden eerst naar de tuin van *Betman*⁵⁹ die wy zeer geneglegeerd⁶⁰ vonden.–

In de schoone beelden galery trof ons vooral de heerlyk uitgevoerde *Ariadne*⁶¹.– wy begaven ons van hier naar de *Begraafplaats*⁶² die eener bezigtiging overwaardig is.–

Om 1 uur spysden wy aan de table d'hôte waar wy in den heer Blussé & familie uit Dordrecht bekenden aantroffen.

De tafel was eenvoudig maar goed.– de meesten der gasten waren Engelschen

⁵⁶ Zeil, een grote straat.

⁵⁷ Emilie Ortlöpp (1791-1843). Maîtresse van Willem II keurvorst van Hessen-Kassel (1821-1847). Hun acht kinderen waren tussen 1813 en 1825 geboren. Na de dood van zijn echtgenote trouwde Willem in 1841 met Emilie. Ze werd door hem tot gravin van Reichenbach en tot gravin van Lessonitz verheven.

⁵⁸ Na de Franse juli-revolutie van 1830 kwamen Duitse nationalistische bewegingen op die voortduurden tot 1848.

⁵⁹ De bankier Simon Moritz Bethmann had zijn huis als museum ingericht en voor publiek opengesteld.

⁶⁰ Geneglegeerd. Négliger: verwaarlozen.

⁶¹ Ariadne, gekleed in een voile en zittend op een panter, was in 1814 in wit marmer uitgevoerd door Johann Heinrich Dannecker, beeldhouwer uit Stuttgart.

⁶² Een begraafplaats in de stijl van Pair la Chaise in Parijs.

Tegen 3 uren reden wy weer uit.– maakten nog eenige commissies, zagen de schoone Domkerk⁶³. – de *Römer*⁶⁴ (alleen nog histories merkwaardig) De gouden Bul⁶⁵ konden wy op dit uur niet zien.– wy reden vervolgens langs de nieuwe kade, & door meer andere zeer schoone straten; waarin de heerlykste [31] gebouwen zich aan ons oog voorstelden naar den tuin van den ryken *Rothschild*⁶⁶ wy zagen eerst nog het huis zelve; dat door zyne smaak met vorstelyke pracht gepaard excelleert.– vooral de zoogenaamde audienszaal is allerprachtigst & schittert van goud.– In de daarnaast gelegene eetzaal zagen wy een massief gouden koffyservies een geschenk van den Napelsche broeder⁶⁷.–

De tuin is zeer uitgestrekt & schoon; men vindt er eene menigte van schoone orangeboomen & andere fynere planten.–

Wy waren zeer te vreden over deze onze uitstap

Wy reden daarna naar den *Mainhof* een zoogenaamde plaaziertuin, waar men een verrukkend gezigt op den *Main* & op dat gedeelte van Franckfurt & Sak[s]enhausen heeft dat aan die rivier ligt.– het huis waarin de restauratie gehouden wordt, is zeer goed hiertoe ingerigt & bevat vele goede & ruime vertrekken

Wy maakten vervolgens nog eene zeer schoone toer rondom de stad.– stapten toen uit het rydtuig, latende M[oeder] & H[enry] naar het logement gaan.– & verlustigden ons toen in eene zeer aangename wandeling rondom een gedeelte der stad.– Wy keerden vervolgens zeer wel voldaan over onzen dag & zeer ingenomen met Francfurt naar ons logement terug.– de ligging van hetzelfde is zeer vrolyk, het voorby ryden van schoone equipagen houdt den geheelen dag aan.

Wy soupeerden, uitgezonderd de dames in de eetzaal à la carte & begaven ons vervolgens, tamelyk vermoeid te bed

wy zagen *Durand* & vrouw

[32] Zaterdag 27 Juny.–

Wy reden tegen 8 uren af; het weer was zeer ongunstig; stormachtig met veel regen.– wy verlieten Francfort zeer tevreden, zoowel over de stad & hare schoone straten en wandelingen als ook over ons logement. waar het zeer vol was.– (onder anderen de fam[ilie] v[an] Buuren.) –

Wy reden nu langs een' schoon[e] weg door Saksenhausen, door eene groote vlakte, soo als trouwens het geval was den geheelen dag, naar *Offenbach*. deze plaats floreert kunstmatig Thans in een' hoogen graad.– Hessen Darmstad is namelyk reeds lang tot het Pruissische tolstelsel toegetreden; & daardoor is Offenbach de eenigste *misplaats* der vereeniging.– Terwyl Franckfort nog steeds zich afgescheiden houdende daardoor groot nadeel in zyn' handel lydt.–

Wy bezagen in Offenbach zeer vlugtig de wagen fabriek, waar weinig in voorraad was.– Eenige Portefueillen winkels⁶⁸ & reden vervolgens terstond verder: –

Onze weg was eenigsins eentonig; doch de uitzigten op den *Spessart* niet ongevallig. In *Saligenstadt*⁶⁹ een onbeduidend stadje aten wy te middag in een op het oog niet zeer florissant logement. doch waren zeer tevreden.– wy vertoefden hier niet langer dan noodig was.–

Te Stockstad begaven wy ons op Beyersche grenzen, & merkten dit terstond aan de aanhoudende aanvraag om pas &c.

duc de Luxembourg.– Merwede Wohnort Itte[r]sum.⁷⁰

[33] wy zagen nu weldra *Aschaffenburg* het doel onzer dagreize op zyde liggen & sloegen dan ook spoedig

63 De kathedraal werd opgericht in 870 en diverse malen verbouwd.

64 De Römer zijn drie op de Römerberg gelegen patriciërshuizen die sedert 1405 als stadhuis in gebruik waren.

65 De Gouden Bul: de op perkament geschreven grondwet waaraan een gouden zegel was gehecht.

66 Amschel Mayer Rothschild (1773-1855). Bankier te Frankfurt.

67 Calmann Mayer Rothschild, broer van Amschel Mayer. Bankier te Napels.

68 Offenbach stond bekend om haar leer-industrie.

69 Seligenstadt.

70 Wat Jan van Ittersum met deze regel bedoeld is onbekend.

op zyde af.– een half [uur] van de stad ziet men schoone wandelingen met een klein lusthuis des konings⁷¹.– verder by Aschaffenburg een groot kasteel⁷² met 4 toorens 't geen reeds in de verte zich aangenaam voordoet. wy reden de schoone brug over den *Main* over & stapten in het logement de *Freithof* af.– wy informeerden ons terstond naar den heer & Mev^{r[ouw]} v[an] *Hestling*.– lieten belet vragen & begaven er ons toen heen.– wy werden zeer hartelyk ontvangen & maakten met veel genoegen kennis met den heer v[an] *H[estling]* die twee lieve kinderen had.–

wy maakten ons terstond tot de wandeling gereed. & gingen daartoe eerst naar het bovengen[oemd] Slot.– 't geen 240 kamers, waaronder zeer schoone bevat.– die allen zeer regelmatig in elkander loopen.– wy zagen hier tevens met genoegen eene schoone verzameling van schilderijen.–

vervolgens wandelden wy in de schoone Slottuin, waarvan wy de sleutel hadden.–

Eene dergelyke publieke wandeling loopt rondom de geheele stad.– wy wandelden een gedeelte van dezelve door.– & bewonderden eene zeer schoone party van byzonder groote Orangeboomen, welke even als andere fyne bloemen <aan> de publieke wandeling stonden.

Het weer wat bedaard zynde wandelden wy met veel genoegen.–

Teruggekeerd, dronken wy by den heer von *H[estling]* nog thee; & bleven eindelyk nog souperen.– Kerende om ½ 11 ten uiterste [34] voldaan over deze onze *Abstecher* naar *Aschaffenburg* naar ons logement terug, eene aangename herinnering aan eene gulle gastheer & vrouw by ons behoudende.–

Route van 8 uren

Zondag 28

Het weer liet zich weer ongunstig aanzien. De lucht zat vol regen.– Evenwel klaarde het later op den dag wat op.–

De weg viel ons zeer tegen, wy hadden geene chaussée & moesten daarom, met onzen zwaar bepakten wagen de weg meestal stappende afleggen; hetgeen by een' afstand van 5 uren tot *Dieburg* ons genoegzaam verveelde.– de weg is ook wat eentonig.–

Te *Dieburg* aten wy zeer *middelmatig*, begaven ons ter stond weer op weg; wy namen nu een voorspan tot aan den zoogenaamden *Mainzer-Berg*.– van hier uit was de weg voor een groot gedeelte bestraat, & liep meestal door een zeer schoon woud waarin boomen veelerlei soort onze aandacht troffen door hunne groote.–

Wy kwamen eindelyk te 4 uren te *Darmstadt* aan waar wy in de *Traube* afstegen.–

Wy gingen terstond de schoone gallery van schilderstukken op het Slot⁷³ bezien, waar het opgepropt met menschen was wegens eene te houdene lotery van schilderyen.–

De verzameling van den Groothertog is zeer schoon & onze Nederl[andse] School [35] heeft er zeer schoone stukken in groot aantal. Ook de imitatie van eenige Rom[einse] oudheden in <kurk> is belangryk.–

wy zagen het theater dat zeer <veruineerd> is.

wy wandelden vervolgens in den Slottuin, die zeer uitgestrekt & schoon, evenwel minder goed in order gehouden wordt.

Vervolgens zagen wy nog de tuin van den overledenen Vorst *Christiaan*⁷⁴ nu aan den Erf groothertog⁷⁵ toebehoorende, welke zeer goed is aan gelegd.– Doch vooral trof ons de eenvoudige smaak by de bezigtiging van het kleine *buitenhuis*, 't welk tot woning aan dit vorstelyk paar gedurende den zomer verstrekt.

De schryftafel der vorstin⁷⁶ was georneerd met de portraitten harer familie, de Prinsen & Prinsessen van *Beyere*.–

71 Waarschijnlijk een buiten het oude centrum gelegen paleis van Ludwig I (1786-1868), koning van Beieren.

72 Het renaissance-paleis St.-Johannisburg, tussen 1605 en 1614 gebouwd door de keurvorsten van Mainz.

73 Het groot-hertogenlijk kasteel uit de vijftiende eeuw, gerestaureerd eind zestiende eeuw en een hoofdgebouw dat tussen 1715 en 1727 werd gebouwd.

74 Vorst Christiaan (1763-1830). Zoon van Ludwig IX van Hessen-Darmstadt.

75 Ludwig (1806-1877) erf-groothertog van Hessen-Darmstadt. Later Ludwig III.

76 Mathilde Karoline (1813-1862). Dochter van Ludwig I, koning van Beieren. Echtgenote van Ludwig III van Hessen-Darmstadt.

Wy vatten allen by de bezigtiging van dit huis de gedachte op, dat de bewoners er van gelukkig moesten zyn.–

wy wandelden nu, terwyl het weer toch nog altyd guur was naar het logement terug

Soupeerden à la carte & legden ons te bed.

route van 8 uren

Maandag 29.–

Nadat wy geontbeeten hadden begaven wy ons op weg om eene wandeling door de Stad te doen. De schoone straten & regulier gebouwde vele zeer schoone huizen bevielen ons by uitstek ofschoon wy ons niet konden verbergen dat het aanzien van Darmstadt juist daardoor wat eentoonig is.– wy zagen daarop de over weinig jaren nieuwgebouwde koepelkerk⁷⁷ voor de R[ooms] C[atholieke] rustende op 28 colossale pilaren. Zy beviel ons zeer goed vooral door hare eenvoudigheid.–

[36] De winkels vielen ons zeer tegen.– wy hadden geen tyd om nog het een & ander te gaan zien, aangezien onze route naar *Heidelberg* nog zeer groot was.–

Wy begaven ons om ½ 11 op weg.– een ¼ uurs buiten de stad stegen wy uit om de by *Bessungen* gelegene tuin van den *Groothertog* te bezien. Hier vonden wy een in grootschen smaak doch ouderwetsch aangelegden tuin met schoone groote boomen.– doch het merkwaardigste behalve zeer vele fyne & heetere gewassen was de collectie van 500 Orange boomen waaronder er waren van 4 à 500 jaren oud.– zeer dik & byzonder hoog zoodat men de leer op den bak zet & er zoo in klimt: Nu had de tuinman in eens 2000 Citroenen geplukt.– In voordeelige jaren (1811) plukte hy in één jaar 7000 Citroen[en].– in gewone jaren 3 à 4000.– De China's appels gewoonlyk 7 à 8000

De Vorstelyke familie gebruikt nooit andere citroenen of oranges dan deze.–

Deze uitstap is waarlyk zeer de moeite waard.– doch men moet van dit alweer zeggen zoo als van alles in Duitschl[and] het is goed aangelegd, doch wordt genegligeerd.–

wy reden nu de heerlyke Bergstrasse⁷⁸ langs.– het weêr was byzonder goed; & wy genoten dus van de uitzigten byzonder.– Te Heppenheim aten wy vry goed te middag – onder weg passeerden wy de fam[ilie] *Schober* [37] digt by Heidelberg gekomen prepareerden wy ons op het schoone gezigt.– & toen wy dan ook de hoek omdraiden & Heidelberg met zyne schoone ruïne⁷⁹ in eens zagen was onzer aller verbazing niet gering. De jonge v[an] d[er] Wyck kwam ons te gemoed, ik stapte daarom uit & wandelde met hem naar ons Logement toe; – Het *Badensche hof* genaamd.–

Wy wandelden tegen den avond nog weer over de brug & genoten het heerlykste gezigt op de ruïne [en] de beneden liggende stad.–

Teruggekeerd in het logement soupeerd[en] wy & gingen te bed.– route van 6 uren

Dingsdag 30

wy zagen de Gr[oot]hertogin Stephanie.⁸⁰

Na het ontbyt deden wy nog eenige commissien in de winkels.– namen afscheid van Herman v[an] d[er] W[yck] & begaven ons vervolgens weer op weg.– de weg naar Mannheim is eentoonig doch evenwel niet zonder schoone punten.–

Wy kwamen tegen ½ 12 aldaar aan & reden eerst aan huis van den Generaal v[an] d[er] Wyck.– waar wy de geheele familie in goede welstand aantroffen.– Wy reden toen naar den *Pfälzer hof* waar wy ter naauwer nood plaats vonden uithoofde de Koninklyke fam[ilie] v[an] *Wurtemberg* gewacht werd.–

Wy kleeden ons spoedig aan & gingen tegen 1 uur eeten by de fam[ilie] v[an] d[er] Wyck.–

Na het eeten & thee drinken deden wy eene overheerlyke wandeling door de Slottuin⁸¹ & langs den Rhyn, waar wy de Stoomboot zagen aankomen; doch geene kennissen ontmoeten

Wy gingen vervolgens weer naar het logement. De dames bleven boven, wy aten beneden [38] à la carte.–

77 De Ludwigskerk, tussen 1822 en 1827 gebouwd.

78 De Bergstrasse is het gebied tussen Darmstadt en Heidelberg, ongeveer 58 kilometer lang.

79 De ruïne van het kasteel van Heidelberg.

80 Stephanie de Beauharnais, weduwe van Karel Lodewijk Frederik groothertog van Baden.

81 Het park van het hertogenlijk paleis, langs de Rijn gelegen.

wy zagen hier den duitschen dichter <Umland.>⁸² Terwyl wy hiermede zeer aangenaam geoccupeerd waren.– tusschen beide eenige pedante raisonneurs⁸³ uitlagchende. toen wy een zeer onnoozelen man zagen aankomen; die de Kamerheer knopen op zyn rok had zitten. Wy informeerden ons naar zyn' naam hy heette v[on] Draï.⁸⁴– Zyne Zuster hadden wy by v[an] d[er] Wyck ontmoet.– De Kelner⁸⁵ vertelde ons vele gekheden van hem & had toen de malice om hem te vertellen dat wy Zyne Zuster gesproken hadden.– hy sprong op om ons te complimenteren – wy vlogen in een' op & vlugten als kwaaddoenders de kamer uit.– Boven gekomen duurde het lang eer wy tot bedaren konden komen.–

Wy begaven ons te bed nog lang over de genoegens dezès dags te samen pratende.–

Route van 4 uren

Woensdag 1 July

Na het ontbyt, & na elkander met de verjaardagen van O[ckje] & W[ilhelmina]⁸⁶ gefeliciteerd te hebben begaven wy ons aan het schryven.– tegen ½ 12 gingen wy naar de wachtparade die weinig te beteekenen had.– wy gingen van daar de stallen der dragonders bezien onder het vriendelyk geleide van een Oberst Lieutenant⁸⁷.–

Tegen ½ 2 dineerden wy weer by den heer v[an] d[er] Wyck. Na het eeten tegen ½ 5 wandelden wy naar buiten naar de Mùhlau, vroeger een lustslotje van een' der keurvorsten nu tot een plaiziertuin voor het publiek aan gelegd.– Het geheele terrein maakt een eiland uit.– wy hadden gehoopt alhier muzyk te hooren doch vonden ons hierin bedrogen.– wy wandelden daarop het eiland eens door.– [39] hetgeen behalve de schoone gezigten die men er geniet op de mond van den Neckar, [de] Melibocus⁸⁸ &c. nog merkwaardig is, doordien men hier den boom van Schiller⁸⁹ genaamd vindt.– Eene zeer oude populier namelyk waaronder deze groote dichter vele zyner werken geschreven heeft.–

Onder het heerlykste weêr wandelden wy tegen den avond weer terug & kwamen om 9 uren in Mannheim aan.– Na wat gegeten te hebben begaven wy ons ter rust.–

Donderdag 2 July.–

het weêr was even schoon. ik schreef aan R[udolf]. daarna gingen wy tegen 10 uren uit met de fam[ilie] v[an] d[er] Wyck & Jufv^[ouw] Scholten.– wy bezagen een school voor kleine kinderen van 2 – 6 jaren.– wy waren opgetogen over deze inrigting, die in allen deelen niets te wenschen overliet.– Iederen dag komen hier om beurten dames uit de stad, die den geheelen dag daar blyven & alles surveilleren & zeer dikwyls zelfs de handen uitsteken.– de kinder zagen er rein, & vrolyk uit.– er zyn 150 zulke kinderen van beider geslacht hier.–

Wy zagen hen onderrigt ontvangen; hoorden hen zingen & vervolgens assisteerden wy by hun eeten.

Wy aten dien middag weer by v[an] d[er] Wyck & gingen na tafel na ons verlustigd te hebben in het bezien der schoone collectie van teekeningen van den Generaal, <naar> het mineralogisch & Zoölogisch cabinet, het geen zich bevindt in eene der vleugelen van het overgrootte slot alhier.

De Generaal is druk bezig [40] met het in order brengen der mineralogische voorwerpen.– Dit alles is zeer der bezigtiging waardig.–

Het slot dat zeer groot is, & waarvan een gedeelte door de Oostenrykers is verwoest wordt bewoond door de Groothertogin weduwe *Stephanie* (Tache de la Pagerie)⁹⁰ van haar zelve, eene nicht van Napoleon.

82 Ludwig Uhland (1787-1862). Dichter.

83 raisonneur: tegenstribbelaar. Raisonner: redeneren.

84 Mogelijk identiek aan Charles van Draï (1784-1851), uitvinder van het oudste model van de fiets van wie (in 1910) in Mannheim een bronzen buste stond.

85 Er staat: Keller.

86 Ockje Meder en Wilhelmina Bentinck, schoonzussen van Jan van Ittersum, waren beiden op 1 juli geboren. Ockje in 1808 en Wilhelmina in 1801.

87 Er staat: Obrist Lieutenant.

88 De Melibocus, ook Malchen genaamd, is een 515 meter hoge granieten rots en is het hoogste punt van de Bergstrasse.

89 Friedrich von Schiller (1759-1805). Schrijver en dichter.

90 Geen geboren Tacher de la Pagerie maar waarschijnlijk een dochter van Marie Rose Joséphine Tascher de la Pagerie, die eerst trouwde met De Beauharnais en daarna met Napoleon I keizer van Frankrijk.

Nadat wy het cabinet bezigtd hadden dronken wy te huis gekomen by de v[an] d[er] W[yks] thee & gingen S'avonds weer wandelen in de schoone Slottuin; wy wandelden vervolgens langs den Rhyn op eene zeer aangenaam dykje hetgeen zeer veel door wandelaren bezocht wordt.– men heeft dan aan de eene zyde de schoone slottuin aan de andere het gezigt op het water & de ondergaande zon.– wy waren ook byna niet te bewegen om naar huis te gaan & wandelden maar gedurig op & neer.–

Wy begaven ons vroeg na bed denkende aan de fatigues die ons wachtten: –

Vrijdag den 3 July

wy stonden vroeg op begaven ons naar v[an] d[er] W[yck] waar wy brieven vonden.– ik kreeg er van C.v.d. Br: & van v[an] P[abst] –

De wagen kwam, eene zeer goede Engelsche reis wagen voor 12 personen, door eene E[ngelse] familie alhier verkocht.– 4 schimmels er voor & de postillon van het zaal rydende maakte eene niet onaardige vertooning.–

Ons gezelschap bestond uit 11 personen. wy reden om 8 uren af naar Heidelberg [41] het weer was zeer schoon.– in den Heidelberg gekomen voegde zich Herm[an] v[an] d[er] W[yck] by ons.–

Na wat geontbeeten te hebben begaven wy ons op weg, & keerden by een' echten antiquarius half op den berg wonende in. Hier bezagen wy, ongelukkig in kleine vertrekken eene niet onbeduidende & waarlyk zeer bezienswaardige verzameling van oude ridderwapenen, rustingen & andere voorwerpen.– de man vertelde ons alles met veel vuur & nauwkeurigheid; zyne verbeelding & enthousiasme een' vrye loop latende.–

teruggekeerd werd het tyd om aan de table d'hôte te gaan eeten.– wy aten hier talryk doch niet zeer best.–

Na het middageeten begaven wij ons nu met ons 12 weder op weg.– & reden den schoonen weg langs de Neckar.– & voeren by *Neckar-Gemünd* deze rivier over; de weg was overheerlyk schoon.– wij zagen nu weldra het schoone *Neckar-Steinach* liggen omgeven van bergen, & van 4 oude ruines; waarvan evenwel een⁹¹ weder hersteld & bewoond is.–

wy stapten in een goed logement af.– & na ons wat verfrist te hebben begaven wy ons op weg om langs een lief kasteel behoorende aan den heer Bⁿ v[an] Dort een hollander van origine, & die wy onder weg ontmoeteden.– naar de ruine *Schwalben-nest* tegaan.– van hier geniet men de schoonste uitzigt.– Vooral op het dorp *Dielsberg*⁹² vlak tegen over op de punt van een berg gelegen.– hier bevindt zich ook een Hess: Darmst: (Hessen-Darmstädtisch) staatsgevangenis.–

[42] De Generaal maakte van een ander punt nog eene schoone teekening.–

Op de ruine werd ons door een oud arm man die de wandeling zoo wat in order houdt, in alle eenvoudigheid een spookgerigt verhaalt, 't geen hem voor 6 Jaren overkomen was.– 3 maagden <er in> had hy zien zitten wy wandelden langs een' lieven weg naar beneden.– & reden onder een zeer aangenaam avond weder naar Heidelberg terug.– aan de poort gekomen stapten wy Jonggelui uit & beklommen den berg; boven op het terras gekomen hadden wy het heerlykste gezigt op de ruine⁹³ & op de onderliggende stad 't geen alles verhoogd werd door een' aangenaam maandlicht.–

wy verwylden hier zoo lang mogelyk & keerd[en] langs een' donkeren weg nu & dan door sombere gewelven gaande naar ons logement terug.– wy soupeerden toen & begaven ons terstond te bed.–

Zaterdag 4 July.–

wy stonden zeer vroeg op dejeunerden in de snelheid; & gingen daarop met het geheele jonge gezelschap, naar boven twee Ezels tot gebruik der dames medenemende.–

De klim naar het doel onzer reize, na den *Königsstuhl* duurde ruim 2 uren. Jammer dat het wat nevelachtig aan den gezichts einder was; boven gekomen bezagen wy een' nieuw gebouwden nog niet eens afgewerkte toorn⁹⁴ van [43] trappen.– wy overtuigden ons toen van de aanmerkelyke hoogte⁹⁵ waarop wy gekomen

91 Kasteel Mittelburg.

92 Dilsberg.

93 De bouw van het slot van Heidelberg begon in de veertiende eeuw en werd in 1632 beëindigd. In 1689 werd het slot door de Fransen verwoest.

94 De toren op de Keizerstoel was 29 meter hoog.

95 De Keizerstoel is een vulkanisch massief van 568 meter hoog.

waren.– & jousseerden zooveel mogelyk van het prachtige gezigt voor ons op de vlakke & regts van ons op het *Odenwald*. wy gisten meer dan 2000 voeten hoog te zyn. wy daalden langs een lieve weg na beneden.– rustten onder weg nog eens uit; daar wy zeer lekkere kersen van eene vrouw gekocht hadden.– wy gingen nu naar het slot Heidelberg waar inmiddels de respective ouders waren aangekomen.– wy verfrischten ons onder de aangename boomen.– & begaven ons toen op het pad om de schoone ruine in al harer deelen te zien; wy stonden verstomd over zoo veel schoons.– eerst bezagen wy eene groote zaal waarin eenige rariteiten, vervolgens door liepen wy de gebouwen, waarin veel verbeterd & nieuw opgedolven is.– wy gingen trap op trap af & sloegen niets over.– de Capel was nog vry goed in order.– wy spoeden ons daarop naar huis & aten toen onder eene zeer goede houten tent.– Ons gezelschap was met twee hollanders de heeren *Menso* uit Rheenen [en] *Smits* uit Veenendaal vermeerderd.– Ik had hen vroeger op eene party aan de <Greb> leren kennen.– wy maakten spoedig kennis met hen & zy aten by ons.– wy aten hier byzonder goed & zooals het naderhand bleek zeer goed koop. betalende voor al onze vertering f 17.–

[44] Na het eeten gingen wy nog spoedig het beroemde vat⁹⁶ zien.– waarby E[rnst] zeer behendig <I[nes]> de dupe maakte van de beroemden hofnar.⁹⁷

wy begaven ons toen op weg de oude luidtjes en voiture wy met onze nieuwe kenniss[en] te voet naar de *Wolfsbrunnen* onder weg hadden wy het staartje van een onweersbui te verdragen; die echter niets afkoelde, zynde het zeer broeyend warm.–

Aan de *Wolfsbrunnen* tracteerden ons de twee HH[eren] zeer galant op wyn & koeken.– (niettegenstaande zy een valiesje met f 800 verloren hadden).

Wy genoten op deze wandeling de schoonste gezigten & hoorden aan de bron nog de muzyk van 3 oude virtuozen; algem[een] beroemd & als zoo danig in steendruk vereeuwigd –

Wy wandelden vervolgens naar den Neckar stapten daar met ons 14 in een schuit & zakten alleraangenaamst den Neckar af.–

Te Heidelberg gekomen lieten wy ons afzetten aan eene herberg (*waldhorn* genaamd) tegen over de stad.–

Wy hadden hier een schoon uitzigt op de stad & ruine.– & zagen de Erfgroothertog & gemalin van Hessen Darmst[adt]⁹⁸ wiens woni[n]g ons zoo wel voorgekomen was, voorbyryden met 2 rydtuigen met 4 paarden & een' courier.–

Wy tracteerden hier 14 personen op 2 fl[essen] wyn; boter, brood, kersen, 1 kruik Seltzer water & suiker voor f 1,25.!!

wy keerden vervolgens zeer voldaan over dezen dag naar ons logement terug & namen aldaar afscheid van onze 2 holl[andse] Heeren, die ons allen zeer goed bevalen waren.–

[45] Wy reden nu vervolgens om ½ 8 uit Heidelberg weer naar Mannheim terug: waar wy tegen 10 uren aan kwamen – wy begaven ons terstond te bed.– niets toonde meer in ons logement de tegenwoordigheid van den Koning v[an] Wurtemb[erg]⁹⁹ aan. hy was weer vertrokken, & wy konden dus onze oude kamers weer betrekken

Zondag 5 July Schrikkelyke warmte, ik nam voor het ontbyt een rivier bad in een zeer goed hiertoe ingerigt *Bad* schip.– dit beviel my zeer goed.– ik betaalde 20 C^{ts} voor het bad 10 C^{ts} fooi. Na het zelve déjeuneerde ik, & ging aan het schryven.–

Tegen 1 uur begaven wy ons weer na de fam[ilie] v[an] d[er] W[yck] aten er te middag.– na het theedrinken gingen Herman & ik naar het theater waar wy eene zeer goede representatie van de *Räuber* van Schiller¹⁰⁰ zagen.–

96 Het eind achttiende eeuwse wijnvat met een inhoud van 2.200 hectoliter draagt een estrade, die voor spel en dans te gebruiken is.

97 De komische dwerg Perkeo.

98 Ludwig (later Ludwig III) erfgroothertog van Hessen Darmstadt en zijn echtgenote Mathilde Karoline van Beieren.

99 Willem I (1781-1864). Koning van Württemberg.

100 Friedrich von Schiller (1759-1805). Schrijver en dichter.

Inmiddels was er een zwaar onweder losgebarsten, ten gevolge van de byzonder groote hitte.– de thermometer teekende 93⁹

Na de comédie spoede ik my naar de v[an] d[er] W[ycks] & nam afscheid van hen; te huis gekomen soupeerde ik & begaf my te bed.–

NB: ik had ook nog de Jezuiten-kerk bezigtigd.–

Maandag 6.

Het weer was eenigszins afgekoeld.–

wy verlieten om ½ 10 Mannheim namen afscheid van de fam[ilie] v[an] d[er] Wyck & M. Scholten & verlieten met eene zeer aangename herinnering aan de genotene vreugde deze schoone stad. het logement was ons zeer goed bevallen, alleen was M[oeder] wat sterk door de [46] *Wantzen*¹⁰¹ geplaagd geworden.

Wy reden nu weer met onzen vriend Gieser naar Heidelberg. Schrikkelyk is het onweer te Heidelberg & omstreken geweest. meer dan 56 boomen waren ontworteld of als stuk geslagen.– in <*Schriesheim*> was de toren afgebrand.– aten daar in de snelte im *Prins Carl* een zeer goed déjeuné dinatoire¹⁰², namen afscheid van onzen vriend H[erman] v[an] d[er] W[yck]. – begroetten onderweg nog onze kennissen *Menso & Smith* die zeer verheugd waren over hunnen teruggekegrenen schat – & spoeden ons toen weer verder.–

Wy bewonderden voor het laatste nog de schoone ruine & reden toen langs den schoonen Neckar over *Neckar Gemünd, Wiesenbach, <Maurer>, Meckesheim*¹⁰³, *Luzershausen & Hoffenheim* naar *Sinsheim*, waar wy om ½ 6 aankwamen. Deze weg trof ons allen door hare schoonheid, men rydt in het heerlykste dal & heeft links & regts het oog op middelmatige hoge bergen, allen beplant of bebouwd, & onderling weer door bekoorlyke valleien waarin kleine waterbeekjes, afgescheiden.– wy vonden dat deze weg op ons meer indruk maakte dan de wyd beroemde *Bergstrasse*.– de dorpen die wy passeerden waren meestal vry welvarend op het oog evenzoo frappeerde ons een' uiterlyke doorgaande blyk van reinheid onder de bewoners & vooral onder de kinderen.– alhoewel men toch niet kan ontkennen dat het bedelen hier langs de straten vry sterk is.– *Sinsheim* zelf is een kleine <Landstadt> op Badensch grondgebied.– Regts van het zelve ligt op eene hoogte eene ruine *de Weiler* genaamd. verder ligt de stad in oude muren – ziet men onderscheidene oude Toorens.– De bewoners onderscheidden zich door beleefdheid.–

Wy logeerden in de 3 *Koningen* een zeer goed Gastenhaus.– wy wandelden onder een' hemelschen avond naar een oud klooster buiten de stad gelegen nu tot een plaizier tuin herschapen.– wy genoten een heerlyk uitzigt, dronken lekkere wijn & gingen [47] vervolgens naar het logement terug – hier soupeerden wy zeer smakelyk; knoopten met den *Wirth*¹⁰⁴ een gesprek aan, die ons aanraade over de baden (Saline's) te reizen 't geen ons zeer aannemelyk voorkwam & legden ons vervolgens vroeg te bed.– *Deze Route was van 10 uren*
Dingsdag 7 July 1835

wy volgden nu den raad van den Wirth & reisden om 7 uren over *die Bäder* af.–

wy passeerden de dorpen *Rohrbach, Steinfurt & Kirchart*, hier sloegen wy den weg linksaf, de route naar Heilbron regts latende liggen.

nu kwamen wy altyd langs mooie gezigten & over een' uitstekenden straatweg te *Rappenau* aan. dit is nog Badensch.– wy reden dit dorp door & begaven ons naar de op eene hoogte liggende *Ludwigs-Saline*.– Juist toen wy hier aankwamen begon het zeer te regenen.– wy konden ons overtuigen in de buurt van de eene of andere fabriek te komen, door de groote menigte van boerenwagens met turf geladen die wy voorbyreden & waarvan wy er 70 telden.– alles by elkander genomen zouden er wel 200 hebben kunnen zyn.– het was juist een dag van ontvangst van brandstoff, & daar de turf stuk voor stuk geteld moeten worden zoo duurde dit natuurlyk lang, zoo dat dan ook vele dier arme boeren reeds meer dan 24 uren daar gelegen hadden op de straat.–

Wy waren naauwelyks in ons logement gekomen of de regen werd zoo sterk dat wy ons niet buiten de deur konden begeven.–

101 *Wantzen*. Wanze: wandluis.

102 *Dinatoire*: wat een diner vervangt.

103 *Meckenheim*.

104 *Wirth*. Wirt: waard, hotelhouder.

wy dineerden à 42 couverts in een goede groote zaal in het logement die *Saline*.— men heeft hier namelyk behalve de *Saline* zelf een badinrigting.— de meesten onzer tafelgasten waren dan ook Kurgasten.— waarvan vele ons voorkwamen met *klierziektens* behebt te zyn

wy aten hier vry goed.— daarna gingen wy onder [48] het genot van een' stortregen de *Saline* bezien.— eerst na de groote ketels waar het water in gekookt wordt, dan naar het groote *reservoir* & eindelyk naar de bronnen waarvan er (<in falles¹⁰⁵>) 5 zyn; het water wordt hier door menschen arbeid naar boven gepompt, sommige der putten hebben 600 & meer voeten diepte.— Het water nu geheel zout was vroeger gewoon bronwater maar is in de aarde, <van dien aard> geworden doordien het in aanraking gekomen is met zekere steenen die zoutstof bevatten & alzoo opgelost zyn.— 150,000 <C^{met}> zout per jaar

Deze bezigtiging voldeed ons zeer, zoodat ons zelfs de groote nattigheid der wagens niet onvergenoegd maakte

wy reden nu spoedig af.— het weer was opgeklaard.— wy passeerden nu *Wimpfen am Berg*¹⁰⁶ & *Wimpfen im Thal*.— Deze plaatzen waarby ook eene groote *Saline* is behooren aan Hessen Darmstadt, met eene kleine landstreek geheel in Wurtemberg ingesloten.— wy reden deze plaatsen slechts door.— passeerden verder & passeerden verder nog (*Jachsfelt*¹⁰⁷ eene *Wurtembergsche Saline* op zyde latende liggen aan de overzyde van den Neckar) *Unter-Eiberheim* & *Neckargasles*¹⁰⁸ & kwamen vervolgens tegen ½ 7 te *Heilbron* aan.— wy reden over eene overdekte brug den Neckar over.—

De stad kwam ons voor te floreren er wierd veel gebouwd & gewerkt.—

Wy reden naar de marktplaats naar de *Rose*. wandelden nog door de stad welke ons goed beviel, zagen eene zeer schoone messenfabriek.— kochten eenige kleinigheden.— wandelden om de stad & in een' schoonen plaisier tuin; dronken er een' flesch wyn soupeerden te huis & legden ons te bed zeer te vreden over deze onzen dag.—

de Route was 7 à 8 uren

Woensdag 2 Juyl wy gingen terstond naar het ontbyt de marktplaats op die zeer vol was met landlieden; bezagen nog eens de schoone & merkwaardige klok¹⁰⁹, eene mooie kerk¹¹⁰, die ter tyde van de reformatie in Protestantsche handen [49] is overgegaan, & waarin men zoo wys geweest is om de schoone kunststukken nog van de Roomschen afkomstig te behouden.— als een uit steen gehouwen altaar¹¹¹ & meerdere andere versierselen.—

Wy beklommen ook nog den schoonen tooren waarvan iederen morgen & avond schoon choraal muzyk geblazen wordt.— het geen wy met genoegen by ons opstaan gehoord hadden.— wy hadden van den toorn uit een overheerlyk gezigt op de omliggende dorpen & het Neckardal. wy wandelden de markt nog eens over & maakte ons toen op weg.— Wy reden een' zeer schoonen weg over.— onder anderen frappeerde ons de ligging van <Lauffzen>.¹¹² De straatweg was even goed.— & hetgeen zeer vreemd is, men betaalt hier nergens chausseegeld.—

Te *Besigheim* aten wy in de post te middag zeer goed. het logement teekende zich uit door netheid. Wy zagen hier de *Ens*¹¹³ in de Neckar stroomen het had veel geregend, daarom kwam er veel bovenwater 't geen ten gevolge had dat een zeer groot getal van houtvlotten met onbegrypelyke snelheid naar Beneden gestuwd werden

wy passeerden vervolgens nog *Biesigheim* & meer andere dorpen.— Een half uur voor dat wy aan *Ludwigsburg* kwamen sloegen wy links af, aan onze regterhand op eene hoogte latende leggen het slot

105 in falles. Mogelijk bedoeld: er zijn (nu) vijf bronnen.

106 Wimpfen am Berg. Wimpfen im Tal.

107 Jagstfeld. Zoutmijn.

108 Neckarelz.

109 Een klok uit 1580 aan de buitenzijde van het Raadhuis.

110 De Kilianskerk waaraan tussen 1450 en 1529 werd gebouwd.

111 Het 12 meter hoge hoogaltaar van houtsnijwerk uit 1498.

112 Lauffen am Neckar.

113 De rivier de Enz.

*Asberg*¹¹⁴ staatsgevangenis van Wurtemberg.– wy reden naar een aardig slotje *Monrepos*¹¹⁵ genaamd bezagen het zelve, voeren over een schoone vyver naar een oude toorn, daalden in de kelders af, & zagen daar eene vergadering van *Veemregters* & meer andere rariteiten. boven bezagen wy eene goede in stand gehoudene Capel.– wy ontmoeten hierby eene zeer vriendelyke Zwitserfamilie.–

wy reden vervolgens naar *Ludwigsburg* wy waren reeds van te voren opgetogen van de ligging dezer stad.– wy stapten in een logement tegen over het kasteel.–

wy zagen dit prachtige kasteel¹¹⁶ waarin 540 kamers zyn.– men ziet er eene zeer schoone beelden gallery & nog vele andere merkwaardigheden – zoo als de oude Ridderzaal - *ordenszaal*¹¹⁷ - waar vroeger de ridders ingewyd werden.–

wy wandelden verder nog in den overheerlyken schoonen slottuin & bezagen nog eene geïmiteerde oude burg in den zelve, *Emichsburg*¹¹⁸ genaamd.– wy gingen hier in de souterrains, waar vele oude wapenen & merkwaardigheden waren; in den toren waarop wy klommen waren vele Aeolus harpen¹¹⁹ aangebragt die echter door de stilte geene toonen gaven.–

wy spoeden ons nu naar het logement waar wij nog wat gebruikten & toen naar Stuttgart¹²⁰ reden.– wy betreurden het zeer in deze zoo aangename plaats niet langer te kunnen blyven.–

Wy reden in een' heerlyken maanschyn naar *Stuttgart* passeerden eenige dorpen nog & kwamen toen ¼ over 11 uren in deze schoone stad aan.– wy logeerden in den Koning van *Wurtemberg*.– Route van 10 uren

Donderdag 9 July

Het weer was zeer schoon.– aan het ontbyt ontmoeten wy den heer *J. Rooyardt*.–

Wy gingen met hem de wydberoemde *Marstall*¹²¹ van den koning zien, die waarlyk zeer prachtig is & meer dan 250 paarden, waaronder de schoonste hengsten, van allen rassen in zich bevat.–

Vandaar bezigtigden wy het paleis¹²², meer dan één uur bragten wy door om de eene helft van dit paleis te bezigtigen. wy gingen vervolgens naar huis, haalden M[oeder] af. zetten ons in eene schoone groene calèche met 2 zeer goede zwarte kortstaarten & knecht in livry aan het logement behoorende.–

wy reden nu om & door de stad eenen allerliefsten toer; & waren allen in eene verrukking over de ligging der stad & over de stad zelve, die zeer goed & geregeld vooral het nieuwer gedeelte gebouwd is.– Overal ziet men nieuw bouwen. De groote caserne trok vooral onze aandacht.

[51] wy deeden nog eenige commissien in winkels. waaronder eene Plaat-winkel vooral uitmuntte, & zagen ook nog het beroemde atelier van den alom vermaarden Prof[essor] *Dannecker*¹²³, waarin vele goede originalstukken & nog meer afgietzels van den van vroeger geleverde kunstwerken.–

Wy aten om 1 uur te middag.– & ontmoeten daar weder onze Zwitsersche familie van gisteren ten minste een gedeelte daarvan den heer *Leutenigs* uit <Winterthur> met dochter.– wy knoopten de kennis verder aan & gingen na tafel in twee rydtuigen uityden.– wy reden eerst nog voor het paleis & bezagen toen de tweede helft van hetzelfde. Men is opgetogen van verwondering over zoo veel <plaats>. het paleis telt ruim 500 kamers.– en <bev[a]t> een schat van kunststukken in Schilderyen & Beeldhouw werk & Tapyt werk van Gobel[ins] meest geschenken van Napoleon. Men vindt er massief zilveren kroonen.– & in elke kamer byna een orgel zelfs als men zich op een' grooten leuningstoel nederzet hoort men orgelmusyk. dit was de groote lust van den overleden (laatst) koning Frederik¹²⁴, die hier te lande door zyne groote dikheid & door zyne

114 De vesting Hohenasperg op de Asperg gelegen.

115 Het jachtslot Monrepos, gebouwd tussen 1763 en 1767 in rococostijl met classicistische invloeden. In 1804 werd het slot vergroot.

116 Het slot van Ludwigsburg werd, naar het voorbeeld van Versailles, tussen 1704 en 1733 gebouwd.

117 De Ordenskapel.

118 Emichsburg is een kunstmatige ruïne, rond 1758 gebouwd.

119 Aeolus harp: een citherachtig instrument waarvan de unisono (gelijk) gestemde snaren door de wind in trilling worden gebracht.

120 Stuttgart.

121 Marstall: vorstelijke paardenstal.

122 Het Oude Slot, voor het grootste gedeelte uit de zestiende eeuw.

123 Een plastische verzameling van de beeldhouwer Johann Heinrich Dannecker (1758-1841).

124 Koning Frederik I overleed circa 1816. Zijn opvolger Willem I regeerde van 1816 tot 1864.

tirannieke maatregelen beroemd is.–

Het slot heeft 89 ramen en face & 3 verdiepingen. wanneer men het slot vergelykt met de groote van het land dan is [het] waarlyk bescottelyk.–

Wy verfrischten ons nog in eene conditorei & reden toen byna altyd door den slottuin (die zeker eene der grootste & schoonste van Duitschland is) naar *Rosenstein* een ouder lustslot van den Koning (die er eene schandelyk groot aantal van schynt te hebben.)

Van *Rosenstein* op een' berg gelegen heeft men de verrukkendste gezigten die ons zeker nimmer uit het geheugen vallen.– het slot zelve voor 8 Jaren gebouwd is aller [52] prachtigst & moet ontzettende sommen gekost hebben, de Koning wilde er eene buiten rezidentie van maken en - - - heeft er nog nooit eene nacht gelogeerd.– hetzelfde is ook weer opgevuld van merkwaardige & hoogst prachtige voorwerpen & is beduidend groot.–

wy gaven ons plan op om een naburig klooster *Wail* te bezien. & reden dus terstond naar *Kanstadt*¹²⁵ hier vonden wy in een' allerliefsten tuin (gelegen in de nabyheid van de *Kurbrunnen* & het nieuw opgeboude & nog niet voleindigde Kurhaus) zeer goede muzyk & eene menigte van menschen

Wy zaten hier nu met onze Zwitsers, met een' heer uit Hamburg, die 7 jaar in Brussel gewoond had, met een' rolmops, <het T.cocher> genaamd, & die <vis a vis in> Bremen woont, regt genoegelyk onder een' heerlyken avond.–

wy reden echter vroeger af dan andere menschen om nog van de magnifique Slottuin wat te genieten, die ons reeds in het voorbyryden zoo goed bevallen was.–

Wy maakten dan hier nog eene heerlyke wandeling langs eene groote vyver omzoomt met de schoonste oranjeboomen, die men zien kan & waarvan de heerlykste geuren ons telkens tegenkwamen.–

Wy reeden eindelyk met weerzin naar huis.– Soupeerden nog genoegelyk te zamen & namen toen van alle onze oude & nieuwe vrienden afscheid.–

Wy legden ons vervolgens uiterst voldaan over onzen dag te bed.–

[53] Vrydag 10 July.–

Wy ontbeeten haastig & reden toen weg van ons logement, dat ons goed bevallen had, alleen was de bediening wat slecht.– het weêr was goed maar warm. wy hadden zeer vele bergen te bestygen. Wy passeerden vele dorpen & lieten er nog meerdere op zyde liggen.– wy reden door Haslach, *Kaftthal*, *Vaitlinge*¹²⁶ *Böblingen* hier aten wy te middag wederom zeer goed in *de Post*, waar tevens de herberg was van vele gilden & handwerksburschen, 't geen men bemerken kon aan de verschillende schilden in de gelagkamer hangende.–

Even buiten dit dorp gekomen werden wy door het geschreeuw van eene bo[e]renvrouw & zoon die op het land werkten opmerkzaam gemaakt op onze groote *Dames-doos* die in gloria midden op den weg achter ons stond.–wy maakten het zoo goed als konden, doch moesten nog een maal afstygen om het andermaal in orde te maken.– wy moesten verder veel wandelen by de gedurige steiltens.– wy passeerden nu nog *Hoch Kerlingen* & kwamen toen in *Tübingen* aan. Hier hielden wy aan *de Post* aan, & vonden nu het beste om hier twee voorspanpaarden te nemen daar het reeds 6 uren was & wy nog 5 uren te maken hadden.–

Wy hielden ons wyder in *Tübingen* niet verder op, des zelfs ligging is niet leelyk.– men ziet op eene hoogte in de stad een groot slot¹²⁷ liggen.

Wy reden nu als vorsten – wagen met 10 paarden, waarby schoone hengsten - verder de weg naar *Hechingen* op, passeerden nog *Düslingen*, *Ofterdingen*¹²⁸, *Sebastiaans-weiler* (in welks nabyheid eene badinrigting is.

By *Hechlingen* zelf in het Vorstendom Hohenzollern gelegen moesten wy nog beduidende steiltens af & kwamen daarna in *Hechlingen* ¼ over negen in *de Post* aan.– onze Route was v[a]n 13 uren

wy betaalden f 3 voor de paarden 30 kr. fooi

[54] Zaturdag 11 July

125 Cannstatt.

126 Vaihingen.

127 Een renaissance-slot, bij de Neckar gelegen.

128 Oferdingen.

de kleeding der vrouwen zeer schoon, heeft veel van Zwitserssch.– de mannen groote <steek> lange rok met breede panden rood vest witte lederen broek & groote laarzen.

Wy reden dien morgen om ½ 8 af.– het had den geheelen nacht door zeer gestormt & geregend.– het weer was nog regenachtig.– wy bezagen eerst de schoone R[ooms] C[atholieke] kerk¹²⁹, die ons goed beviel.– wy zagen er de nieuwe grafsteen van Mev^r de gravin Waldburg-Truchnerf¹³⁰, Preussische Ambassatrice in den Haag daar in Dec: 1831 overleden.– zy was geboorene Princes van Hohenzollern.–

Wy liepen de stad wat door, die zeer steil op den berg ligt.– het slot van den Vorst¹³¹ is nooit voltooid geworden. de vorst woont er tegenover in een zeer onaanzienlyk gebouw.– over het algem[een] was deze Residentieplaats zeer gering.– uit het logement ziet men zeer schoon op het oude stamslot der Hohenzollern¹³² & des tegenw[oordige] regerende Pruisische familie¹³³; het is eene ruïne op eene aanzienlyke hoogte gelegen.–

Wy logeerden in *de Post* (alias im Fürsten hut) & waren zeer te vreden.–

Wy hadden wederom beduidende steilten afteleggen zoodat H[enry] tusschen beide op het <geremde> rad moest staan & wy moesten uit den wagen gaan.–

Wy passeerden de dorpen *Messingen, Steinhoven & Eckstadt*.– De kleeding hier was weder geheel anders.– de vrouwen groot & sterk hadden uitnemend schoon haar in lange tressen op den rug hangend.– de mannen kleeding was dezelfde allen droegen zy groote zwarte strooyen hoeden die zeer goed staan.– de vrouwen droegen groote breede wit strooyen hoeden, die zoo lief opgemaakt waren dat wy er een lieten halen om ze van naderby te betrachten.–

De steenen die wy tot reparatie der weg zagen liggen; waren merkwaardig door de vele groote schulpen & <Ammers> die wy in dezelve bemerkten

Wy hielden te *Balingen* een oogenblik op

Balingen is weer Wurtemb[erg]– de weisse *Ochs* is goed.

wy namen 1 paard voorspan tot Schönberg f 1,05 [55]om daar wat te voeren.– dit is nog een vry beduidend stadje, door welks midden een groote breede straat gaat.– De Roomsche Cat[holieke] vrouwen dragen tot onderscheiding van de Lutherschen zeer hooge hoofdversierselen van zwart gebreid catoen. het heeft veel van een paauwenstaart.– de vrouwen gaan anders meest met bloote hoofd, een zwart kapje achter op hetzelfde & dan lange haartressen.– Zy gaan byna allen geheel in het zwart.–

Wy passeerden nog de dorpen *Döttenhausen* & hielden te Schömberg stil *im weissen Lamm*. wy aten daar nog al vry wel & reden toen tegen twee uren weer af.– wy passeerden de dorpen *Wellendingen, Friedlingen Aldingen* <Thal> *Hofen, Speichlingen Balgheim Rietheim Weilheim & Wummerlingen* & te *Wellendingen* ontmoeten wy eene groote party van Seminaristen uit *Rothweil* die daar een plaizier partytje hadden & duchtig dronken & zongen.–

wy namen hier twee paarden voorspan & behielden die tot op de hoogte voor het dorp *Friedlingen*. dit kostte ons f 1 & 30 C^{ts} aan fooi.– doch dit was het dubbeld waard, want wy moesten weer hooge bergen gedurig passeeren, daar de weg, die overigens even schoon was, zeer steil is.–

Wy kwamen tegen 8 uren aan het eindperk onzer dagreize *Tüttlingen* aan.– 't geen zeer schoon gelegen is aan de *Donau* die hier nog maar eene kleine bergstroom is

Wy stapten uit in den *Zwarten beer*.– in de dorpen die wy doorreden zagen wy alle vrouwen met roode kousen gekleed.– wy aten goed & legden ons toen reeds vroeg te bed.– onze Route was 13 post uren

Zondag 12 July

Het weêr was zeer schoon.– wy reden om ½ 8 af, te vreden over het logement waar het alweer zeer goedkoop & byzonder zindelyk was.–

129 De r.k.kerk van Hechingen was een tussen 1779 en 1783 gebouwde classicistische kerk.

130 Lid van de familie Van Hohenzollern-Hechingen. De linie is in 1869 uitgestorven.

131 Karl, van 1821 tot 1848 vorst van Hohenzollern-Hechingen.

132 De burcht van de Hohenzollerns, vijf kilometer ten zuiden van Hechingen, werd tussen 1850 en 1867 herbouwd.

133 Sedert 1821 werd de Hohenzollern-familie verenigd en werd de Koning van Pruisen het hoofd van de familie.

Tüthlingen is een lief plaatsje gelegen aan de Donau.– & aan de voet van eene beduidende hoogte waarop het slot *Hohenberg* geheel verwoest door de Zweden in 30 J[aar] oorlog, gelegen is.–

[56] Wy namen hier één paard voorspan tot op de grenzen waar men weer in Baden kooft. de berg die wy bestygen moesten was zeer steil wy wandelden dus meest & vonden toen eene menigte van Käfers¹³⁴.– de gezigten waren verrukkelijk de chaussée opperbest & nergends betaalden wy weer barrière geld.– Op het hoogste punt gekomen juist aan den grenspaal van Baden (rood & geel) (Wurtemberg rood & zwart) hielden wy een oogenblik op om eens regt uittekyken. Wy zagen toen zeer ver heen doch hadden geen zeer helderen horizon, zoo als algemeen dezen Zomer zeer weinige heldere dagen waren.–

wy zagen in de nabijheid den *Constanzer* of *Bodensee* & zoo als wy ons verbeelden in de verte de hooge Zwitsersche bergen.–

wy reden nu verder meest dalende door het dorp *Haltingen*¹³⁵ & verder door een alleraangenaamst dal.– men is hier reeds in het Schwarz-wald.–

wy hielden te *Altdorf* by *Engen im Sterne* stil.– & aten daar ofschoon het nog vroeg was (11 uur) zeer smakelyk. wy reden om ½ 1 weer af passeerden Engen dat een oud stadje scheen te zyn & reden vervolgens altyd langs een' schoonen weg. Wy passeerden door *Welschingen* & <Hibronger> waar wy een paard voorspan namen voor f [¹³⁶], dit voorspan bleef, door *Wailerdingen* tot een ¼ uur voor *Ebingen* wy passeerden intusschen drie ruines gelegen op zeer hooge punten meest uit rotsen bestaande *Hohenkragen*, *Hohenstaufen* & *Hohenwielen*¹³⁷.– toen wy van Eding af op de hoogte waren gekomen zagen wy juist [57] by de eerste *Zwitsersche* paal vry duidelyk eenige Alpen vry duidelyk in de verte liggen wy hadden onderweg nog het ongeluk onze doos te verliezen, die wy echter gelukkig weder terug kregen.–

wy kwamen daarop in *Schaffhausen* aan & hielden daar in *den Valk* stil, wy gebruikten hier eenige ververschingen.– ik ontmoette daar den heer *Boddaert* uit Zeeland

wy gingen daarop verder naar *Laufen* of Neuhausen.– gedurig zagen wy nu op zyde den Rhy, die ons frappeerde door zyn ligt groene schoone water.– de stroom is hier zeer snel.– wy stapten in *de Neustadt* in *Rheinfall* af.– wy gingen daar op naar de waterval; bleven aan onze kant, stegen by den Molenaar af & zagen den waterval uit de diepte; die ons allen zeer frappeerde. naderhand wandelde wy nog naar meer andere punten waarvan wy de heerlykste uitzigten op den Rheinfal genoten.– heerlyke groene kleur van 't water

Wy wandelden vervolgens naar het logement terug aten daar zeer goed & wachten toen nog of de maan nog zoude te voorschyn komen, het was echter zeer bewolkt zoodat wy het moesten opgeven.–

De dorpen die wy passeerden waren merkwaardig door de torens waarvan sommige met koper, met blik, of met gekleurde leyen gedekt waren.– onze Route was van 10 uren.–

Maandag 13.–

Wy stonden zeer vroeg op.– dejeunerden in de haast & begaven ons toen op weg.– wy voeren over, of liever wandelden aan onze zyde een goed [58] eind op, & zakte toen in eene ligte boot den *Rhy* af, dit gaat verbazend snel & op sommige plaatzen ziet het er erg bont uit.– wy stapten aan wal, & beklommen de hoogte waarop het slot *Laufen* staat.– wy daalden terstond & begaven ons toen zoo veel mogelijk met bedekt gezicht tot aan het benedenste balcon, hier genoten wy de heerlykste uitzigt.– & wierden in een oogenblik byna geheel nat door de massa water die ons byna overdekte.– wy gingen toen nog weer na boven.– & genoten van onderscheidene punten de heerlykste gezigten.

Boven heeft men eene mooie koepel. wy gebruikten hier wat; doch kochten zeer weinig doordien de prys van alle teekenings bespottelyk hoog was.– wy betaalden voor dit gezicht 1 franc per persoon.–

wy gingen toen weer naar beneden, vaarden over, bezagen de *chambre obscure*¹³⁸, kochten daar nog iets; & begaven ons toen naar het logement.– de *chambre obscure* is overheerlyk. Wy gebruikten nog iets & begaven

134 Käfers. Een populaire benaming voor meisjes.

135 Hattingen.

136 Opengelaten ruimte. Het bedrag is niet ingevuld.

137 Hohenkrähen Hohentwiel.

138 chambre obscure. Camera obscura: een kastje waarin het licht slechts door één opening naar binnen valt en daardoor een beeld van zich buiten het kastje bevindende voorwerpen te zien is.

ons toen terstond op weg.– Het logement was tamelyk goed, de bediening slecht, de kastelein beleefd, maar de rekening zeer hoog. –

Wy reden nu weer door *Schafhausen* waar wy onder de merkwaardigheden opmerkten een wagen met 2 ossen voorop eene koe achter met een paard waarop de koetsier zat.–

Wy reden nu verder, onder eene zeer drukkende warmte de weg naar Donau-Eschlingen¹³⁹ op; het was weer klimmen & dalen, wy [59] passeerden de dorpen *Merishausen* en half daar buiten kwamen wy aan de Badensche grenzen.– vervolgens kwamen wy te *Bargen* hier namen wy voorspan, & hielden zoo kort mogelyk in eene boeren herberg op.

Wy namen weer een paard voorspan 't geen ons byzonder goed te pas [kwam] daar wy een' zeer hoogen berg te passeren hadden zoo als wy er nog geen' gehad hadden.– het koste f 1,60 (met drinkgeld) dit behielden [wij] tot <Randen> wy passeerden <Rietböhring> namen hier nog gedurende een half uur voorspan voor 20 Kreutzer & 6 Kreutzer drinkgeld.– wy passeerden verder nog <Bekla> & *Hüfingen*. de weg was zeer schoon, & gedurig hadden wy schoone uitzigten.

Wy kwamen om 5 uren te *Donau Eschlingen* aan waar wy im *Schützen* afstapten.– wy kregen zeer goede kamers.– wandelden daarop naar de Slottuin.– Het is hier namelyk de verblyfplaats van den vroeger Souvereinen vorst v[an] *Furstenberg*.– wy vonden de bloementuin & de wandelingen allerliefst.– bezagen met veel genoegen een schoon ingemuurd met yzer hekwerk omgeven bassin, dat zeer helder water in groote hoeveelheid oplevert.– & naast het Slot gelegen is.– deze source is eene dergene die den *Donau* formeren.– in de tuin zelf ziet men eene groote vyver waarin eene menigte van bronnen zyn.– wy dronken van dit water dat zeer frisch & aangenaam van smaak is, nooit bevriesd (in de source zelf) daarom vindt men er ook altyd eene menigte van forellen.–

Deze sources allen vereenigen zich een weinig beneden de stad met een riviertje de *Brisar*¹⁴⁰ genaamd & gaat dan onder den naam van *Donau* verder.– men heeft uit de Slottuin [60] het gezigt op eene oude ruïne met een dorp gelegen op eene aanmerkelyke hoogte.– dit slot is eigenlyk het stam slot der tegenw[oordige] vorsten van *Fürstenberg*.–

Wy maakten nog eene wandeling door het plaatsje zelf dat ons zeer beviel.– de Vorst bezit er zeer vele & wel de beste huizen met eene groote bierbrouwery &c.–

wy aten vervolgens in eene zeer groote zaal (danszaal), & vonden alles wel toebereid.– wy gingen daarop aan het schryven – legden ons vroeg te bed.– onze Route was van 8 uren.–

Dingsdag 14 July

Wy reden om 8 weg na zeer smakelyk gedejeuneerd te hebben, geen logement had ons nog zoo goed bevallen; zindelykheid &c lieten niets te wenschen over. ook was het niet duur.–

Het weer was redelyk evenwel betrok de lucht meer & meer zoodat wy meerdere regenvlagen hadden.– wy reden gedeeltelyk den zelfden weg terug, passeerden *Hüfingen* & sloegen toen regts af. het ging weer berg op en af; wy stegen nog al dikwyls uit vervolgens gingen wy door *Döckingen* & langs de posthaltere *Unadingen* hier zagen wy een *gipsteen molen* op zyde liggen. Te *Löffingen* namen wy wat verwarmende drank & kregen toen te *Rödenbach*¹⁴¹ voorspan tot een groot uur wegs voor 40 c^t 10 c^{ts} fooi.– Nu werd de weg zeer mooi vooral toen wy eenigen tyd voor *Neustadt* van de aanzienlyke hoogte waarop wy waren begonnen te dalen.– wy waren nu midden [61] in het *Schwarzwald*, de weg was zeer steil & om regt goed uitte kunnen kyken verkozen wy allen om te wandelen.–

Te *Neustadt* gingen wy im *goldnen Löwe* & aten daar iets te middag.– wy aten daar zeer goed & waarlyk zeer goed koop met alles nog geen gulden de persoon.– *Kochten hier horlogies*.

¼ voor drie vertrokken wy & kwamen langs de *Wuthtach*¹⁴² beek & vervolgens langs de dorpen *Hinterzornen* & de Gemeinde *Steig* & toen kwamen wy in het logement de *Stern* 't geen aan de voet van eene zeer hooge berg ligt; die daarby zoo steil is dat een gedeelte van het gezelschap moest uitsteig[en] hier

139 Donaueschingen.

140 Brigach.

141 Rötenbach.

142 Wutach.

voerden wy wat.– & begaven ons toen weer op weg in gespannen verwachting op het geen wy zien zouden.– Het dal wordt nu hoe langer zoo naauwer de weg daalt aanhoudend, links en regts heeft men zeer hooge bergen van het *Schwartzwald*. in de laagte stroomt met veel drift een bergtroom; – gedurig wendt zich de weg & kromt & draait zich zoo dat men meent ingesloten te zyn & niet verder te kunnen voortryden.– doch eindelyk ziet men hooge loodregte rotzen, hierdoor heeft men de weg als het ware doorgebroken; de kanten staan nu als twee vyandelyke legers over elkander.– dit is dan ook zeer eigen aard genaamd de ingang tot het *Höllenthal* de natuur is hier wild & imposant.– wy stapten allen uit om regt goed van dit overheerlyk gezigt te kunnen genieten.–

Nu vermindert de natuur in wildheid & langzamerhand ziet men weer de groene weiden, de huizen & de akkers te voorschyn komen, & men bespeurt weldra, dat men den aangename overgang heeft gemaakt van het *Höllenthal* in het *Himmelreich*

[62] Het dal dat wy nu doorreden was zoo heerlyk & schoon zoo vruchtbaar & aanvallig dat men het waarlyk niet beschryven kan.– Lagen in het woestere gedeelte van het *Schwartz-wald* de huizen langs den geheelen weg links & regts hoog & laag verspreidt 't geen by den zonderlingen bouw derzelve veel teekenachtigs bybrengt; hier ziet men weer de dorpen liggen, deels onder deels aan de bergen.–

De huizen in het *Schwartzwald* of liever in het hogere gedeelte liggende zyn byna geheel van hout; met gaanderyen; & zoo ingerigt dat men er van achteren inrydt met de hooiwagens tot op de zolder.– men ziet langs den weg vele houtzaagmolens, zoo als dan ook het hout hier van alle bergen gehakt naar beneden komt, & dan met wag[ens] wordt weg gebragt.–

Wy passeerden nog de dorpen *Burg*, *Zarten* & kwamen tegen 8 uren te *Freiburg* aan. wy stapten in *<Schwerdt>* uit.– & kregen daar twee zeer goede groote kamers voor logement.

wy soupeerden zeer smakelyk & legden ons te bed.– onze Route was van 12 uren.–

15 July.– By het ontbyt ontving ik de gelukwenschingen der reisgenoten.–¹⁴³

Ik schreef aan v[an] P[abst] & wandelde eens naar de schoone Cathedrale¹⁴⁴. –

Wy aten om ½ 1 te middag, zoo goed als wy nog weinig het aangetroffen hadden.– wy maakten kennis met eene zeer vriendelyke familie uit Brunswyk.–

Na het eeten reden Ines, E[rnst], H[enry] & ik uit. eerst naar eene schoone tuin van den heer *Andlau* 1 uur van de stad gelegen. – hier hadden wy gestegen op het belvédère eene schoone uitzigt aan de [63] eene kant op het *Schwarzwald* & de stad *Freyburg* met een menigte dorpen rondom dezelve, & aan de andere kant den zoogenaamden *Kaizerstuhl*¹⁴⁵.–

Van hier reden wy naar een schoon landgoed der Grootherzogin *Stephanie*.– waarop een charmant huis staat; wy hadden geen tyd dit te bezien.– de tuin was zeer goed aangelegd & goed onderhouden.– de bloemen werden met zorg gekweekt.–

Wy reden nu by een hemelsch[e] avond weêr naar ons logement terug. altyt een heerlyk uitzigt op den keten van het *Schwarzwald* hebbende.–

Wy aten weer à la carte in gezelschap van een party Engelsche dames, & een' heer, die uitstaken in grootte, lompheid & weinig fatsoendelykheid. Wy legden ons nu te bed

De Domkerk of Münster¹⁴⁶ in beroemd door geheel Europa.– de toren is de mooiste die ik tot dus ver zag.– alles is in rein gothischen smaak gebouwd¹⁴⁷ & zoo goed als geacheveerd¹⁴⁸.– de toren is geheel à jour gewerkt alles uit steen gehouwen.–

De kerk inwendig is zeer schoon.– wierd nu nog veel verfraait, men vindt er een altaar & meer andere schilderstukken van *Holbein*.¹⁴⁹ Het altaar is geheel nieuw wat het sny & beeldhouw werk betreft.–

143 Jan van Ittersum was op 15 juli 1810 geboren.

144 Aan de basilica werd van het begin dertiende eeuw tot 1620 gebouwd.

145 De *Kaizerstuhl*, een vulkanisch gebergte.

146 De Dom van Freiburg werd tussen begin dertiende eeuw en 1620 gebouwd in rode en gele zandsteen.

147 Deels in romaanse en deels in gotische stijl gebouwd.

148 Geacheveerd. Achever: voltooiën.

149 Hans Holbein de jonge (1497/98-1543). Schilder.

Alle de glazen zyn prachtig beschilderd. men vindt er die 600 jaren oud zyn & die naauwelyks 14 dagen er in zitten.– men heeft hier namelyk twee gebroeders uit het Schwarzwald die sedert 9 jaren geslaagd [zijn] om zich de kunst van glas schilderen op eene byzondere wyze eigen te maken. de glazen door hen aangebragt zyn prachtig. de koster was zeer beleefd & scheen ons een braaf man te zyn [64] hy logeerde zelfs in de kerk, 60 trappen hoog. zyne slaappleats geleek veel naar een kippenhok dat in de lucht hangt.–

Freiburg is geen onaardig stadje, heeft eene universiteit met ruim 400 stud[enten] (E[er]w[aarde] Prof[essor] Rotteck, Professor Welker) Een Seminarium, waarvan wy de elèven ontmoetten die ons door hun bespottelyke kleeding frappeerde; & is *der Sitz* van een' A[arts]Bisschop.¹⁵⁰–

Een sterk stroomend beekje vloeit door de geheele stad, die talryke bronnen bezit.–

Donderdag 16 July

A. Bentinck die reeds eenige dagen een dik gezigt had gehad, bevond zich geheel niet beter zoodat wy provisioneel besloten onze afreis op heden middag eerst te bepalen. wy dejeuneerden nu later, daar wy eens goed hadden uitgeslapen & amuseerden ons in tusschen met eene gekke Eng[else] familie die om 6 K^{teuzer} met den Wirth byna slaags werden.–

Wy wandelden de stad daarna nog eens door.– & begaven ons toen daar het vry warm was naar het logement.– Wy aten te middag wederom zeer goed met een' vriendelyken Duitscher daarna reden wy terstond weg.– zeer te vreden over ons logement.– wy reden nu verder een aangename weg.– regts aan onze zyde zagen wy de <vry> weinige ruine van het *Zähringer slot*. wy passeerden de dorpen *Zähringer* & *Hulfingen*, *Stuckgethal* [65] *Stahlhof*.– wy kregen nu eene zeer schoon liggende ruine aan onze linkerhand in het oog.– wy kwamen daarop in *Stadtweilkirch*.– waar wy onze paarden aan eene heerlyke bron leidden, & ons zelfs laafden. In het algemeen ziet men hier de heerlykste bronnen in alle dorpen.–

De vrouwen dragen overal geele hoeden in de vorm van onze manshoeden, die staan zeer goed.– wy zagen eene menigte van schoone kinderen die vooral in mooie oogen uitmunten.– over het algem[een] scheen ons het menschenras vry wel gemaakt.–

wy passeerden nu in het zoogen[aamde] *Elserthal* gekomen *Kolldnau*.– *Blaibach* en dan *Niederwinden* & *Überwinden*.– links & regts waren wy nu weer door de bergen der *Schwarzwalds* waarop wy vele vuren zagen branden. men brandde namelyk de ruwe grond om er rogge op te zaayen.–

In het dal zelf waar wij doorreden zagen wy de schoonste weiden aan de eene zyde de heerlykste bouwlanden aan de andere kant; die allen over de bergstroom de *Els* heerlyk bewatert worden.–

Wy kwamen daarop in het dorp of stadje *Elzach* wy bleven hier overnachten *im Hirsch* waar het er zeer zindelyk uitzag

wy wandelden door het dorp aan hetzelfde doch de schoone uitzigten waren geheel verdorven door de heirook.–

Wy keerden terug. amuseerden ons een oogenblik met een' bluffenden *Kunstmaker* die het geheele dorp & vooral de Jeugd om zich verzameld had.– wy bewonderden weer de schoone oogen der kinderen.–

wy spysden vervolgens in gezelschap van een' *Herrnhutbr[oeder]* & vrouw uit *Koenigsfels* den moeder *Martin*.– de vrouw was zeer vriendelyk.– [66] haar gemaal intusschen was de type van een' styven hennutter, een drooge <Lys>, een Isegrim die geen mond los deed & ons *Souverainement* verveelde.–

Wy spysden goed & legden ons toen te bed.– onze Route was van 6 uren

Vrydag 17 July.–

Om 8 uren reden wy af te vreden over ons logement doch minder over den prys.–

wy hadden 2 paarden voorspan, dat ons f 2,30 kostte (vry duur) 18 C^l fooi.–

de berg die wy beklimmen moesten was zeer hoog.– wy behielden het voorspan ruim 1 uur.– toen wy aan het daalen kwamen hadden wy terstond beduidende précipices aan onze linkerhand. de weg was echter overal onverbeterlyk. wy passeerden eerst het dorpje (of liever de *stad*, zooals men alle dorpen hier noemt) *Hofstetten*, vervolgens *Hasslach*.– hier begint het *Kinzigthal*.– 't geen ons wel beviel doch niet aan onze verwachting beantwoorde misschien wel daarom, dat de *Kinzig* eene bergstroom die langs de weg stroomde

150 In Freiburg zetelde sedert 1827 een aartsbisschop.

zeer klein was.– nu kregen wy de ruïne *Hausach* in het oog & kort daarop de stad van die naam.– de paarden werden hier gevoed.– het was zeer warm, & daar er weinig of geen wind was zoo hadden wy veel stof.– in *Hausach* verkwikten wy ons met *kirschwasser*, dat hier veel [67] in het Schwarzwald gefabriceerd wordt & zeer goed is –

Wy passeerden nu *Gutach* & kwamen toen te *Hornberg*, hetgeen aan de voet van eene op eene hoogte gebouwde ruïne ligt.–

Wy stapten im *Baren* uit, & waren zeer verheugd ons wat te kunnen verfrischen! ons plan was om nu naar *Tryburg*¹⁵¹ te gaan & daar te blyven.– wy vonden echter beter er naar toe te ryden & om hier terug te keren.–

Wy aten nu hier te middag zeer smakelyk & zindelyk. om 3 uur reden wy nu verder. wy hadden nog 3 uren te maken meestal stygende.– Het dal dat wy passeerden was eene der schoonste dat wy gezien hadden De bergstroom *Gutach* stroomt over eene louter uit groote steenen bestaande bedding zeer romantisch <heen>.– de bergen aan byde zyden zyn hoog & zeer schoon gelegen. de weg kronkelt zich oneindig.– tegen 6 kwamen wy in *Tryberg* aan, hetgeen zeer lief gelegen is, wy stapten uit im *Löwen* & wandelden toen na een kop thee gedronken te hebben naar de overheerlyke wydberoemde waterval¹⁵².– wy plaatsten ons op de twee bruggen & hadden van hier de heerlykste gezigten, de waterval heeft 7 chûtes¹⁵³.–

[68] Wy wandelden toen ten uiterste tevreden naar ons logement terug.– wy gebruikten nog een flesch zeer goeden rooden wyn.–

(voor onze wandeling genoten wy eene heerlyke orgelmusyk.– nergends had ik zulk een schoon orgel gezien.–)

Ik kocht nog eene *Schwartzwalder Uhr* & daarop begaven wy ons weer op weg.– Was het over dag warm geweest, tot stikken toe, nu was de avond, om zoo schooner.– Wy reden den zelfden weg terug waarvan wy nu nog meer jousseerden.–

Wy kwamen om ½ 10 in ons logement terug.– wy soupeerden daarop.– en begaven ons zeer vermoeid te bed.–

Onze route, die zooals men op de kaart kan zien en zigzag gegaan was beliep een aantal van 12 uur.–

Zaterdag 18 July

Wy vertrokken om ½ 8.– Het weer was zeer warm. wy waren zeer te vreden over ons logement & over den prys.–

Wy reden nu denzelfden weg weer terug tenminste voor een gedeelte, & hadden dus dezelfde schoone gezigten weer.– Een oogenblik voor het dorp *Gutach* kwamen wy eene begraafnis tegen. eene groote kist op een wagen eene kleinere gedragen door eene boerin, een groot gedeelte van het dorp liep erachter.–

Nu sloegen wy weldra regts af & kwamen daarop in een ander dal, even zoo schoon & in welks midden een bergstroom liep.– wy reden nu door tot *Wolfach* waar wy een kasteel vroeger een klooster, nu den Furst v[an] Fürstenberg behorende

[69] Wy gebruikten weer een smakelyk glaasje *Kirschwasser*.– dit plaatsje is vry groot & voldeed ons door zyn uiterlyk volkomen.–

wy namen hier een paard voorspan voor tot *Rippoldsau*¹⁵⁴.– onze weg was nu overheerlyk schoon, een der schoonste dalen voorzeker die wy nog gepasseerd hadden.– de weg was zeer goed maar smal.– wy passeerden nog *Oberwolfach*, & *Scheppach*¹⁵⁵, hier werden de paarden een weinig gevoed.– de huizen waren hier met meer Zorg gebouwd & zeer smaakvol met houten schubben bedekt van allerlei kleuren.–

Wy reden nu door tot dat wy in eens werden gestoord door het gezigt (zeer gelukkig) van onze doos midden op de chaussée.– die wederom afgevallen was.–

Wy kwamen tegen 1 uur juist het etensuur te *Rippoldsau* aan.– (¼ uur te voren zag men een klooster & toren

151 Triburg.

152 De Triburger waterval wordt gevormd door zeven hoofdwatervallen die over grote granietblokken 150 meter naar beneden storten.

153 Chûtes. Chute: het vallen.

154 Bad Rippoldsau.

155 Schapbach.

zeer goed & schoon gelegen)

Rippoldsau is eene badplaats midden in het Schwarzwald gelegen.– geheel tusschen bergen ingesloten.– wy begaven ons terstond aan tafel.– in eene groote zaal met 160 couverts.– wy hadden slechte muzyk; de Kellners maakten veel <wind> maar bragten weinig goed eeten. 2 wereldlyke nonnetjes –

Na tafel wandelden wy in der eene allee waar het vry vol was.– wy vonden in eene tuin zeer schoone Käfers.– gebruikten ons kop koffy, bezogten de (2) bronnen; waarvan het water ons goed smaakte, bezagen enkele winkels en gingen ons toen weer in het rydtuig plaats

Wy namen twee paarden voorspan, & beklommen terstond een' zeer steilen hoogen berg bekend onder den naam van *Knibis*, eene der hoogste punten zeker van den Schwarzwald. de berg is zoo steil dat de weg steeds en *zigzac* gaat [70] de weg was daarby nieuw gemaakt, zoodat de 4 paarden volop hadden. wy gebruikten om boven te komen 1½ uur.– geheel boven zynde (eene hoogte van 3000 Voeten boven de zee – 2400 boven den Rhijn 1300 boven het dal) zagen wy aan alles hoe hoog wy waren gekomen overal stonden hooge palen om in winter tyd & by sneeuw de weg aan te duiden.–

Boven op den berg (tenminste zoo goed als boven) is een logement (geheel aan de Wurtembergsche grenzen) hier verfrischten paarden & menschen zich.–

Wy reden nu verder & behielden ons voorspan nog een groot ¼ uur.– wy waren toen op het hoogste. oude wallen

Nu daalden wy weer den berg af.– hadden daarby de heerlykste & prachtigste gezigten Men is geheel in bergen ingesloten & ziet over vele der hooge toppen heen.– vervaarlyke precipices¹⁵⁶

H[enry] & ik maakten vele afkortingen van den weg die weder afging gedurig te couperen – & kwamen zoo over de geduchte steiltens af.–

Wy kwamen om ½ 9 te *Griesbach* het doel onzer reize aan, aan den voet van den hoogen berg gelegen.–

wy stapten in het tweede logement *Zum guten Brunnen* uit.– by *Monsch*.–

De Wirthin beloofde ons goede kamers & gaf ons slechte.–

H[enry] & ik soupeerden à la carte in eene groote zaal.– met goed muzyk.– de dames dronken thee.–

wy legden ons daarop te bed.–

Route van 10 uren,

[71] Zondag 19 July.–

Wy stonden tamelyk vroeg op.– in den vroegen morgen had het zeer sterk geregend.– wy begaven ons om 8 uur weer op weg.– het was ons alles nog al mede gevallen in het logement.– & de Wirth had het weer goed willen maken door ons zeer weinig te laten betalen.–

Wy reden nu verder naar *Petersthal*¹⁵⁷ een allerliefst dal, het weer was ongunstig.– *Petersthal* een ½ uur van *Griesbach* gelegen is even als *Griesbach* een badplaats, doch daar meer voor burgermensen

wy reden tot voor het logement.– ontmoetten weder eenige bagagewagens van den Groothertog die den volgende dag naar *Rippoldsau* in het bad zoude gaan.–

wy gebruikten aan het logement eenige glaasjes Kirschwasser, zagen eenige gekke portraitten & draaiden toen met den wagen om & reden denzelfden weg terug.– wy ontmoeten nu de boeren & boerinnen die allen naar de kerk gingen, doch niet byzonder in kleeding uitstaken. witte beenen & roode vesten waren weer de rigeur¹⁵⁸.–

wy hielden by ons logement weer stil, het was hier zeer vol met badgasten meest duitschers & franschen niet van voornamen afkomst na het ons voorkwam.

wy namen hier twee paarden voorspan voor f 2,70 & drinkgeld. wy moesten onzen *Knibiss* weer op.– Eigenlyk kan men zeggen dat men van *Petersthal* af begint de klimmen – dat de beklimming van die zyde sterker is, dan van de andere

wy bragten er 2¼ uur mede door.– het was een sterke nevel die al dikker werd naar mate wy hooger kwamen. <Hierop> sloeg een voetpad links in, om te couperen

156 precipices. Precipiteren: neerslaan, doen bezinken.

157 Bad Peterstal.

158 rigeur. Rigueur: stiptheid.

E[rnst] & ik wandelden voor het rydtuig uit.– wy <waren> na lang klimmen boven gekomen, zynde geheel in wolken ingehuld.– zoodat het gezigt om ons heen als in eene groote zee geleek, men kon niets onderscheiden, zelfs niet den wagen wanneer die een weinig van ons af was.–

Boven op de hoogte wachtten E[rnst] & ik by de oude wallen het rydtuig op.– het was er byzonder koud, & wy konden genoegzaam bespeuren zoo hoog ons te bevinden. –

[72] Wy reden nu alweder den ouden weg terug tot aan het logement waarvan boven gesproken is. wy ontmoetten hier H[enry] weer, die intusschen eene vervaarlyke wandeling *de force* had gedaan daar hy geheel afgedwaald was, & by Reepoltsau te regt gekomen.– van daar moest hy nog 1½ uur maken om weer by ons te komen, hy had zich echter zoo gehaast, dat hy nog voor ons daar kwam.–

wy daalden nu een' anderen zeer schoonen weg naar beneden.– aan de kant stonden zeer schoone steenen palen, allen uit de naburige steengroeven gegraven.– Wy daalden zeer langzaam neder & hadden weder schoone uitzigten op de onderliggende dalen.–

wy zagen onderweg een jonge haas die ons frappeerde door zyne byzondere groene kleur. wy deden moeite om hem te krygen hetgeen ons echter niet gelukte.–

wy reden nu door tot *Freudenstadt* hetgeen maar 300 voeten lager ligt als de kop van den Kniebiss.– wy stapten in *Freudenstadt* in de *Post* af, het regende sterk toen wy daar aan kwamen, de stad kwam ons anders ofschoon oud niet lelyk voor.–

Wy aten hier zeer smakelyk & begaven ons toen weer op weg, al dalende naderden wy het *Murchthal*¹⁵⁹ ons van vroeger tyd zoo lieflyk in het geheugen, wy passeerden eenige dorpen *Beierbrun*, *Reichenbach*

De weg langs het *Murchthal* of liever boven op den berg, wanneer men in de diepte de *Murg* ziet stroomen, zoo geheel woest met een geheel steenachtigen grond is boven beschryving schoon.– Wy hadden ongelukkig gedurig regen, & hoorden nu & dan het donderen.–

[73] De schrikkellyk groote steenen ziet men overal verspreid, tusschen dezelve liggen de stukken hout, die by hoog water van zelf naar beneden worden gestuwd.–

ligging van <*Schwarzenberg*> overheerlyk

wy kwamen alzo om ½ 9 uren te Forbach het doel onzer reize aan. –

wy logeerden in *de Krone*, kregen goede kamers & soupeerden zeer smakelyk.–

wy verlangden nu allen naar bed & legden ons dus spoedig te bed.– Route van ongeveer 12 uren.

(zeer goed logement zeer goedkoop)

Maandag 20 July.

Het weer zag er nu weer goed uit.– wy dejeuneerden smakelyk & reden toen om ½ 10 weer weg.– wy namen een half uur ver één paard voorspan, voor 60 C^t 10 C^t fooi.–

wy reden eerst de overdekte brug over & begonnen toen terstond te stygen.– wy kwamen op eene aanmerkelyke hoogte & zagen toen verrukkellyk in de diepte langs vervaarlyke *précipices* de *Murg* stroomen,– de oevers van dezelve zyn hier zeer steil & hoog.– hier & daar uit kale rotsen bestaande.–

wy passeerden de dorpen *Gernsbach*, *Langenbrandt*, *Weisenbach*, *Hilpertsau*, – deze dorpen liggen allen zeer naby elkander.–

Weissenbach zag er zeer nieuw gebouwd uit, men zeide ons ook dat het voor weinige jaren afgebrand was.–

wy stegen nu af (uitgezonderd M[oeder]) & klommen tegen den voet van den berg op waarop het Slot *Eberstein*¹⁶⁰ ligt.– het was zeer warm zoodat wy er regt veel moeite mede hadden

Boven gekomen verfrischten wy ons & genoten tevens een' heerlyk gezigt.–

Wy bezagen nu het Slot dat aan den Groot hertog toebehoort, & zeer veranderd was [74] sedert 1823.– Men vindt er lieve kamers in.– een schoone ridderzaal &c: vele oude wapenrustingen; bekens & pocalen heerlyke geschilderde glazen; en zeer schoon nieuw *gesneden gothique* houtwerk.–

wy wandelden nu de andere kant den berg af, meest door bosschen &c.–

Te *Gernsbach* gekomen, gingen wy in *den Bok*, waar M[oeder] ons reeds zat te wachten. Het was hier zeer

159 Murgtal.

160 Het al in de dertiende eeuw vermelde kasteel dat in 1798 werd gerestaureerd, 309 meter hoog gelegen.

vol.– wy spysden om 1 uur aan de table d'hôte, waar het zeer druk was.– Wy zaten naast een duitsch heer die ons zeer beviel.–

Wy aten hier redelyk & reden toen weer weg.– wy namen twee paarden voorspan voor f 2.– daar wy verkozen den weg over den berg te nemen, in plaats van in het dal.–

De berg was zeer steil & hoog.– boven op had men schoone gezigten, in het afdalen minder.–

Wy kwamen eindelyk om 6 uren in *Baden-Baden* aan.– waar wy (op aanrading van anderen) im *Salman* afstegen Wy heeren wandelden nog eens naar de Kurzaal, zagen daar de beaux monde.– & wachtten daar wat in de hoop van de Prinses v[an] Oranje¹⁶¹ te zien.

Het werd echter te laat; wy haalden nu de dames af & wandelden toen weer naar de Kurzaal.– Wy gebruikten ys.– zagen de zaalen zelf waar gespysd, gedanst & gespeeld werd, doch vonden alles veel minder als te Wiesbaden.–

[75] Wy wandelden nu onder heerlyk avond weer naar huis.– & rencontreerden toen *A. Mackay* kamerh[eer] der Princes v[an] O[ranje]. –

wy bleven in ons logement nog wat praten & begaven ons toen te bed.– Route van 6 uren.

Dingsdag 21 July

Ik nam een bad, dat my zeer verfrischte. wy lazen brieven; dejeuneerden daarop & maakten ons dikwyls boos over de slechte bediening &c: van dit logement, dat ons zeer weinig beviel.– de bediening was zeer slecht

het was weer zeer warm.– H[enry] & ik wandelden s'morgens eens naar de Kursaal, – onder weg ontmoetten wy den Keurvorst van Hessen-Cassel¹⁶² zeer berucht voor zyne conduite & zeer kenbaar door zyn uiterlyk woest voorkomen.–

Wy begaven ons naar het leesmuzeum van den heer *Marw* onder de Colonnade & lazen daar het *Handelsblad* en eenige andere papieren.– men vindt in deze goede inrigting waar men niets betaald allerlei papieren & maand werken.–

Wy maakten vervolgens met de dames eenige commissien & dronken in een Caffé zeer lekkere limonade Champagnès.–

Om 1 uur aten wy in eene groote zeer koele eetzaal, waarin eene bron van helder water aan de table d'hôte, die zeer goed was & vry sterk bezet, wy hadden goede muzyk.–

Om 4 uur is nog eene table d'hôte voor hen die zoo vroeg niet willen eeten. –

Na tafel gingen wy (uitgezonderd M[oeder]) het oude slot¹⁶³ bezigtigen; het geen thans nu & dan door de Gr[oote]hertogin Stephanie bewoond wordt.– het ligt vry hoog & bestrykt de geheele Stad.– wy bezagen vlugtig het slot zelve dat een goed groot & hecht doch oud gebouw is, & [76] van waar men eene heerlyke uitzigt op de stad, & de omringende bergen heeft.–

wij begaven ons vervolgens in de welbekende *Souterrains*¹⁶⁴, die der bezigtiging zeer waardig zyn.– & daalden vervolgens weer af.– haalden M[oeder] af & begaven ons toen naar de promenade by de Kursaal wy bezagen de winkels, welke wy toch minder als te Wiesbaden vonden, kochten het een & ander.– wandelden langs het huis waar de Princes v[an] Oranje logeert, terwyl wy hare H.K.hoogheid voor de deur zagen thee drinken.–

wy begaven ons vervolgens langs & over de Colonnade, waar wy zeer veel beau monde & byzonder veel fransche & Engelsche zagen. bezagen de speel & danszaal op nieuw. die ons veel minder voorkwam als te Wiesbaden.– De Keurvorst v[an] Hessen hadden wy des morgens weer in gloria zien spelen.–

Wy zettede ons toen neder & dronken thee.– inmiddels schoone harmoniemuzyk.–

Wy wandelden vervolgens, na braaf de vreemde originalen bekeken te hebben.– & genoten menig schoon uitzigt op Baden-Baden.– Wy zagen enkele Hollanders doch geene van onze kennis.–

Vervolgens, keerden wy naar de Kursaal terug & gebruikten een glas ys.–

161 Waarschijnlijk Anna Pavlovna (1795-1865). In 1816 getrouwd met Willem kroonprins der Nederlanden.

162 Keurvorst van Hessen-Cassel

163 Niet het oude slot maar het Nieuwe Slot uit zestiende eeuw dat na 1842 de residentie van de groothertogen werd.

164 In de souterrains waren – mogelijk de oudste – gevangencellen met deuren van steen en ijzer.

Inmiddels was ik de restauratiezaal ingetreden, & rencontreeerde aldaar onzen vriendelyken Duitscher & familie met welke wy in *Gernsbach* gegeten hadden. ik raakte [77] weer braaf met hem aan het praten & hier mede druk bezig zynde; presenteert hy my een kaartje; om indien wy ons weer rencontree[rden] <En> mogten elkander te herkennen – M[oeder] gaf hem een kaartje van my.– doch zie te gelyk dat ik de Eer had te spreken met den Vorst & oudgraaf Constantin zu *Salm Reifferscheid Krautheim*.– ik maakte natuurlyk myne Excuses Z[ijne] H[oogheid] niet erkend te hebben doch moest waarlyk over de vriendsch[appelijke] manier waarop dit geexplicieerd werd verstom[d] staan.

Wy kregen nog een bezoek van freule *Omphal* & Mackay terwyl wy nog immer voor de Kursaal in het schoonste avonduur gezeten waren.–

wy begaven ons toen na een lekker glas ys genuttigd te hebben naar huis, soupeerden à la carte & begaven ons te bed.–

Woensdag 22 July

Wy stonden zeer vroeg op (om 5 uren) & begaven ons om 6 uren op het pad uitgezonderd M[oeder.] wy gingen te voet naar het oude slot of de ruine Eberstein¹⁶⁵ boven de stad gelegen.– het was zeer warm wy hadden een' aangenamen weg naar boven altyd door hout.– zware opgaande eiken, sparren.– Boven gekomen ontbyten wy eerst wat, & gingen toen de schoone ruine doorloopen; waarvan nog zeer veel overig is.– men heeft van boven op de toren eene heerlyke uitzigt op Baden-Baden & de omliggende bergen.– de nevel liet ongelukkig [78] weer niet toe ver te zien.–

Boven de ruine ziet men nog eene beduidende *Felsenmasse* waarop nog kleine resten van een misschien nog ouder gebouw¹⁶⁶ te zien zyn wy gingen er echter niet naar toe.–

Wy wandelden naderhand weer terug, & genoten onderweg nog eene heerlyke uitzigt van *Sophia's Ruhe*.–

Wy keerden vervolgens naar ons logement terug.– ik begaf my weer naar het leesmuzeum van Marw, waar ik 24 Kr[euze]r betaalde voor 2 morgens. ik sprak hier met eenige hollanders van daar ging ik nog eens naar de speelzaal.– zag weer den Keurvorst.–

Wy aten om 1 uur weer zeer goed aan de table d'hôte, met 56 couverts.

Na het eeten gebruikten wy eene méridienne¹⁶⁷ & reden toen uit naar het klooster *Lichtenthal*. –

wy reden dus tot aan de promenade & sloegen toen links af.– de weg is zeer aangenaam meestal door koele alleen.– wy passeerden een schoon huis met uitgestrekte tuinen door den keurvorst v[an] Hessen Cassel voor zyne Gravin v[an] Reichenbach gebouwd.–

wy reden nu langs het klooster *Lichtenthal* - & het dorp door waar tevens ook *Badinrigtingen* zyn, die ons [79] vry bezet voorkwamen.–

Wy hadden plan gemaakt het dal door te ryden, doch sloegen verkeerdelyk regts af, hadden hier echter geen berouw af, daar wy een zeer mooyen weg passeerden tot dat wy eindelyk te *Geroldsau* 1½ uur ver gekomen, by een' *waterval*¹⁶⁸ waren genaderd, die wel de moeite waard was om er ¼ uurs voor te loopen.–

De weg er na toe was zeer schoon midden tusschen zwaar hout, over hoogtens terwyl men in de laagte een bergstroom ziet.– de waterval is alhoewel kleiner als die van *Triebberg* even wel zeer schoon & romanesque.– het geheel met twee oude gebrekkige gebulte mannen die ons ververschingen presenteerden, scheen ons zeer teekenachtig.

Wy wandelden vervolgens terug & kwamen gedurig gezelschappen tegen een bewys dat deze excursie zeer gezocht is.–

Wy reden nu naar *Lichtenthal* bezagen daar eene zeer merkwaardige Gothique capel¹⁶⁹. meer dan 600 J[aar] oud. nu onlangs renovirt.– vroeger diende dezelve tot een begraafplaats voor de Markgraven & Gravinnen van Baden.– Jammer was het dat het reeds wat donker was. men moet deze kapel by helder daglicht zien om

165 Het dertiende eeuwse slot Eberstein werd in 1798 nieuw opgebouwd.

166 De Hermannsbau met een belford stamt uit einde elfde, begin twaalfde eeuw.

167 Méridienne: sofa voor een middagslaap.

168 Geroldsauer waterval.

169 De gotische dodenkapel werd in 1288 gebouwd en is onderdeel van het klooster Lichtental dat in 1245 werd gesticht.

dat de glazen die allen beschilderd zyn, de kerk van binnen zeer donker maakt.–

Wy reden vervolgens naar de <promenade.> passeerden zeer vele elegante equipages [80] & stapten toen by de Kursaal uit.–

wy wandelden hier nog wat rond, bezagen de speeltafels weer waar het zeer vol was & men grof speelde.–

wy gingen vervolgens naar huis soupeerden & begaven ons te bed.–

Donderdag 23 July.–

Wy zouden deze morgen naar *Carlsruhe* vertrekken.–

Wy namen ons voor, om indien wy ooit weer hier kwamen nimmer im *Salm* te gaan, waar het ons zeer slecht beviel.– alleen het eeten was goed.–

de ligging van *die Blume, Zähringer Hof, goldenem Hirsch* &c. zyn ook allen wyd schooner als van de *Salm*. die van alle promenaden ver af is.–

wy reden om 10 uren af.– & namen onze Route niet over *Rastadt* maar volgden eene weg binnen door, die nader was.–

wy passeerden de dorpen *Baden Scheueren*¹⁷⁰, *Os*¹⁷¹, *Hausherheim*, stad *Kupperheim*¹⁷², *Mückensturn*. te *Neumasch* hielden wy stil & gebruikten daar een zeer frugaal¹⁷³ middagmaal.–

vervolgens reden wy door <*Bulach & Bevertheim*> (van te voren dwaalden wy wat) een half uur voor *Carlsruhe* ontmoetten wy de Groothertogin Sophie¹⁷⁴ (regerende) Zy zat in eene Landauer met 3 andere dames; met 6 paarden & een voorryder, en een wagen met gevolg.– [81] de Groothertoging groette ons zeer beleefd. wy vonden dat zy zeer geleek op de veelvuldige afbeeldsels die [men] nu overal <vertoond> vindt.– Zy begaf zich naar het bad *Griesbach*.–

wy kwamen tegen 5 uren in *Carlsruhe* aan de avenue van dien kant is zeer schoon, meest groote alleen, van zwaar eiken hout.–

wy begaven ons *im Erbprinzen* & vonden reeds dadelyk dit logement zeer naar onzen smaak.–

wy dronken eerst thee, wandelden vervolgens door de stad, deden eenige commissies, – begaven ons toen in de Slottuin, waarin men 23 alleen ziet die allen in een circel op het Slot aan loopen.¹⁷⁵ – wy bewonderden het schoone hout, & vooral de overgroote menigte van schoone oranjeboomen.–

Wy ontmoetten weer onzen vorst *Constantin*.– die ons zeer vriendelyk bejegende.–

Wy aten vervolgens zeer smakelyk à la carte & hadden toen het genoegen de heer *Nobel* met zyn' zoon zeer toevallig te ontmoeten; wy nuttigden te zamen nog een' flesch, & genoten van elkanders gezelschap zeer.– Jammer dat ZE[dele], om byzondere rede haast makende, reeds dienzelfden avond weer moest vertrekken

wy zagen den vorst C[onstantin] weer doch hadden geene gelegenheid Z.H. te begroeten.–

Na den heer N[obel] & zoon goede reis gezegd & een oogenblik gewandeld te hebben, op straat, om de schoone verlichting der lange straten te zien, begaven wy ons zoo content over onzen dag te bed.–

Onze route was van 8 uren,

(wy hadden nog een oogenblik ons verdwaald heden, doch kwamen toch spoedig weer op den regten weg.–)

Vrijdag 24 July.– Wy hadden wederom zeer schoon weêr.– doch warm.– toen wy aan het [82] ontbyt zaten, ontmoetten wy onverwachts eene bekende hollandsche familie de HH[eren] v[an] Galen met twee zusters uit Thiel.– De HH[eren] gingen tegen 9 uur met ons naar de vergad[ering] der 2^e Kamer.– ongelukkig was de discussie niet zeer belangryk de afgev[aardigde] v[an] *Itzstein* (hevig opposant) las een rapport der commissie voor over het Budjet.– Onze Vorst C[onstantin] had my een opgave der leden gegeven. wy zagen meer andere markante personen als *Schaaf*, v[on] *Rottern Welker* &c. – de ministers v[on] *Winter & Bökh* &c. – daarna gingen wy de schoone R[ooms] C[atholieke] koepelkerk & de Evangelische bezien.– de eerste is zeer eenvoudig de tweede byzonder opgeschikt.–

170 Badenscheuern.

171 Oos.

172 Kuppenheim.

173 Frugaal; sober.

174 Sophie Wilhelmina van Holstein-Gottorp (1801-1856). Echtgenote van Karel Lodewijk groothertog van Baden.

175 Het stadsplan van Karlsruhe, waar vele straten straalsgewijze zijn aangelegd, met het slot als middelpunt.

wy begaven ons toen naar ons logement aten zeer goed aan de table d'hôte.–

Na het eten gingen wy met twee wagens uit ryden – eerst naar het Slot, bezagen hetzelfde, 't geen ons niet zeer meêviel, gingen vervolgens boven op de toren¹⁷⁶ van hetzelfde, waar men eene zeer schoone uitzicht geniet aan de eene kant op de stad met hare 11 groote straten die op het slot aan loopen aan de andere zyde op de groote bosschen & de 23 groote alleen, die hetzelfde doorsnyden, er zyn er die 8 uren lang [zijn] – het geheel vormt een cirkel in welks midden het kasteel ligt.–

wy reden vervolgens eene schoone tour gedeeltelyk door gedeeltelyk rond [83] de stad, & daarop naar een nabygelegen Badinrigting in de buurt van [¹⁷⁷] wy gebruikten hier onder het aangename lommer eenige ververschingen & begaven ons toen weer in de wagen.– de weg was nu weder zeer schoon.– de groote populieren allee naar *Rastadt* frappeerde ons door derzelver schoonheid.–

wy reden vervolgens op een oud klooster af thans eene caserne.– & kwamen tegen 7 uren weer in *Carlsruhe* aan, wy gebruikten toen een kop thee.– H[enry] & ik bezagen eene vry goede wagen fabriek.– daarna begaven wy ons weer in den Slottuin wandelden by een heerlyk avondweer door denzelfden.– & aten toen smakelyk à la carte.–

Wy namen hierop afscheid van onze holl[andse] vrienden & tegelyk ook van onzen vriendelyken Vorst & begaven ons toen vry vermoeid te bed.–

Zaterdag 25 July.–

Wy stonden vroeg op; het weêr was zeer schoon, even warm ofschoon de wind het nog al afkoelde.– wy namen nu afscheid van onze holl[andse] vrienden & van onzen Vorst C[onstantin] & reden om 6 uren na gedejeuneerd te hebben naar Mannheim af.– wy reden eerst een' nieuwen weg die vry moeyelyk voor de paarden was vervolgens passeerden wy de dorpen *Ecksteyn*, *Linkenheim*, & *Fleckergraben*, *Neuburg*, *Wiesenthal*. In *Wachuizen* hielden wy te middag stil [84] *im Post*. het is hier eene beroemde Bedevaartplaats; de kerk die wy bezogten strekte er' ten bewyze van, door de menigte van krukken, & schilderyen voorstellende frappante genezingen van Zieken.–

Wy aten hier vry goed te middag & onder eenige goed Käfers.– Wy passeerden daarop *Neulusheim*, *Horkenheim*.–

Wy passeerden eindelyk ook nog *Schwetzingen* waar wij in de post ophielden, & ons daar met wyn & bier verfrischten.–

over het algem[een] was onze Route zeer eentoonig zoodat wy dan ook verheugd waren om ½ 6 in Mannheim aan te koomen.

wy reden eerst by de v[an] d[er] Wijcks aan & begaven ons toen *im Russischen hof* waar onze kamers besteld waren.– wy vonden het hier perfect.– & hadden zeer goede kamers. wy dronken eerst thee, & gingen toen wandelen.– wy zagen de Mainzer stoomboot arriveren, doch vonden er geene bekenden op.–

wy ontmoetten de fam[ilie] v[an] Galen weer & wandelden te zamen.

vervolgens soupeerden wy à la carte zeer goed & begaven ons te bed

onze route was van 13 uren.–

Zondag 26 July.–

wy hadden goed geslapen, & hadden nog het genoegen gehad om in den voornacht eene schoone vocale & instrumentale serenade te hooren die in onze buurt gegeven werd.– het weer was weer zeer [85] schoon.– ik begaf my met H[erman] v[an] d[er] W[yck] om 7 uren naar den Rhyn & nam daar in de zwemschool een zeer frisch bad.–

vervolgens ging ik dejeuneren, & ontving toen een' brief van <A. Canes>.–

Ik hoorde vervolgens goede muzyk op de parade.– wy gingen daarop eenige wagen fabrieken zien.–

Om 1 uur aten wy by de fam[ilie] v[an] d[er] W[yck] na het eten gingen wy in 2 wagens naar *Schwetzingen*.– de weg daar na toe is niet zeer byzonder.– het weer was zeer goed. om 5¼ waren wy over.–

176 De 42 meter hoge Bleitoren maakt onderdeel uit van het slot en het slotpark dat het middelpunt is van het cirkelvormige stadsplan van Karlsruhe, waar vele straten straalsgewijze op uitkomen.

177 Opengelaten ruimte. De naam van het plaatsje is niet ingevuld.

wy wandelden terstond naar de schoone tuin¹⁷⁸.— hier ontmoetten wy de fam[ilie] van *Galen*. wy bezagen gezamenlyk de verschillende tempels, fonteinen &c. &c. de Moschee bezagen wy ook & klommen er in eene der *minnarets*. de groote fontein <Arun> sprong niet.—

Wy gingen vervolgens weer naar ons logement *de Post* gebruikten daar eenige verfrischingen.

S'avonds keerde de familie weer naar Mannh[eim] terug.— E[rnst] Herm[an] & ik bleven terug, om 's avonds naar Heidelb[erg] te gaan.— E[rnst] nam het aanbod der v[an] Galen aan & reed met hun weg.—

H[erman] & ik bleven nog, wandelden in den tuin & maakten toen met 2 andere HH[eren] party om een wagen te nemen voor f 2. — wy reden ¼ voor 10 af.— in Heidelb[erg] gekomen begaven wy ons terstond ter ruste.— ik logeerde by v[an] d[er] Wyck 40 trappen hoog.—

Maandag 27 July

Wy stonden vroeg op.— ik jousseerde van de overheerlyke gezigten die men van de kamers van v[an] d[er] W[yck] geniet.—

[86] Wy gingen vervolgens een Collegie hooren over het Algem[een] Staatsregt van Prof[essor] *Zacharin* hetgeen my zeer beviel.— de voordragt van den Prof[essor] is zeer gemakkelyk & goed.—

wy gingen daarna dejeuneren & hoorden om 10 uren een collegie van Prof[essor] *Thiebaut* over het fr[ans] regt.— deze Prof[essor] heeft een geheel byzondere manier van voordragt ook zeer gemakkelyk om te volgen.—

Inmiddels waren wy na ons ontbyt gaan wandelen de brug over.— & kwamen toen by het lokaal, waar de Stud[enten] altyd duelleren.—

Het is eene groote Zaal die met guirlandes &c: opgesierd is.—

De fam[ilie] die hierin woont leeft geheel van de studenten.— Zyn de Stud[enten] aan het vegten dan staan er posten uit van de stad af tot daar toe (¼ uurs ver) ten einde terstond te seinen wanneer de Pedellen mogten komen.—

alle dagen heeft men duellen (wanneer zy dien naam verdienen) dien morgen waren er 3.—

wy zagen *dit* toe even als of het eene scherm party [was]: — gelukkig vielen er geene groote slagen.— men moest echter bekennen dat er goede vegters by waren.

Om 11 uren hoorden wy nog een collegie van prof[essor] *Zacharia* over het Leenregt.—

wy gingen om 12 uren weer over de brug & aten daar zeer smakelyk *im Waldhorn*.— waar wy het heerlykste gezigt [87] hadden op de stad & de ruïne.—

om ½ 3 vertrokken E[rnst], een der HH[eren] met wie ik de vorige avond party had gemaakt & ik met een Extra wagen naar *Mannheim* waar wy om 5 uren aankwamen.—

wy vonden M[oeder] te bed, die wat koorts had, & den vorigen dag reeds zich ongesteld had gevonden.—

wy dronken thee by de v[an] d[er] W[ycks] wandelden daarna hoorden militaire muzyk in de Slottuin.— & begaven ons toen weer naar huis.— hier soupeerden wy regt aangenaam à la carte.— het gezelschap was talryk & beviel ons bovenmate.—

Dingsdag 28 July.—

Het weer was zeer schoon.— wy dejeuneerden zeer smakelyk.— vervolgens ging ik met een gedeelte van het gezelschap het paleis¹⁷⁹ zien.— dat zeer groot is & slechts voor een gedeelte bewoond wordt door *Stephanie* in 1796 is een der vleugels door de Oostenrykers by een bombardement verbrand & niet weder opgebouwd; er zyn nu nog 450 kamers gemeubleerd.—

De kamers van Stephanie zyn zeer smaakvol, men vindt er nog vele presenten van Napoleón als ook zyne afbeeldsels.— het portrait van *Prins Wasa* haar schoonzoon¹⁸⁰ &c. —

Wy aten om 1 uur by de v[an] d[er] W[ycks] & begaven ons tegen 6 uren naar de comédie waar wy le *Philtre* (der *Liebestrank*)¹⁸¹ zeer goed zagen geven.— het orchest is volmaakt goed Na de opera soupeerden

178 Het park van de Keurvorstelijke zomeresidentie was na 1770 in Engelse stijl verfraaid en voorzien van tempeltjes, kunstmatige ruïne's en dergelijke.

179 Het grote Mannheimer barok-slot werd tussen 1720 en 1760 gebouwd.

180 Stephanie's dochter Louise (1811-1854) was getrouwd met Gustav Wasa van Zweden.

181 Komische opera *Der Liebestrank* van Geatano Donezzetti.

wy zeer genoegelyk à la carte met onze 2 Badensche & 1 Pruissische officier.–

[88] & ontmoetten ook nog den heer van *Tets* (Baden-Baden) & neef.–

Woensdag 29.–

om 3 uur stonden wy op & bragten H[enry] naar de stoomboot, die hem dien dag naar Keulen moest brengen.– Ik rencontraerde hier zeer toevallig den heer Verweyde met vrouw & familie uit Doesburg.–

Teruggekeerd legden wy ons weer te bed, & stonden om 8 uren op.–

Ik ging verder nog naar een koffyhuys & las couranten.–

Om 1 uur aten wy by de fam[ilie] v[an] d[er] W[yck] – tegen 5 uren begaven wy ons naar de *Mühlau* waar wy nu zeer goede harmoniemuzyk hoorden.– wy wandelden vervolgens zeer aangenaam langs den Rhynkant weer naar huis. de fam[ilie] v[an] d[er] W[yck] van harte vaarwel zeggende.

wy soupeerden à la carte & begaven ons te bed.–

wy namen tevens afscheid van den heer Brandt.

Donderdag 30 July.–

wy stonden vroeg op dejeuneerden, & werden nog door Angelique & Marie bezogt.–

wy reden om 7 uren af *Zeer te vreden* over ons logement, & ook over den Prys.–

wy passeerden de dorpen *Oggersheim* (men is over de schipbrug gekomen terstond in Rhynbeyeren.– eereboog gepasseerd)

[89] <stad> *Frankenthal*, *Bobenheim* & de stad *Worms* (Hessen-Darmstad).–

in *Worms* hielden wy stil im *Römer* wy dronken hier koffy.– & zagen toen de familie *Geevaerts* voorby ryden.– met welke wy eenige oogenblikken ons aangenaam onderhielden.

wy bezagen de schoone *Domkerk*¹⁸² in Oud duitschen stijl gebouwd, met twee Kooren & belangryke beeldhouweryen.–

De Luthersche kerk gebouwd op de plaats waar eenmaal Luther voor den Keizer verscheen¹⁸³ is ook merkw[aardig] men vindt er een schiltery waarin deze belangryke Episode in Luthers leven wordt voorgesteld.–

Wy begaven ons toen terstond op weg.– De Route bleef even vervelend.– wy passeerden *Guntersblum*, *Dienheim*, *Hahnheim* & *Oppenheim*.– wy reden den oude, zeer schoon gelegene stad slechts door & begaven ons 10 minuten verder naar het logement *das Gelbe haus*.– wy passeerden in middels nog een badhuis aan den Rhyn gelegen *Sorona-Bad* genaamd.– In ons logement aten wy te middag.– het ligt aan den Rhyn, men heeft er van het balcon een heerlyk uitzigt.–

Wy wandelden na het eeten nog eens de achter het logement gelegene berg op, & genoten van daar de heerlykste uitzigten.– wy reden vervolgens weer af & hadden nu tot Mainz toe een' zeer schoonen weg.– midden door de heerlykste wyn bergen & den Rhyn aan onze regter zyde hebbende.– Wy waren in het regte wynland, passeerden *Nierstein* [90] waar wy by ons diner nog een heerlyke flesch gedronken hadden.– & Vervolgens nog de dorpen *Nackenheim*¹⁸⁴, *Bodenheim* & *Laubenheim* & kwamen om 7 uren in *Mainz*

Wy verkozen weer im *Englischen* hof af te stygen om dat de logementen aan den Rhyn door het vroeg afvaren der Stoombooten gewoonlyk zoo onrustig zyn.– wy wandelden S'avonds nog over de brug, & genoten hier by schoone uitzigten by een heerlyk weder.–

wy aten vervolgens à la carte en begaven ons te bed.–

onze Route was van 13 uren.–

Vrydag 31 July.–

Wy begaven ons na het dejeuner op weg om eenige commissien te doen.– in den vroegen morgen had ik eene wandeling reeds door de stad gedaan, den Dom bezocht, – & eenig Pruissisch Militair zien exerceren.–

wy reden vervolgens om ½ 11 naar Wiesbaden af.– hier ontmoetten [wij] *Rufrath* & vrouw [en] kwamen wy ruim ½ 12 aan.–

182 De Dom St.-Peter en Paulus werd eind twaalfde, begin dertiende eeuw gebouwd op oude fundamenten.

183 In april 1521 verdedigde Luther zijn standpunten voor keizer Karel de Vijfde.

184 Wackenheim.

wy vonden de fam[ilie] v[an] B. zeer welvarende.– den ouden heer feliciteerden wy met zyn' 79 verjaardag.– wy aten met een talryk gezelschap – onder anderen ook met den Majoor <Monbatter>, de Lt Colonels *Du bois* (rydende Art[illerie] te Breda.) & v[an] d[er] *Smissen* uit de O[ost] I[ndië] Med^e v[an] Hertling &c. &c. – –

Na het eeten bezogten E[rnst] & ik Dirk Bentink die wy te huis vonden.–

gingen vervolgens naar huis thee drink[en] &c. – tegen 9 uren begaven wy ons naar [91] de Kursaal.– hier zagen wy vele bekenden de fam[ilies] *Renswoude*, v[an] *Pabst*, v[an] <Bar:>, v[an] *Rechteren* &c. &c. – ook trof ik de Milly aan.– onder de marquante personen Pr[ins] Fr[ederik] v[an] *Pruissen* v[an] d[e] <Dinseldorn> –

Eerst laat begaven E[rnst] & ik ons naar huis. soupeerden daar & begaven ons te bed.–

het was de geheelen dag *zeer warm* geweest

onze route was van 2 uren

Zaterdag 1 Aug: –

na het ontbyt kwamen de Milly & v[an] P[abst] my bezoeken wy discoureerden zeer aangenaam te zamen & konden ons niet begrypen in Wiesbaden te zyn .–

Wy gingen vervolgens More solito naar de Kursaal: – onderweg ontmoette ik nog de familie *Verweyde*.– Het was nu te W[iesbaden] veel drukker als by ons eerste verblyf alhier.– alleen vonden wy dat men zich in Baden-Baden nu concentreert.–

Om 1 uur aten wy te middag. na het koffy drinken begaven wy ons in twee rydtuigen naar de *Geisberg*.– een groot kwartier van de stad op eene hoogte gelegen – hier genoten wy eene heerlyke uitzigt op *Wiesbaden*, *Mainz* &c. de muzyk was redelyk wel.–

wy wandelden te rug, liepen de Kursaal nog eens door & gingen daarop naar huis.– onder de groffe spelers merkten wy nog steeds op den graaf v[an] *Gutenhoven*.– die nu & dan meer dan 40 pistolen te gelyk op zettede. Een oude vrouw, een model voor een *Meduza* hoofd¹⁸⁵; trof ons door haar afzigtelyk voorkomen by het spelen.–

2 Aug.– Na het ontbyt begaf ik my naar het leescabinet, waar ik voor 12 kr: alle [92] mogelyke couranten ook couranten van 31 July – ook de Haarl[emmer] & het *Hol[lands] blad* 31 july te leen kreeg.– ik begaf my daarop naar de Kursaal.– de groote zaal was nu ingerigt om een 400 personen te doen eten

wy spysden om 1 uur te huis met den heer v[an] *Pertel* & dochter, & freule *Grovestins*, & den heer <*Exererman*> & zoon.– na de koffy begaven wy ons naar de Kursaal.– het weêr was veranderd; – & regende; wy konden dus ongelukkig de schoone harmonie muzyk' in den tuin niet aan hooren.– in de Zaal waar allen nu op & neer liep[en] was het zeer warm. Onze *Medusa* zat nu als eene zottin opgeschikt tot spot van een ieder weer te spelen.–

Wy gingen te huis thee drinken, een gedeelte van het gezelschap ging naar de opera.– wy wandelden of liever reeden tegen 9 uren weer naar de Kursaal – aten daar vry goed à la carte; & hoorden goede harmonie-muzyk.– tegen 11 uren reeden wy terug.– & begaven ons spoedig te bed.– De straten zyn zoo druk¹⁸⁶ dat men de paarden niet zien kan.–

3 Aug: het regende dezen morgen. wy waren daardoor lang onzeker wat te doen; of wy namelyk al of niet naar Mainz zouden gaan om de parade ter gelegenheid van den verjaardag des Konings v[an] *Pruissen*¹⁸⁷ by te wonen, wy besloten eindelyk om te gaan.– de fam[ilie] v[an] *Renswoude* vergezelde ons in een 2de rydtuig.–

te Mainz gekomen, reden wy eerst naar de nieuwe *Anlagen* buiten de poort aan de Rhyne gelegen.– hier gebruikten wy snel een eenvoudig ontbyt.– men heeft hier de heerlykste uitzigten.– vervolgens reden [93] wy naar de stad, stapten aan de parade plaats uit & werden toen door een vriendelyken Oostenryksche Inf[anterie] Officier binnen de kring gebragt.–

185 Medusa, een van de drie mythologische Gorgonen. Hun kop was dermate afgrijselijk dat men van de aanblik versteende. Later werden ze ook afgebeeld als jonge vrouwen met een krans van slangen op het hoofd.

186 Er staat: drukker.

187 Frederik Willem III (1779-1840). Koning van Pruisen.

De Prins *August* v[an] Pruisen & de vice Gouverneur v[on] *Muffling* vergezeld van een' talryken staf kwamen weldra allen te paard aanryden. De Gener[aal] riep 3 malen *Hoch lebe der König*, daarop brandde het geschut los, & hoorde men een 3 werf hurrah.– De Prins & zyn staf reden nu in snelle stap de gelederen langs & stelden zich toen in de *Bleiche*¹⁸⁸. daar op defileerden de troepen.– wy kregen een' goeden plaats om dit alles te zien.–

wy reden nu weer naar *Wiesbaden*; aten om 2 uren. by het thee drinken kregen wy een bezoek van den heer J. v[an] Noorden.–

Ik begaf my s'avonds met een gedeelte van het gezelschap naar de opera.– & hoorde daar met veel genoeg Mad[ame] Mazi in de *Anna-Boleyna*¹⁸⁹.–

wy soupeerden vervolgens & legden ons te bed.–

Dingsdag 4 Aug. Om 7 uren reden wij af; na de fam[ilie] Bourcaud hartelyk voor de zoo hoogst gastvrye ontvangst bedankt te hebben.– wy reden over *Schierstein Neudorf*, naar *Schlangenbad* hier ontbeten wy.– & reden toen verder naar Schwalbach af; een half uur van Schwalbach by Wambach, moesten wy faute de mieux tot voorspan 2 ossen nemen, die met den curieusen portillen (gebrilden) een wonderlyk voorkomen aan onzen wagen gaven

Onze route was zeer schoon vooral in de [94] nabyheid van Schwalbach gekomen hetgeen men zoo geheel diep liggen ziet.– Wy stapten daar in *de Post* uit; de kastelein Fr: Horter was nog een oude Neuwieder Schoolkennis.

Wy aten (na om 12 uren aangekomen & nog een wandeling na de bronnen gemaakt te hebben) om 2 uren aan de table d'hôte *zeer slecht*.– na het eeten gingen wy (behalven M[oeder]) naar *Adolfseck* 't geen een groot half uur verwyderd is.– de weg er naar toe door het dal is zeer schoon.– wy gebruikten daar eenige verfrischingen & ontmoetten den heer *graaf v[an] Rechteren & vrouw*¹⁹⁰.–

Aan tafel hadden wy den heer v[an] *Nispen v[an] Hövell* aangetroffen.–

wy wandelden nu nog eens naar de 2 groote bronnen waar muzyk gemaakt werd & vele menschen wandelden.–

S'avonds soupeerden wy à la carte vry goed in de *Allee saal*.– & legden ons daarna vroeg te bed.–

Onze route was van 7 uren.–

Woensdag 3 Aug:

Wy stonden zeer vroeg op & reden na gedejeuneerd te hebben om 6¼ uur af.– wy hadden zeer goed & minder warm weêr.

Wy hadden terstond te klimmen & namen dus één paard voorspan.– het gezicht agterwaarts op Schwalbach is heerlyk mooi. wy behielden ons voorspan tot by *Kemel* [95] & passeerden vervolgens *Holtshausen* waar de paarden gevoerd werden.– *Singhoven* & bleven te *Nassau* dineren.– wy begaven ons in de *Kroon*, het geen aan de *Lahn* ligt regt tegen over de ruine.– terstond begaven wy ons op weg.– & beklommen desen berg.– van waar men gedurig de schoonste uitzigten geniet.– boven gekomen bezagen wy eerst de ruine zelf; zoo als bekend is het [het] oude stamslot der *Nassauers*.– & genoten ook toen een heerlyk uitzigt.– over het geheel is het aankomen van *Nassau* & ook van *Nassau berg* een dorpje dat wy eerst nog passeerden zoo schoon als wy ons nog weinig herinnerden gezien te hebben.– over de *Lahn* ligt eene zeer schoone yzerne brug.–

Wy daalden vervolgens weer over de ruine van *Stein* na beneden.–

Wy haalden toen M[oeder] af & zagen nog deze schoone tuin & een gedeelte van het huis van wylen den Minister *Stein*¹⁹¹ voor 5 jaren gestorven.– men ziet er de schoone studeerkamer &c. van den minister. het overige van het huis was niet te zien.

188 Grosse Bleiche, een lange straat die begint bij het keurvorstelijk slot.

189 De opera *Anna Boleyna* (1830) van Geatano Donizetti.

190 Adolph van Rechteren Limpurg en zijn vrouw Elisabeth van Massow.

191 Karl Reichsfreiherr vom und zu Stein (geboren te Nassau 1757-1831). Minister en daarna raadsman van tsaar Alexander I van Rusland.

wy begaven ons daarna na het logement & aten zeer smakelyk.–

terstond reden wy weer weg & hadden nu eene schoonen weg langs de *Lahn* meestal door een schoon dal.–

wy reden nu naar het 2 uren verwyderde *Ems*.– hier stapten wy aan het groote badhuis uit.– bezogten de winkels. kochten ook nog wat by Steigerwald & gingen daarop buiten zitten thee drinken

[96] M[oeder] bragt inmiddels eene visite aan de juf^{r[ouw]} Swellen Grebel.– wy reden tegen 4 uren af.– namen een paard voorspan (f 1,20) & vertrokken naar Neuwied.– onder weg ontmoetten wy Walland met zyn jonge vrouwtje & den heer Kol & zoon.– toen wy aan den *Rothen hahn* eerste pruisische *Anmeldung's plaats* aankwamen gaven wy onze gekochte waaren aan & betaalden voor 34 aangegevene Hb Hb .¹⁹² cristal & porcelein ruim f 3.–

men inspecteerde vervolgens *niets* van onzen wagen.– hiermede geoccupeerd zynde hadden wy het genoeg een volkomene *Douanen-Scène* by te wonen.

Een voerman had gezondigd tegen de reglementen voor de Straatwegen.– hy werd gestraft voor f 1,80.– wordt uit verdriet dronken; gaat aan het razen & wil den Douanier te lyf.– deze zyne vrouw een dikke korte tante vliegt tusschen beide, & raakt eindelyk na herhaalde malen met een stok gedreigd te hebben handgemeen met de voerman.– nu vliegt de man, een tweede voerman &c: tusschen beide.– van daar algem[een] tumult: &c. &c. –

het speet ons zeer den afloop niet te kunnen bywonen.–

Wy passeerden nu nog *Thal Ehrenbreitstein* & de andere dorpen aan den Rhyn gelegen.– wy kwamen vry laat te Neuwied (om ½ 10) aan.– [97] waar wy alles in order vonden.– wy hadden gelukkig het aangename N° 16 weder.–

Wy soupeerden nog smakelyk & legden ons daarna zeer vermoeid te bed.–

Onze route was van 14 uren.–

Donderdag 6 Aug:

Wy sliepen wat uit.– dejeuneerden vervolgens & kregen toen bezoek van *Mietje Calcar* & *Bruder Merian*.– wy hadden weder zeer aangenaam & schoon weêr.–

Wy aten om 1 uur aan de table d'hôte edoch geheel alleen.– na het diner gaven wy een bezoek aan Mev^{r[ouw]} Mullert.– dronk thee by ons & wandelden s'avonds in den Slottuin.–

Vrydag 7 Aug.

bleven wy even rustig alhier, s'morgens hielden wy ons allen bezig met schryven. dineerden om 1 uur aan de table d'hôte die wederom zeer klein was & begaven ons daarna naar het Zusteren huis, kochten het een & ander daar, begaven ons vervolgens naar den heer Merian, dronken daar thee & bezochten daarop Mev^{r[ouw]} Mullert.– wandelden s'avonds nog langs den Rhyn &c. –

Zaterdag 8 Aug. E[rnst] & ik <hoorden> S'morgens een paar lessen over de historie in het instituut bij []¹⁹³: – aten om 1 uur te middag bezochten daarna een meubelmagazyn dronken thee by Mev^{r[ouw]} Mullert.– wandelden vervolgens naar den Slottuin &c.

[98] *Zondag 9 Aug:*

S'morgens hoorden wy eene zeer schoone preek van *Bruder Cambs*.–

wy bezagen daarna de collectie van Rom[einse] oudheden by het slot.– dineerden daarna & bezagen daarop het Slot van den Vorst van Wied, 't geen zeer eenvoudig maar goed gebouwd is.–

Wij wandelden nu naar Nothausen hier dronken wy thee & zaten zeer genoegelyk buiten daar het weêr verbeterd was.– S'avonds wandelden wy zeer aangenaam over de bergen terug & kwamen toen by Ehrlich uit.– te huis gekomen namen wy afscheid van de Neuwiedter vrienden pakten ons goed in & legden ons te bed.

Prof[essor] *Lulofs* & zoon

Maandag 10 Aug

wy reisden om ½ 7 af.– Juf^w Mietje & *Bruder Matthiezen* kwamen ons nog zien.–

192 Hb : libra, pond.

193 Opengelaten ruimte. De naam van de professor is niet ingevuld.

wy reden nu den regter oever, dikwyls op Neuwied terug ziende waar wy zoo vele aangename uren gesleten hadden.

Wy passeerden eerst *Ehrlich, Fahr*¹⁹⁴, *Zeutersdorf*, Ehrlicher allee half omgehouden, & eene menigte van andere dorpen.– Wy bleven op de regter Rhyn oever – wy reden vlak onder den Drachen fels.– tot Bonn waar wy ons lieten overzetten.– Wy dineerden zeer goed aan de table d'hôte im *Friesischen hof*.– Na de tafel maakten [99] wy ons terstond weer op weg & reden nu naar Keulen.– wy kwamen aldaar vroeg genoeg aan om nog naar *Deutz* over te gaan.– hier moesten wy ons im *Bellevue* wat behelpen daar het logementje heel vol was.–

S'avonds hoorden wy zeer goede muzyk heerlyk op het terras aan de Rhyn zittende.–

Wy soupeerden à la carte & legden ons te bed.–

onderweg ontmoetten wy nog *Dronsberg* & familie –

Route van 15 uren

Dingsdag 11 Aug.–

Wy reden om ½ 8 af na eerst geontbeten te hebben. te gelyk zagen wy een groot vlot passeren door de brug.– Een regiment prussische huzaren ging kort daarna met volle muzyk de brug over.–

Wy reden nu een' vry eentonigen weg die daarby niet tot de goede chausseé'n kon gerekend worden.– passeerden Muhlheim (vry beduidend plaatsje met veel handel) op *Laden, Richradt, Langenfeldt, Immergrad* hadden berouw geen voorspan genomen te hebben.– In *Hochscheidt*¹⁹⁵ namen wy een paard voorspan 't geen ons naar *Solingen* bragt.– hier dineerden wy im *Deutschen haus* by [100] Weber zeer goed.– kochten nog het een & ander in het logement & reden toen weder af naar Elberfeld.– Solingen is eene op het uiterlyk ten minste zeer welvarende plaats.– de huizen zyn meestal goed gebouwd & worden (op zyn hollandsch) goed geverfd & onderhouden.–

Wy passeerden nu nog *Gräfrath*¹⁹⁶, beroemd door zyne inrigting voor oogzieken en *Somborn*¹⁹⁷ de weg werd nu zeer mooi, meestal reden wy langs de *Wupper*, die zyne natuurlyke kleur geheel verloren heeft door het vele afspoelen der geverfde waren hier & in Elberfeld & hooger op.–

Wy kwamen om ½ 6 in Elberfeld aan, & stegen uit im *Pfälzer hof* by *Herminghauses* hier kregen wy zeer goede kamers.– wy dronken thee in den schoonen tuin & verfrischten ons daar van de groote hitte van den dag.– wy wandelden vervolgens een' schoonen tour eerst door de stad vervolgens in de wandeling om & op een' berg gelegen waarvan men schoone uitzigten op Elberfeld (25.000 Inw[oners]) kan hebben. Wy troffen het slecht, alle schoornstenen rookten, waardoor de stad geheel in rook lag.– wy wandelden nu naar een punt waar men verder op naar Barmen &c. – heen ziet.– & daalden van die kant [101] den berg af.– wandelden toen weer naar ons logement & haalden M[oeder] af om nog eene tour door de stad te maken.– wy ontmoetten toen W. v[an] Heugst. gingen met hem zyne familie im *Zweybrücker hof* opzoeken & genoten aldaar een oogen blik elkanders gezelschap.– vervolgens keerden wy naar ons logement terug & soupeerden à la carte zeer goed in eene schoone zaal.–

(NB: vervelend gezigt van drie lompe Leydsche studenten hernieuwd –)

Wy legden ons daarna te bed

onze Route was van 10 uren

Woensdag 12 Aug.

Wy dejeuneerden vroeg.– bestelden toen nog een wagen, doch moesten er ongehoord naar wachten; eindelyk kregen wy eene lelyke oude kart – – wy bezagen nu eene *zydeweverij* & een *veterfabriek* beide zeer belangryk om te bezien.– wy reden nog een toer door de schoone stad die ons voorkwam in een' bloeyenden staat te verkeren.– de fam[ilie] begroetten wy nog & zagen haar afryden.– wy begaven om 11 ons ook op weg.– reden een' gedeelte van denzelfden weg langs de *Wupper* & sloegen toen regts af.– de weg was by gedeelten goed doch was het geheel niet te vergelyken met de hoogere duitsche chausseen.–

194 Fahr-Irlich.

195 Höhscheid.

196 Gräfenrath.

197 Sonborn.

Wy hielden te *Metman* stil, dineerden daar vry goed & begaven ons [102] toen terstond op weg naar de beroemde *Nearnder höhle*¹⁹⁸, het is jammer dat men hier geene ligte wagens kan huren, daar men er zeer goed naar toe ryden kan; wy moesten nu wandelen; de weg is zeer bar. men heeft een goed, uitgestrekt gezigt.– de *höhle* zelf; het dal &c. &c. beviel ons bovenmate. wy bezagen alles met veel zorgvuldigheid, & passeerden alzo zeer moeyelyke wegen. men heeft er onderscheidene holen die allen interessant zyn. eindelyk begaven wy ons boven op den <*Rabernstein*> waar men een heerlyk gezigt heeft.–

wy keerden nu zeer voldaan terug & rustten in een naby gelegen logement uit.–

hier ontmoetten wy een' Solinger heer v[an] Bergen (<visoller>¹⁹⁹) met wien wy in gesprek raakte, & die ons vertelde een neven te zyn van den Maarschalk *Soult*²⁰⁰, die eene ryke Solingsche vrouw heeft getrouwd, & nog vele Landeryen hier heeft.– onder anderen wees men ons eene <landouwe> aan <ZWE:> behorende.–

wy wandelden nu terug & vonden M[oeder] zeer verfrischt door eene verkwikkende siesta. wy stegen nu in den wagen & reden naar *Dusseldorp* af waar wy om 7 uren aankwamen, wy kregen nauwelyks plaats im *Breitenbacher hof* wy dronken thee.– & soupeerden s'avonds vry goed à la carte.– Route van 7 uren

[103] *Donderdag* 13. –

Na het dejeuner wandelden wy in den schoonen slottuin, het weêr was zeer goed, wy bewonderden eene menigte van schoone bloemen.– wy wandelden door de stad, bezagen eenige schoone winkels; ik bezag de Jesuiten kerk en passant.– & reisden om 11 uren af.–

Wy passeerden den Rhyn over de gierbrug.– & ontmoetten aan de andere zyde onzen voerman van Utr[echt] naar Cleef met Den heer & Mev^{frouw} Iddekinge Momnia.– die wy en passant begroeten. wy passeerden de dorpen *Heerdt*, *Brühl*, *Itrump* & *Lathum*.– in *Ürdinge* hielden wy stil, & dineerden.–

de weg tot hier was vervelend & hier & daar vry zandig, in het geheel vry slecht.– zoodat voorspan ons niet te onpas zoude gekomen zyn.–

Wy hadden nu voor goed de bergen vaar wel gezegd.–

Wy hadden eerst over Crevelt²⁰¹ willen reizen, doch de heer Iddekinge raadde ons dit om goede redenen af. –

Wy passeerden nu ook nog <*Mörs*> waar wy op onze heenreis im *Deutschen haus* by Bating een flesch Markenbrunnen gedronken hadden.– de kastelein herkende ons terstond.– de weg was gedurig zeer slegt, herhaalde malen deden wy moeite om voorspan te krygen doch slaagden er niet

[104] wy reden vervolgens naar *Rheinberg* af. Onder weg ontmoetten wij v[an] *Bommel* & familie die met 3 schimmels zyne reis deed.–

In *Rheinberg* in de stad *Cöln* by *Güttorf* stapten wy af.–

wy maakten s'avonds nog eene wandeling over de stads wallen, die goed onderhouden werden.– wy soupeerden vervolgens zeer smakelyk & legden ons toen te bed.–

Onze route was van 9 uren

Vrydag 14 Aug

wy stonden zeer verkwikt op, zeer te vreden over onze legging, dejeuneerden & trokken vervolgens af.–

daar de weg van hier tot Xanten zeer zandig was, namen wy hier twee paarden voorspan waarvoor wy behalve drinkgeld betaalden 2½ Pr: sh, & wy hadden er geen berouw van. te Xanten namen wy onzen intrek weer by den hupschen kastelein *Ingerlath* im *Niederrheinischen Gasthof*. waar men zich eenigen tyd amuseren kan met de veelvuldige rariteiten te bezien die hier den reiziger vertoond worden

wy gebruikten hier koffy & brood & reden nu vervolgens weer af, steeds eene goede chaussee hebbende.– te *Calcar*²⁰² werden de paarden gevoerd & profiteerden wy van dit oogenblik om de schoone kerk [105] aldaar te bezien, die vooral in zeer oud, goed geconserveerd hout snywerk²⁰³ uitmunt.

Wy reden nu vervolgens op *Cleef* aan, waar wy om ½ 3, de stad slechts in een paar straten passerende, im

198 Neanders hölle.

199 Mogelijk een deel van de naam of een beroep.

200 Nicolas Jean-de-Dieu Soult (1679-1851). Maarschalk.

201 Krefeld.

202 Kalkar.

203 In de vijftiende eeuwse hallenkerk staat een hoogaltaar met houtsnijwerk van rond 1500.

*Stirum Hotel*²⁰⁴ aankwamen. wy plaatsten ons hier onder de warande voor het heerlyk gelegen logement & nuttigden eenige verferschingen.– terwyl wy daarna nog eene kleine wandeling in de buurt deden.–

Wy reden toen weer af & passeerden *Kranenburg*. aan de holl[andse] grenzen gaven wy more solito ons aan tol onderhevig goed aan.– & betaalden daarvoor de regten.– wy werden hier ofschoon niets behoefde afgepakt te worden toch zeer lang opgehouden.– moettende de opgave met veel omslagtigheid in triplo geschreven worden.–

Gedurende den geheelen dag kwamen wy een aantal van mannen & vrouwen tegen die te voet als in karren, welke een bedetocht naar *Kevelaër* schenen te ondernemen, & den weg voor zich door luide gebeden hier toe scheen[en] voor te bereiden.–

Eindelyk kwamen wy te Nymegen aan.–

Ik begaf my met de pas naar de politie, & ontving daar een' brief eigenlyk door P[iet] Beelaerts²⁰⁵ aan E[rnst] geschreven, doch die ik terstond, kwade tyding vermoedende open brak.–

Ik moest dan ook tot myn' grooten schrik daaruit vernemen, dat de toestand van J. Beelaerts van welks ongesteldheid wy in Elberfeld door de fam[ilie] v[an] Heugst tegelyk met zyne aanvankelyke herstelling, zeer verergerd was.– ons plan om den volgenden dag nog in Nymegen te blyven was nu geheel uit.– droefheid & angst [107] verdreven nu weldra onzer aller vrolyke gemoeds stemming; zoo natuurlyk wanneer men zich na lange afwezendheid op Vaderl[andse] bodem bevindt. –

A. Bentinck nam nu ook afscheid van ons & begaf zich naar het huis van den heer Pieck. – evenals wy zeer getroffen over het plotzelinge & treurige afbreken onzer reis.–

wy soupeerden vroeg aangezien Ernst & Ines den anderen morgen vroeg met de diligence zouden vertrekken.–

Onze Route was van 11 Uren.–

Zaterdag 15 Aug:

ik stond om ½ 3 op & bragt tegen 4 uren Ernst & Ines naar de diligence.– daarna legde ik mij weer te bed.– & stond om 6 uren op.– M[oe]der & ik hadden nu nog veel te bezorgen.– & reisden daarna, na gedejeuneerd te hebben, waarby wy den heer & Me^{vrouw} <Meur> Wigchers & fam[ilie] uit Groningen aantreffen, naar Utrecht af.– vreemd was het ons nu met ons beiden in het groote rydtuig te zitten.–

Wy hadden weder over heerlyk weêr; hetgeen ons eenigsins opvrolykte.– te *Wageningen* hielden wy stil & gebruikten daar eene ververschingen, vervolgens nog eene te *Amerongen* & eindelyk te *Zeyst*.–

hier vernamen wy de zoo zeer gevreesde tyding van den dood van J. Beelaert²⁰⁶s die vrydag middag om ½ 3 uren juist toen wy zoo vrolyk gemoed *Cleve* doorreden aan eene verschrikkelyke ziekte, eerst de pokken naderhand rotkoorts in den Haag overleden was.– Zeer treurig gestemd reden wy nu verder naar Utrecht af.– na eerst nog in het Hernhutter logement door de kastelein & vrouw, die zeer verheugd waren hunne oude vriend *Gieser* terug te zien getraceerd geworden te zyn.–

Wy kwamen om ½ 8 te Utrecht aan.– waar wy Ines & Ernst in gezelschap van Prof[essor] <Herings> te huis aantreffen.– treurig was onze ontmoeting.– de geheele fam[ilie] behalve Mari [108] die den volgenden dag aan kwam in den *Haag* zynde zoo <nam> *Ines* & vervolgens *Mari*²⁰⁷ <hunnen> intrek ten onzen.– Route van 14 uren.–

Zoo eindigde dan deze onze reis van 10 weken & 5 dagen.– was het begin derzelve voorspoedig, werden wy door schoon weder begunstigd <wat > niet minder was onze voorspoed gedurende dezelve.– wy kunnen zeggen geen slecht weêr gehad; & daar door ook niets gemist te hebben.– het is niet mogelyk onderling meer genoegens op zulke wyze te smaken als wy ondervonden hadden. – doch smartelyk was het einde der zelve.– hadden wy eens voorgesteld een bruidspaar te zullen begroeten, nu wor[dt] dit aangenaam vooruitzigt geheel verbroken & konden wy ons voorbereiden om eene geheel door droefheid ter neer geslagene fam[ilie] op te

204 Hotel Styrum.

205 Pieter Adriaan Jan Beelaerts van Blokland (1806-1861) was een broer van Ines.

206 Ignatius Jan Daniël Beelaerts van Blokland (1808-1835) was een broer van Ines.

207 Marius Abraham Adriaan Beelaerts van Blokland (1811-1880) was een broer van Ines.

wachten, daarby kwam nog dat de gunstige gevolgen die wy ons van de reis voor de gezondheid van M[oeder] hadden voorgesteld, nu veel van hare kracht moesten verliezen, door de plotzeling overgang van vreugde in droefheid.–

Juist 11 weken na onze afreis, dingsdag 18 Aug: werd J. Beelaerts alhier begraven.– naar den dag juist 1 jaar nadat hy zyn' broeder Piet by zyne terug komst met de schutters, op de hoogte van de begraafplaats het eerste de broederhand had toegestoken.–

Hoe genoegelyk onze reis dus ook begonnen, & voortgezet werd, hoe vele redenen wy in alles van dankbaarheid hadden, wy begrepen terstond & teregt, dat in de herinnering aan die gelukkige dagen steeds veel treurigs zich met het aangename vermengen zal.–

Utrecht 20 Aug: 1835

JGJvIttersum

Jur[idisch] Cand[idaat]

Edel und bieder
 War der Entschlummerte
 Gramvol weint die Gattin
 Weinen verwaisete Kinder
 Ihrer gesunkenen Stütz nach.–
 m[i]t den Tönen verwandter Schmerzen
 Mischet die Klagen Zahlreicher bürger sich
 Denn auch ihren war er – Vater u[nd] Freund
 Der Segen Seiner Umgebung ruhet
 auf seine Gruft
 Denn dem Diensten des Staates er
 Opferte rastlos Seine Gesundtheit
 Kraft – opfert
 Sein Leben auf.–

Reisverslag van 1842

1)

10 July 1842. – (Zondag)

Om 1 uur vertrokken wy van de Zegery, reden en passant op Stadwyk aan, om de familie Mollerus nog vaarwel te zeggen, daarna namen wy 2 postpaarden & reden onder een heerlyk zomerweder naar Nymegen. Na aldaar versche paarden gekregen te hebben vertrokken wy dadelyk naar Cleef, waar wy by tyds aankwamen en in het Stirums-Hôtel onze intrek namen, wy zagen veel drukte te Cleef wegens het Schuttersfeest, & S'avonds de terugtocht van het corps Schutters met fakkellicht & zeer goede muzyk, zynde het muzykcorps van de Huzaren uit Dusseldorp. – Wy zagen s'avonds al wandelende in de diergaarde door de vensters een oogenblik de dansparty by Robbers toe. –

11 – July s'morgens zagen wy het schutterscorps weer met muzyk naar de groote weide optrekken. & vertrokken daarna. – De pruisische Extrapost deed zich dadelyk goed voor, door de orde & de goede discipline. –

te Kalkar bezagen wy de kerk²⁰⁸ beroemd door de houtsnee figuren. – welke kerk evenals die te Xanten die wy ook bezochten van vroegere jaren my bekend was.

Wy reden vervolgens tot Meurs, dineerden daar vry goed & hadden toen nog een sterke station tot Dusseldorp, waar wy echter nog by tyds aan kwamen & in Breidenbacher Hof ons intrek namen. – Er was groote drukte, doordien een Prins van Croy Huzaren majoor geworden een diner aan dat corps gaf.

2)

12 – wy reden s'morgens per omnibus naar den spoorweg, & namen daar plaats tot Elberfeld, de tocht geschiedde in nagenoeg 2½ uur. Ofschoon deze weg weinig opneemt, nogal dikwyls mankeert, reden wy zonder eenig oponthoud, door dan de vry talryke stations, door; men heeft gedurig mooie gezigten naar de Rynkant toe, & hier & daar heeft men groote moeyelykheden van terrein moeten overwinden, door het doorgraven van bergen & door via-ducs. – tunnels heeft men op dezen weg niet. halfweg moet men een berg op, men heeft *hier* twee sporen, daar een trein van Elberfeld komende & die naar Elberfeld gaande elkander trekken & terughouden door eene machinerie & een groot sterk touw, dat echter dikwerf breken moet. –

Te Elberfeld aankomende gingen R[udolf] &c. met de omnibus naar de stad, & bleef ik by het rytuig, wachtende op de paarden. – Inmiddels was het zeer drukkend warm, & naauwelyks in het logement gekomen by Herninghausen brak er een zwaar onweer los, Wy dineerden aldaar & vertrokken toen met de post naar Solingen, wy passeerden Gräfrath, vonden de weg zeer mooi maar de aanhoudende regen benam de gezigten, daarom hielden wy ons ook te Solingen niet op, maar reden dadelyk door, arriveerden s'avonds te Keulen *im Kaiserlichen Hof* Wy kregen hier zeer goede & brillant gemeubleerde kamers.

De fam[ilie] v[an] Loon-winter bestaande uit 13 personen rencontreerden wy hier.

3)

13 July S'morgens bezochten wy een banketwinkel, waar men den dom van Keulen in zyn geheel vond gefabriceerd van deeg, zeer kunstig & op zulke groote schaal, dat men zich zeer goed een denkbeeld van dit trotsche gebouw konde maken wanneer het eenmaal zal voltooid zyn.²⁰⁹ – Wy bezochten daarna den dom zelve, bestegen de 2 buiten galeryen & kon ik my overtuigen van de vele vorderingen zedert 1838 gedaan. het inwendige van het koor is zeer prachtig & men zag ontzagchelyk veel menschen werken. – het koor moest binnen weinige weken klaar zyn voor de groote festiviteit by het leggen van den eersten steen voor de wederopbouw van deze kerk. – daarna reden wy naar het zoogenaamde *Tempelhaus*²¹⁰ een huis uit de

208 In de gotische St.-Nicolaaskerk van Kalkar is het betere beeldhouwwerk in hout te zien, gemaakt tussen 1490 en 1540.

209 De dom van Keulen, waarvan de bouw in 1248 begon, werd eerst in 1880 voltooid.

210 Tempelhaus. Templerhaus, huis van de Tempeliers, romaans gebouw uit de twaalfde begin dertiende eeuw. Het werd in 1836 door de stad aangekocht en gerestaureerd.

vroegste [tijd] afkomstig & nu op stadskosten geheel in ouden styl hernieuwd.

Wy dineerden aan de table d'Hôte zeer goed & smakelyk & vertrokken vervolgens over Bonn naar Godesberg, waar wy by *Blinzler* ons logement besteld vonden, maar niet al te best, doordien het zeer bezet was. –

14 – alle dagen mooi weer, S'middags table d'Hôte, die zeer goed was, daarna toer naar Rolandseck, waar wy een nieuw zeer goed logement vonden, er logeerden vele Holl[andse] families's, Dilprat van Rotterdam, Leston & vrouw van s'Hage, d'Ablaing van Leyden met welken laatsten wy veel & aangenaam discoureerden.

15 – groote warmte ieder dag maar daarom genoot men ook s'avonds zeer, zittende onder een groote tent & genietende het schoone uitzigt op het Zeven gebergte. –

S'morgens bezochten wy de ruïne Godesberg & s'middags reden wy naar Bonn, bezagen daar de schoone fresco's in de Acad[emie] zaal²¹¹, aten ys, ontmoetten W. v[an] Amerongen & reden onder het heerlykste weder terug. – Byzant[ijnse] kerk, telken avond was het zeer druk in ons logement met Bonnsche stud[enten] & officieren, die veel geld verteerden, doch de logeergasten geen last aandeden & ook alleen van eerste fam[ilies] waren (alleen *Grafen u[nd] Prinzen!*)

16 July {tyding van dood van duc d'Orleans²¹²} vertrokken wy om 9 uur naar den Ryn, voeren over naar Königswinter, namen daar 2 Ezels, bestegen 1° den *Oehlberg* waar een jongetje (zomers) woont & wyn & brood verkoopt, vervolgens 2° den Lowenburg, waar men nog restes van een oud kasteel ziet, & daarna langs de Wolkenburg naar Drachenfels, het was een mooie tour, maar door de groote hitte zeer vermoeuend. – op den Drachenfels, was de table d'Hôte reeds afgeloopen, maar wy kregen nog zeer goed eeten, natuurlyk niet goedkoop. men heeft daar een zeer goed Logement & ik betreurde het zeer er niet een nacht te kunnen blyven, om de zon ondergan[g] & opgan[g] te kunnen zien.

Na ons diner gingen wy naar beneden, namen

4)

namen eene schuit, voeren naar *Nonnenwerth*, dronken daar een glas wyn, & zakten toen onder een heerlyke maneschyn den Rhyn af tot Rundorf²¹³, stapten daaruit & kwam[en] om 10 uren weer by *Blinzler* aan. –

Zondag 17 – hielden wy ons geheel stil, er kwamen niet veel menschen uit de omstreken doordien er hier & daar kermissen waren.

18 – deeden wy een tour naar de Alaunhütte, waar wy alles met veel belangstelling zagen.

19 – vertrokken wy na de table d'Hôte per post tot Remagen, op den Apollonariusberg bezochten wy en passant een geheel nieuwe, zeer prachtige Gothische kerk²¹⁴, die daar door een Graaf Fürstenberg gebouwd wordt, & klaar zynde een overschoon effect zal maken. –

Ongelukkig begon het zeer sterk te regenen, zoodat wy van de ons zoo aangenaam bekende streken weinig konden zien. –

Wy kwamen zeer by tyds te Neuwied aan & vonden by Schebler onze oude kamers weder, & deze menschen even als Merian, Wahl &c. &c. zeer verheugd ons weer te zien.

20 – July S'morgens bezochten wy de Schwester-Lade, s'middags in 2 rytuigen Sayn, het Isenburger dal, & toen in Pfaffendorf een' tuin van waaruit men een overheerlyk gezigt op Coblenz

5)

en Ehren-breitst[ein] heeft. Wahl & vrouw & Merian begeleiden ons. – de winkel te Sayn beteekent niet veel meer, daar die yzeren artikels niet veel meer gezogt worden.

211 De universiteit was gevestigd in het achttiende-eeuwse kasteel Poppelsdorf, ook genoemd slot Clemensruhe.

212 Ferdinand Philips hertog van Orléans (1810-1842).

213 Rhöndorf.

214 De neo-gotische Apollinaris kerk op de Apollinarisberg werd door Freiherr Egon von Fürstenberg-Stammheim gebouwd op de plaats waar eerst een Romeinse tempel had gestaan, daarna een kapel van St.-Martin, daarna een Benedictijner abdij. De inwijding van de kerk vond in 1857 plaats.

21 July ging ik s'morgens by Hofmarschalx *Braun* belet vragen op het Slot. – wy werden om 12 uur afgewacht, maakten die visit[e], doch zagen den Jongen vorst²¹⁵ alleen, die zeer beleefd was. – terugkomende werden wy dadelyk voor s'avonds op de thee gevraagd. – om 7 uur reden wy er heen, werden allerbeleefst door Prins Herman zyne vrouw²¹⁶, Princes Louis & Prins Karel ontvangen. Prins Max²¹⁷ was ziek. –

De Jonge vorstin was zoo mooi & lief, dat wy er over geëchanteerd waren; wy dronken eers[t] thee, hoorden muzyk (in eene andere zaal) & collationeerden toen zeer eenvoudig, daarop wierd wat muzyk gemaakt & om 11 uur ging de Vorstel[ijke familie] weg & wy dadelyk daarna.

22 July regende het den geheelen dag zoo sterk, dat wy onze tour naar Monrepos & Nothhausen tot onze groote spijt moesten opgeven, & den geheelen dag moesten te huis blyven. Wy bezagen dus met Merian het instituut, den tuin &c. dat ons alles even zeer interesseerde & waren over alles zeer content.

6)

wy bezochten ook nog de winkel van Vetter, die vele schoone meubelen voor den Stolzenfels maakte (te Engers ook meubels gezien by ons retour van Sayn, die allen door een zeker procedè met de schoonste kleuren ingelegd & als mozaïc gewerkt waren. – toen ook den schoone Slottuin & bezien).

Wy wandelden daarna nog even de Heddesdorfer chaussee op & waren op nieuw verbaasd over de nieuwe aanbouw aan die zyde van de stad als mede op het schoone gezigt naar het Andernacher Loch, nu geheel open, door het vallen der Ehrlicherallee. –

23 – S'morgens vroeg reisden wy per post naar Ems af, (beide keeren in nog geen 3 uur telkens) van Thal Ehrenbr[eitstein] gaat men nu niet meer over den Rothen hahn maar door het Lahndal, een zeer mooie & nieuwe chaussée. – te Ems namen wy onze in trek im *Russ[ischen] Hof* wandelden dadelyk onder & langs de zeer prachtige hoewel kleine nieuwe colonnade van gegoten yzer, waar men ook mooie winkels heeft & zagen daar veel vreemden onderander Koning v[an] Hannover²¹⁸, een zeer groot & fiksche man, wit van haar & groote snorbaard, verder Prinz Friedrich van Pruissen²¹⁹, Gravin v[an] Hatzfeld &c. – ons diner was middelmatig, het gezelschap dito. – Na tafel bezochten wy de nieuwe

7)

en zeer prachtige *Coursaal*, ik beproefde (voor rek[ening] van Jenny) te vergeefs myn geluk. We dronken in de promenade thee & koffy, verlustigden ons in de schoone toilettes der dames, die in overgroot aantal ons gedurig voorby wandelden & reden vervolgens na ook nog by Steigerwald eenige emplètes gemaakt te hebben zeer vergenoegd over onzen dag, naar Neuwied te rug. –

24 July (Zondag) bezochten R[udolf] & ik in de vroegte den Slottuin, wy vonden het paleis &c. in goede orde, de oude slottuin niet zeer net, ofschoon er meer bloemen in potten waren; maar de nieuwe Slottuin, op de plaats der voormalige Ehrliche allee beviel ons maar matig, dezelve is nog zeer kaal, & ook niet [met] veel smaak of onkosten aangelegd. –

Daarna hoorden wy eene zeer goede prêke van Bruder Kröger, dineerden nog aan de table d'hôte & vertrokken toen uit Neuwied, al wederom zeer te vreden over ons verblyf aldaar, over ons logement, &c. onze vrienden Wahl & Merian begeleiden ons tot Königswinter op de Stoomboot, wy hadden heerlyk weer & jousseerden nu dubbeld van de overschoone uitzigten in de ons zoo bekende environs.

In Keulen namen wy weer onzen intrek im Kaiserl[ichen] hof.

Prinz. Aug[ust] v. Tr. Opera Fidelio²²⁰.

215 Wilhelm Hermann Karl (1814-1864). Vorst van Wied.

216 Maria Wilhelmina Frederika Elisabeth prinses van Nassau-Weilburg (1825-1902).

217 Alexander Philipp Maximilian von Wied-Neuwied (1782-1867). De overige leden van de familie zijn niet getraceerd.

218 Ernst (1771-1851) in 1837 koning van Hannover.

219 Friedrich van Pruissen (1831-1888). Later Frederik III koning van Pruissen.

220 De opera Fidelio, of Die Eheliche Liebe, is de enige opera van Ludwig von Beethoven. De première van de eerste versie was in 1805.

Index

- , A. zie Bentinck, A.
 Ablaing, heer d' 53
 Adolfseck 46
 aeolus harpen 29
 Alaunhütte 53
 Aldingen 31
 Alexander I. Tsaar van Rusland 46
 Alpen. Gebergte 32
 Altdorf 32
 Altwied 12
 Altwieder Aussicht (Aussicht, Neue Auszichte) 12
 Amerika (America) 13
 Amerongen 9, 50
 Amerongen, heer W. van 53
 Andernach (Andernacht) 10
 Andlau, heer 34
 Angelique zie Wyck, Angelique van der.
 Anna-Boleyna. Opera 46
 Anna Pavlovna prinses van Oranje 160
 antiquair (antiquarius) 25
 Apollinarisberg, de 53
 Benedictijner abdij 53
 Apollinaris kerk 53
 Kapel van St.-Martin 53
 Ariadne. Beeldhouwwerk 20
 Asberg, de 29
 Asschaffenburg (Aschaffenburg) 21, 22
 Freithof. Logement 22
 Slottuin 22
 St.-Johannisburg. Paleis 22
 Assmannshausen (Asmanhausen) 16
 Bacharach (Bacherach) 15
 Baden. Groothertogdom 18, 32, 40, 41, 43
 Badensche grenzen 33
 Badensch grondgebied 27
 Baden, Louise hertogin van 43
 Baden-Baden 39, 40, 44, 45
 Im Salman. Logement 39
 Kurzaal 39, 40, 41
 Nieuwe Slot 39
 Oude Slot 39
 Bad Petersthal (Petersthal) 37
 Bad Rippoldsau (Rippoldsau, Ripoldsau, Reepoltsau) 36, 37, 38
 Badenscheuern (Baden Scheueren) 41
 Bad Tönnisstein 13
 Balgheim 31
 Balingen 31
 De Weisse Ochs. Herberg 31
 Bar:, familie Van 45
 Bären (Baren) 36
 Bargaen 33
 Barmen 48
 Basel (Bazel). Kanton 10
 ---- land 10
 ---- stad 10
 Bating. Kastelein 49
 Beauharnais, groothertogin van
 Baden, Stephanie de 23, 24, 39, 43
 Beelaerts, juffrouw 11
 Beelaerts van Blokland, familie 7
 ----, Ignatia Gerardina Jacoba (Ines) 7, 15, 16, 17, 19, 26, 34, 50
 ----, Ignatius Jan Daniël (J.) 50, 51
 ----, Marius Abraham Adriaan (Mari) 50
 ----, Paulus Adriaan 7
 ----, Pieter Adriaan Jan (Piet) 50, 51
 Beethoven, Ludwig von. Componist 54
 Beierbrun 38
 Beieren
 Beyersche grenzen 21
 Bekla 33
 Bergstrasse, de 23, 24, 27
 Berlijn (Berlyn) 19
 Bentinck, A. 7, 15, 16, 35, 50
 ----, Agatha Josina Mechteld Anna 7
 ----, Dirk 45
 ----, familie 7
 ----, juffrouw 11
 ----, Wilhelmina Van Ittersum - 24
 B[entinck], de oude heer 45
 B[entinck], Joseph (J.) 7, 19
 B[entinck], Salvatore 7. 19
 Bergen, heer Van 49
 Bernstein. Hofrätthin 12
 Besigheim 28
 De Post. Logement 28
 Bessungen 23
 Bethmann (Betman), Simon Moritz. Bankier 20
 Betman Holweg. Professor 10
 Bevertheim 41
 Biebrich (Bieberich) 18
 Marstall 18
 Oude Burg 18
 Slot(tuin) 18
 Bienen. Kastelein 9
 Biesigheim 28
 Bingen 16
 Im weissen Ross. Uitspanning 16
 Binger-Loch (Bingerloch) 16
 Blaibach 35
 Blinzer (Blinzler). Logementhouder 53
 Blussé, familie 20
 ----, heer 20
 Bobenheim 44
 Böblingen 30
 De Post. Herberg 30
 Boddaert, heer 32
 Bodenheim 44
 Bodensee (Constanzer zee) 32
 Bök. Minister 41
 Bommel, familie Van 49
 ----, heer Van 49
 Bonn 9, 48, 53
 Byzantijnse kerk 53
 Clemensruhe. Slot 53
 Den Stern. Logement 9
 Friesischen hof. Herberg 48
 Poppelsdorf. Slot 53
 Schlossgarten 9
 Boppard (Boppart) 15
 Posthuis 15
 Bosercourd (Bourcaud). Logementhouder 17
 ----, familie 46
 Br:, C.v.d. 25
 Brandt, heer 44
 Braun. Hofmaarschalk 54
 Breda 45
 Breidtbach Bürsheim, Van. Opperstalmeester 18
 Breisig 10
 Bremen 30
 Brigach (Brisar). Rivier 33
 Brohl 10, 13
 Brömserburg. Ruïne 16
 Bruder, Die. Ruïne 15
 Brühl 49
 Brunswijk (Brunswyk) 34
 Brussel 30
 Bulach 41
 Burg 34
 Buuren, familie Van 21
 Buuren van Mollem van Zydervelt, Graaf van 18
 ----, familie Van 18

- Calcar, Mietje. Zuster 11, 13, 14, 47
 Cambs, broeder 47
 Camille-berg 12
 Canes, A. 42
 Cannstatt (Kanstadt) 30
 Kurhaus 30
 Carel *zie* Wied, prins Carel van.
 Caub 15
 Kerk-ruïne 15
 Constantin *zie* Salm Reifferscheid
 Krauthelm, vorst Constantin zu.
 Croy, Prins van 52
 Cury, Dominee 11
 Dannecker (Datnecker), Johann
 Heinrich. Beeldhouwer 20, 29
 Darmstadt 22, 23
 Ludwigskerk 23
 Slot 22
 Traube. Logement 22
 Den Haag (s'Hage) 31, 50, 53
 Deutz (Deuts) 9, 48
 Bellevue. Logement 9, 48
 Dieburg 22
 Dienheim 44
 Dilprat, familie 53
 Dilsberg (Dielsberg) 25
 Dinseldorn 45
 Döckingen 33
 Doesburg 44
 Donau. Rivier 31, 32, 33
 Donaueschingen (Donau-Eschlingen)
 33
 Im Schützen. Logement 33
 Slot(tuin) 33
 Stamslot. Ruïne 33
 Donizetti, Geatano. Componist 46
 Dordrecht 20
 Dormagen 9
 Dort, Baron van 25
 Dotternhausen (Döttenhausen) 31
 Drachenfels, de 10, 48, 53
 Drais, Charles van. Uitvinder 24
 ----, Van (zuster) 24
 Dronsberg, heer 48
 ----, familie 48
 Dubois. Luitenant-kolonel 45
 duellen 43
 Duitsland (Deutschland) 23
 Durand, heer 21
 (vrouw) 21
 Düsseldorf (Dusseldorp) 49, 52
 Breitenbacher Hof. Logement
 49, 52
 Jesuiten kerk 49
 Slottuin 49
 Dusslingen (Düslingen) 30
 Eberstein. Kasteel 38, 40
 Ebgingen 32
 echo 15
 Eckstadt 31
 Ecksteyn 42
 Eding 32
 Ehrenbreitstein. Vesting 14, 53
 Ehrenbreitsteindal (Thal) 47, 54
 Ehrenfels. Ruïne 16
 Ehrlich 47, 48
 Ehrlicher allee 48
 Eifel. Gebergte 12
 Elberfeld 48, 50, 52
 Pfälzer hof. Logement 48
 Zweybrücker hof. Logement
 48
 Els. Riviertje 35
 Elserthal 35
 Elzach 35
 Im Hirsch. Logement 35
 Emichsburg (Emichburg). Ruïne 29
 Ems 14, 47, 54
 Hotel de Russie, Russischen
 Hof 14, 54
 Kurhaus 14
 Engen 32
 Im Sterne. Herberg 32
 Engers 54
 Enz (Ens). Rivier 28
 Ernst *zie* Ittersum, Ernst van.
 Europa 34
 Fahr-Irlich (Fahr) 48
 Falkenburg (Valkenburg) 16
 Fleckergraben 42
 Forbach 38
 De Krone. Logement 38
 Frankenthal 44
 Frankfurt (Frankfurt, Francfurt,
 Frankfurt, Francfort,
 Frankfort) 20, 21
 Begraafplaats 20
 Dom, kathedraal 21
 Hôtel de Russie 20
 Mainhof. Tuin 21
 Römer. Huizen 21
 Römerberg 21
 Waidenbusch. Hotel 20
 Zeile. Straat 20
 Frankrijk 18, 24
 Frederik Willem III. Koning van
 Pruisen 45
 Freiburg (Freyburg) 34, 35
 Im Schwerdt. Logement 34
 Dom, kathedraal 34
 Freudenstadt 38
 De Post. Herberg 38
 Friedlingen 31
 Fuchs, juffrouw. Logementhoudster
 9
 Furstenberg, broeder 11
 Fürstenberg. Ruïne 15
 Fürstenberg (Furstenberg), vorst(en)
 van 33, 36
 Fürstenberg-Stammheim, Egon von
 53
 Galen, familie Van 42, 43
 ----, heren Van 41
 ---- (twee zusters) 41
 Gambs, broeder 10
 Geevaerts, familie 44
 Geisberg, de 45
 Gemeinde Steig 33
 De Stern. Logement 33
 Gent (Gend) 16
 Gernsbach 38, 40
 In den Bok. Herberg 38
 Geroldsau 40
 Geroldsauer waterval 40
 Giesel 14
 Gieser, heer 27, 50
 gipsteen molen 33
 Glaser (Glares), Franz. Componist
 18
 Godesberg. Stadje 9, 53
 Belle vue. Logement 9
 Drachenquelle. Bron 9
 Godesberg, de 9
 Godesberg. Ruïne 53
 Gräfenrath (Gräfrath) 48, 52
 Greb 26
 Griesbach 37, 41
 Groningen 50
 Guntersblum 44
 Gutach 36
 Gutach. Riviertje 36
 Gutenfels (Guthenfels). Ruïne 15
 Gutenhoven, Graaf van 45
 Gütthorff. Logementhouder 49
 Hahnheim 44
 Hamburg 30
 Handelsblad. Krant 39
 Haslach (Hasslach) 30, 35
 Hattersheim 20
 Hattingen (Haltingen) 32
 Hatzfeld, Gravin van 54
 Hausach 36
 Hausach. Ruïne 36
 Hausherheim 41
 Hechingen (Hechlingen) 30
 Burcht 31
 De Post (alias im Fürsten hut).
 Logement 31
 R.C. kerk 31
 Logement 30
 Slot 31
 Heerdt 49
 Herings. Professor 50

- Heidelberg 23, 25, 26, 27, 43
 Badensche hof. Logement 23
 Im Waldhorn. Herberg 26, 43
 Kasteel ruïne (slot) 23, 25, 26, 27
- Heilbronn (Heilbron) 27, 28
 Kilianskerk 28
 Raadhuis 28
 Rose. Marktplaats 28
- Heimburg (Heimburch). Ruïne 15
- Henry zie Ittersum, Henry van.
- Heppenheim 23
- Hermannsbau. Ruïne 40
- Herninghausen (Herminghauses).
 Logementhouder 48, 52
- Herrnhut. Vluchtelingenkolonie 7
- Hertling, Van. Medicus 45
- Hessen-Darmstadt (Hessen-Darmstad) 21, 22, 28, 44
 ----, familie Van 23
- Hessen-Kassel 20, 38
- Hestling, heer Van 22
 ----, mevrouw Van 22
- Heugst, familie Van 48, 50
 ----, heer W. van 48
- Hibronger 32
- Hilpertsau 38
- Himmelreich 34
- Hinterzornen 33
- Hoch Kerlingen 30
- Hofen 31
- Hoffenheim 27
- Hofstetten 35
- Hohenasperg (Asperg). Vesting 29
- Hohenkrähen (Hohenkrahen) 32
- Hohenkrähen Hohentwiel
 (Hohenwielen) 32
- Hohenstaufen 32
- Hohenzollern. Vorstendom 30
- Hohenzollern-Hechingen, Vorsten
 van 31
- Hohenzollern. Gravin Waldburg-Truchnerf, prinses van 31
- Höhscheid (Hochscheidt) 48
- Holbein de jonge, Hans. Schilder 34
- Höllental (Höllenthal) 34
- Holtshausen 46
- Holstein-Gottorp. Groothertogin van
 Baden, Sophie Wilhelmina van 41
- Holzstoss 11
- Horkenheim 42
- horlogies, Uhr 33, 36
- Hornberg 36
- Horneman. Logementhouder 9
- Horter, Fr. Kastelein 46
- Huben. Notaris 9
- Hüfingen 33
- Hulfingen 35
- Iddekinge Momnia, heer 49
 (mevrouw) 49
- Immigradt (Immergrad) 48
- Ines zie Beelaerts van Blokland, Ines.
- Ingelheim, Graaf van 16
- Ingenlath (Ingerlath). Kastelein 9, 49
- Irlich (Ehrlich) 10
- Isenburg 13
- Isenburger dal 53
- Itrump 49
- Ittersum 21
 ----, Antony Pieter Hendrik van (Henry) 7, 9, 10, 15, 17, 19, 21, 31, 34, 37, 38, 39, 42, 44
 ----, Ernst Hendrik van (Ernst) 7, 10, 15, 17, 19, 20, 26, 34, 38, 43, 45, 47, 50
 ----, Frederik Alexander Sippo Arnold van 7
 ----, Johannes Gerardus Julianus van (Jan, JGJ, ik) 7, 8, 14, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 34, 37, 38, 39, 42, 43, 45, 47, 50, 51, 54
 ----, Lodewijk Arend van 7
 ----, Rudolf Anne Julius van (Rudolf) 8, 14, 24, 52, 54
- Itzstein, Van. Politicus 41
- Jagstfeld (Jachsfelt). Zoutmijn 28
- Jan zie Ittersum, Jan van.
- Jenny 54
- Johannisberg. Kasteel 16, 18, 19
- Joseph zie Bentinck, Joseph.
- Joséphine. Keizerin van Frankrijk 24
- kachelfabriek 11
- Kaftthal 30
- Kaizerstuhl. Gebergte 34
- Kalisz (Kalish) 17
- Kalkar (Calcar) 9, 49, 52
 Hallenkerk 49
 St.-Nicolaaskerk 52
- Kampen 7
- Karel V. Keizer 44
- Karel Lodewijk. groothertog van
 Baden 23, 41
- Karlsruhe (Carlsruhe) 41, 42
 Bleitoren 42
 Die Blume. Logement 41
 Zähringer Hof. Logement 41
 Goldenem Hirsch. Logement 41
 Im Erbprinsen. Logement 41
 Im Salm. Logement 41
 Protestantse (Evangelische) kerk 41
 R.K. kerk 41
 Slot(tuin, park) 41, 42
- Kassel (Cassel) 17
- Katze. Ruïne 15
- Kemel 46
- Keulen (Cöln) 9, 13, 44, 48, 52, 54
 Domkerk 9, 52
 Hof van Keulen. Logement 9
 Kaiserlichen Hof. Logement 52, 54
 Jesuiten Kerk 9
 Keurvorst(en) van Keulen 9, 10
 Templerhaus (Tempelhaus) 52
- Kevelaar (Kevelaër) 50
- Kinzig, Rivierte 35
- Kinzigthal 35
- Kirchart 27
- Kleef (Cleef, Cleve) 9, 49, 50, 52
 Hotel Styrum, Stirum Hotel, Stirums-Hôtel 50, 52
- klierziektens 28
- Knibis (Knibiss). Berg 37, 38
- Koblenz (Coblens, Coblentz) 13, 14, 53
 Hôtel Bellvue 14
- Kol, heer 47
 ----, (zoon) 47
- Kolldnau 35
- Königsfels (Koenigsfels) 35
- Königsstuhl (Königsstuhl, Keizerstoel) 25
- Königswinter (Koningwinter) 10, 53, 54
- Kranenburg. Huis 50
- Krefeld (Crevelt) 9, 49
 Den Wilde man. Logement 9
- Kretz (Krets) 12
- kristal (cristal kraam, Kristalwinkel) 14, 19, 20, 47
- Kröger, broeder 54
- Kruft 12
- kruiken 13
- Kuppenheim (Kupperheim) 41
- Laacher See (Lacher Zee) 12, 13
- Lahn. Rivier 14, 46, 47
- Lahndal 54
- Lahneck. Ruïne 15
- Landolf (Landolph), broeder 10, 11, 13
- Langenbrandt 38
- Langenfeld (Langenfeldt) 48
- Lathum 49
- Laubenheim 44
- Laufen (Neuhausen) 32
 Slot Laufen 32
- Lauffen am Neckar (Lauffzeit) 28
- leer-industrie 21
- leesmuzeum 39, 40
- Leiden 53
- Lent 9
- Lessonitz, Gravin van 20

- Leston, heer 53
(vrouw) 53
Leutenigs, (dochter) 29
---, heer 29
Lichtental (Lichtenthal) 40
Lichtental (Lichtenthal). Klooster 40
Kapel 40
Linkenheim 42
Löffingen 33
Loon-Winkel, familie Van 52
Lorch 15
Loreley (Lureley), de 15
Löwenburg (Lowenburg), de 53
Ruïne 53
Ludwig I. Koning van Beieren 22
Ludwig III. (Erf)groothertog van
Hessen-Darmstadt 22, 26
Ludwig IX. Groothertog van Hessen-
Darmstadt 22, 26
Ludwigsburg 28, 29
Ludwigsburg. Slot 29
Ludwigs-Saline (Saline) 27, 28
Lulofs. Professor 47
---, (zoon) 47
Luther, Maarten. Hervormer 44
Luxemburg, Willem George.
Groothertog van 17, 18
Luxemburg (Luxembourg), Hertog
van (duc de) 21
Luzershausen 27
Mackay. Kamerheer 39, 40
Main. Rivier 21, 22
Mainz 16, 17, 18, 20, 44, 45
Anlagen 45
Dom, Dom kerk 17, 44
De Englische hof. Logement
16, 44
Grosse Bleiche 46
Hôtel d'Hollande 17
St.-Petruskerk, Petruskerk 17
Mainzer-Berg 22
Mannheim (Manheim) 7, 23, 24, 26,
27, 42, 43
Slot(tuin) 23, 24, 43
Im Russischen hof. Logement
42
Jezuïten-kerk 27
Pfälzer hof. Logement 23
Maria Laach. Abdij 12
Marie zie Wyck, Marie van der.
Markenbrunner. Wijnberg 19
Marksburg. Ruïne 15
Marstall. Paardenstal 18, 29
Martin 35
(moeder, vrouw) 35
Marw, heer 39, 40
Massow, Elisabeth van 46
Mathiesen (Matthiezen), broeder 10,
47
Mathilde Karoline van Beieren 22,
26
Maurer 27
Maus. Ruïne 15
Mäuseturm (Mausethurm) 16
Mazi, madame. Operazangeres 46
Meckenheim (Meckesheim) 27
Meder, Ockje Van Ittersum- 24
Meduza. Mythologische figuur 45
Melibocus (Malchen). Rots 24
Menso, heer 26, 27
Merian, familie 10
---, broeder. 10, 11, 13, 14, 47, 53,
54
(Zuster) 13
Merishausen 33
Merwede 21
Merwede, Johanna Sippina
Boldewina Adriana van
Ittersum-van der (moeder) 7, 9,
10, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 20,
21, 27, 38, 39, 40, 43, 46, 47,
48, 49, 51
messenfabriek 28
Messingen 31
Metman 49
Metternich-Winneburg zu Beilstein,
Klemens Wenzel Nepomuk
Lothar prins van. Staatsman 19
meubelmagazyn, meubel winkel 13,
17, 47, 54
Meur Wigchers, familie 50
---, heer 50
---, (mevrouw) 50
Meurs 52
Miesenheim (Missenheim) 12
Milly, heer De 45
molensteen-groeve, maalstenen
Grube 12
Mollerus, familie 52
Monbatter. Majoor 45
Monrepos. Lustslot [bij Neuwied]
11, 54
Monrepos. Slot [bij Stuttgart] 29
Mörs (Mörsch) 9, 49
Deutschen haus. Herberg 49
Motsheim 17
Mückensturn 41
Muelen, heren van der 13
Müfling (Müffling). Generaal, vice-
gouverneur 19, 46
Mühlau. Slot 24, 44
Mulert (Mullert, Muelert), dochter
10, 12, 14, 47
---, mevrouw 10, 11, 12, 13, 14
Müllheim (Muhlheim) 48
Murg. Rivier 38
Murgtal (Murchthal) 38
Nackenheim zie Wackenheim.
Napels 21
Napoleon I. Keizer van Frankrijk
24, 29, 43
Nassau 17, 46
Den Adler. Logement 17
De Kroon. Herberg 46
Nassau'schen Straatweg 14
Posthuis. Logement 17
Ruïne 46
Nassau, groothertog van Luxemburg,
Adolf Willem Karel August
Frederik hertog en vorst van 18
---, groothertog van Luxemburg,
Willem George hertog en vorst
van 17, 18, 19, 22
---, familie (Nassauers) 46
Nassau berg. Dorp 46
Nassau-Weilburg, Maria Wilhelmina
Frederika Elisabeth. Prinses van
Wied-van (vrouw, jonge
vorstin) 54
naturalien cabinet 13
Neanders hölle (Nearnder höhle) 49
Neckar. Rivier 24, 25, 26, 27, 28
Neckardal 28
Neckarelz (Neckargasles) 28
Neckargemünd 25, 27
Neckarsteinach 25
Nederland, Nederlanden 7, 39
Neuburg 42
Neudorf 46
Neuhausen (Laufen) 32
Neulusheim 42
Neumasch 41
Neuss 9
Neustadt 32, 33
Im goldnen Löwe. Herberg 33
Rheinfall. Logement 32
Neuwied 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 47,
48, 53, 54
Andernacher Loch 54
begraafplaats 13
Broederen huis 11
Broederen Kerk 10
Ehrlicherallee, Ehrliche allee
54
Gemein logis. Logement 10
Gottes acker der Brudergemeine
11
Heddesdorfer chaussee 54
Holtstoss 11
Jongens instituut (Instituut) 7,
10, 11, 13
Meisjes instituut 11, 13
Nodhausen (Nothhauzen,
Nothhausen) 10, 11, 47, 54
Slot(tuin) 10, 47, 54
Zusteren huis (Schwestern
Lade) 10, 47, 53
Niederheimbach 15

- Nieder-Ingelheim (Nieder Ingelheim) 16
 Niedermendig (Nieder mennich) 12
 Niederwald. Berg 16
 Jagtslot 16
 Rossel. Ruïne 16
 Zauberhöhle. Grot 16
 Niederwinden 35
 Nierstein 44
 Nispen van Hövell, heer Van 46
 Nobel, heer 41
 ----, (zoon) 41
 Nodhausen (Nothhauzen, Nothhausen) *zie* Neuwied.
 Nonnenwerth 53
 Noorden, heer J. van 46
 Nijmegen (Nymegen) 9, 50, 52
 Oberwesel 15
 Oberwolfach 36
 Ockje van Ittersum-Meder 24
 Odenwald 26
 Oferdingen (Ofterdingen) 30
 Offenbach 21
 Offers, heer A. 15
 (vrouw) 15
 Oggersheim 44
 Ölberg (Oehlberg), de 53
 Omphal, freule 40
 Oos (Os) 41
 Oost-Indië 45
 Opladen (opLaden) 48
 Oppenheim 44
 Das Gelbe Haus. Logement 44
 Ortlöpp, Emilie. Maîtresse 20
 Östrich (Oestrig) 19
 Pabst, familie Van 45
 ----, heer Van 25, 34
 papierfabriek 13
 Parijs 20
 Pair la Chaise 20
 Petersburg 18
 Petersthal *zie* Bad Petersthal.
 Peucker, P.M. Auteur 7
 Pfaffendorf 53
 Pfalz. Kasteel 15
 Pieck, heer 50
 Plaidt 12
 Platte. Kasteel 19
 Polen 17
 portefueillen winkels 21
 Pruisen (Preussen, Pruissen) 16, 31, 45, 46
 Pruisen, August prins van 46
 ---- van Dinseldorn, Frederik van 45
 ---- van Rheinstei, Frederik van 16
 Rabernstein. Berg 49
 Ram, Bertha Theodora van Ittersum- 7
 Randen 33
 Rappenu 27
 Rastatt (Rastadt) 41, 42
 Rechteren Limpurg, Adolph Frederik Lodewijk graaf van 46
 ----, familie Van 45
 Reichardtshausen. Kasteel 18
 Reichenbach 38
 Reichenbach, Gravin van 20, 40
 Remagen 53
 Renneberg, de 13
 Renswoude, familie 45
 Rheenen 26
 Rheinberg 9, 49
 Stad Cöln. Logement 49
 Rheindiebach (Rhein-diebach) 15
 Rheineck. Kasteel 10
 Rheingau 16, 18, 19
 Rheinfels. Vesting 15
 Rheinstei. Slot 16
 Rhöndorf (Rundorf) 53
 Rhynbeyeren 44
 Richrad 48
 Rietböhring 33
 Rietheim 31
 Rippoldsau *zie* Bad Rippoldsau.
 Robberts. Dansgelegenheid 52
 Röchling (Rochling), de jonge 10, 11
 ----. Leemeester 10
 Rochus-Capelle 16
 Rohrbach 27
 Rolandseck 53
 Rolandsweerd 10
 rolmops 30
 Rooyard, heer J. 29
 Rose, juffrouw 14
 Rosenstein. Slot(tuin) 30
 Rosenstiel, broeder 10
 Rossel. Ruïne 16
 Rötenubach (Rödenbach) 33
 Rothen hahn. Douanepost 47, 54
 Rothschild, Amschel Mayer. Bankier 21
 ----, Calmann Mayer. Bankier 21
 Rothweil 31
 Rotteck. Professor 35
 Rotterdam 53
 Rottern, Van. Politicus 41
 Rüdeshaim (Rhüdesheim) 16
 Rudolf *zie* Ittersum, Rudolf van.
 Rufrath, heer 44
 (vrouw) 44
 Rusland 46
 Rijn (Rhyn, Rhijn). Rivier 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 25, 32, 37, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 53
 Duivels huis 11
 Rijnoever, Rhynkant 10, 44, 48, 52
 Saksenhausen (Sacksenhausen) 21
 Salm Reifferscheid Krautheim, vorst Constantin zu (vorst) 40, 41, 42
 Salvadore *zie* Bentinck, Salvadore.
 Sanct Goar (St-Goar) 14, 15
 Zur Lilie. Logement 15
 Sanct Goarshausen (St-Goarshausen) 15
 Sattel-berg 12
 Sayn 13, 53, 54
 Saynbach 13
 Schaaf. Politicus 41
 Schacht, freule. Hofdame 11
 Schaffhausen (Schafhausen) 32, 33
 In den Valk. Herberg 32
 waterval, Rheinfal 32
 Schapbach (Scheppach) 36
 Schebler. Logementhouder 53
 Schierstei 46
 Schiller, Friedrich von. Schrijver en dichter 24
 Schlangenbad 46
 Schober, familie 23
 Scholten, juffrouw M. 7, 24, 27
 Schönberg (Schömburg) 31
 Im weissen Lamm. Herberg 31
 Schönbrun (Schönburn), Graaf 18
 Schönbusch 15
 Schriesheim 27
 Im Prins Carl. Herberg 27
 Schwalbach 46
 De Post. Herberg 46
 Schwalbennest. Ruïne 25
 Schwarzenberg 38
 Schwarzwald *zie* Zwartewoud.
 Schweizer Thal 15
 Schwetzingen 42
 De Post. Logement 43
 Paleis(tuin) 43
 Sebastiansweiler 30
 Segendorf 11
 Seligenstadt (Saligenstadt) 21
 Sieben-Jungfrauen (7 Jungfrauen). Gebergte 15
 Singhoven 46
 Sinsheim 27
 De drie Koningen. Logement 27
 Sinzig 10
 Smissen, Van der. Luitenant-kolonel 45
 Smits (Smith), heer 26, 27
 Socin, heer 10
 Solingen 48, 52
 Deutschen haus. Herberg 48
 Sonborn (Somborn) 48
 Sonnenburg. Ruïne 17

- Sooneck (Soneck). Kasteel 15
 Sophia's Ruhe 40
 Sorona-Bad 44
 Soult, Nicolas Jean-de-Dieu.
 Maarschalk 49
 (vrouw) 49
 Speichlingen 31
 Spessart. Landstreek 21
 spookgerigt 25
 Stadtweilkirch 35
 Stadwyk 52
 Stahleck. Ruïne 15
 Stahlhof 35
 Steigerwald. Kristalwinkel 19, 20,
 47, 54
 Stein, Karl Reichsfreiherr vom und
 zu. Minister 46
 Stein. Ruïne 46
 Steinfurt 27
 Steinhoven 31
 Stockstad 21
 Stolzenfels (Stoltzenfels). Ruïne 15,
 54
 Stuckgethal 35
 Stuttgart (Stuttgard) 20, 29
 Koning van Wurtemberg.
 Logement 29
 Marstall 29
 Oude Slot 29, 30
 Süßlie, broeder 10
 Swellengrebel (Swellen-grebel),
 dames 14, 47
 Tacher de la Pagerie, Joséphine Rosa
 de Beauharnais / Bonaparte 24
 Tempel, de 16
 Tets, heer Van 44
 (neef) 44
 Thal 31
 Thiebaut. professor 43
 Tiel (Thiel) 41
 Tönnisstein (Toenistein) 13
 Bad Tönnisstein 13
 Ridderslot 13
 Tr., August prins van 54
 Trechtingshausen (Trechling hausen)
 16
 Triberg (Tryberg, Tryburg, Trieberg)
 36, 40
 Im Löwen. Herberg 36
 Triberger waterval 36, 40
 Tübingen 30
 De Post. [Herberg] 30
 Slot 30
 Tuttlingen (Tüttlingen, Tüthlingen)
 31, 32
 Hohenberg. Slot 32
 In den Zwartten beer. Logement
 31
 Überwinden 35
 Uhland, Ludwig. Dichter 24
 Unadingen. Posthalterei 33
 Unter-Eiberheim 28
 Urdingen (Ürdingen, Ürdinge) 9, 49
 Utrecht 7, 18, 49, 50, 51
 Vaihingen (Vaitlinge) 30
 Vallendar (Vallendahl, Vallenthal)
 14
 Veenendaal 26
 Veronnière, la. Maîtresse 18
 Versailles 29
 Verweyde, familie 44, 45
 ----, heer 44
 (vrouw) 44
 verzameling (kabinet, cabinet,
 rariteiten) 24, 25, 47, 49
 veterfabriek 48
 Vetter. Winkelier 13, 54
 Vinke. Dominee 18
 vioolspeler 15
 Voitzberg. Burcht 16
 Wachuizen 42
 Im Post. Herberg 42
 Wackenheim (Nackenheim) 44
 wagen fabriek 21
 Wageningen 50
 Wahl, broeder 10, 11, 14, 53, 54
 (vrouw) 53
 Wail. Klooster 30
 Wailerdingen 32
 Walland, heer 47
 (vrouw) 47
 Wambach 46
 Wasa, prins Gustav 43
 Wassenach 13
 Weber. Herbergier 48
 Weiler. Ruïne 27
 Weilheim 31
 Weisenbach (Weissenbach) 38
 Weisenthurm (Weissen – Thurm)
 14
 Welker. Professor 35
 Welker. Politicus 41
 Wellendingen 31
 Welschingen 32
 Wernerseck (Warnerseck). Ruïne 12
 Wied (Wiedbach). Rivier 11
 Wied, Alexander Philipp Maximilian
 (Max) prins van Wied-Neuwied
 13, 54
 ----, familie van 11, 7
 ----, Johann August Karl vorst van
 Wied 12, 47
 ----, Karel (Carel) prins van 12, 54
 ----, Louise prinses van 11, 12, 54
 ----, prinsen van 10, 11
 ----, Otto prins van 11
 ----, Wilhelm Hermann Karl prins
 van. (Herman, Vorst, Jongen
 vorst) 54
 Wiesbaden 17, 20, 39, 44, 45, 46
 Kaserne (Caserne) 18
 Kochbrunnen 18, 19
 Kursaal (Kursal) 17, 18, 20, 45
 Plantanen Allee 17
 Wiesenbach 27
 Wiesenthal 42
 Wilhelmina van Ittersum- Bentinck
 24
 Willem kroonprins der Nederlanden
 39
 Willem I. Koning van Württemberg
 26
 Willem II. Keurvorst van Hessen-
 Kassel 20
 Wimpfen am Berg 28
 Wimpfen im Tal (Wimpfen im Thal)
 28
 Winter. Minister 41
 Winterthur 29
 Wolfach 36
 Klooster/kasteel 36
 Wolfsbrunnen 26
 Wolkenburg. Berg 53
 Wollendorf 11
 Worms 44
 Dom 44
 Im Römer. Herberg 44
 Luthersche kerk 44
 Wummerlingen 31
 Wupper. Rivier 48
 Württemberg (Wurtemberg,
 Wurtemberg) 18, 28, 29, 31, 32
 De weisse Ochs. [Herberg] 31
 Wurtembergsche grenzen 37
 Württemberg (Wurtemberg),
 koninklijke familie van 23
 ----, Pauline Frederike Marie prinses
 van 18
 Wutach (Wuthtach) 33
 Wyck, Angelique van der 44
 ----, familie Van der 7, 23, 24, 25,
 26, 27, 42, 43, 44
 ----, Herman van der (de jonge) 7,
 23, 25, 26, 27, 42, 43
 ----, Marie van der 44
 ----, Van der. Generaal (heer) 7, 23,
 24, 25
 Xanten 9, 49, 52
 NiederRheinischen Gasthof 9,
 49
 ijzerwinkel, yzeren artikels 13, 53
 Zacharin. Professor 43
 Zähringer 35
 Zähringer slot 35

Zarten 34
 Zauberhöhle. Grot 16
 Zeeland 32
 Zegery, de 52
 Zevengebergte 53
 Zeist (Zeyst) 7, 50
 Hernhutter logement 50
 Zeutersdorf 48
 Zinzendorf, Nikolaus Ludwig graaf
 von 7
 Zwartewoud (Schwarzwald,
 Schwarzwald) 32, 33, 34, 35,
 36, 37
 zwemschool 42
 zydewevery 48
 Zweden 43
 Zwolle 8

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	Digitale uitgave 5.-
3	NAAR PARIJS Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7. ⁵⁰
4	LIEVE NAATJE Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8. ⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8. ⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7. ⁵⁰
9	BANKROET De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17. ⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN... De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijhuizen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR Hendrick Jordens in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	11.-
15	EEN HELE COURANT De correspondentie van de familie Bangeman 1804 - 1881	11.-
16	REISEBOEK Vijftien reisverslagen van de jonge graaf van Rechteren Limpurg 1804 - 1813	Digitale uitgave 5.-
17	DE GEWIGTIGSTE GEBEURTENISSEN Het studentendagboek van Adolph F.L. graaf van Rechteren Limpurg 1814-1817	12.-
18	OVER GROTE KEIEN NAAR PARIJS De huwelijksreis van graaf van Rechteren Limpurg 1824	7.-
19	LIEVE PAPA! Brieven van W.B. Blijdenstein, bankier te Londen aan B.W. Blijdenstein, bankier te Amsterdam 1895-1907	14.-
20	AANGENAME RENCONTRES Drie reishervattingen aan de Rijn 1821, 1840 en 1865	8.-
21	PERROKIETEN EN PAPAGAYEN, PAPAIJERS EN PISANGS Een reis om de wereld 1824 - 1826	7.-
22	SCHOUWPELEN Een reis naar de Middellandse Zee 1834	8.-
23	HET ANKER WORDT GELIGT Brieven vanuit de hele wereld van J.C. baron van Haersolte 1824 - 1834	Digitale uitgave 5.-
24	HERINNERINGEN AAN DUITSLAND Harzgebergte 1856, Taunusgebergte 1872, Baden-Baden 1902	9.-
25	EN ROUTE Drie reisjournalen van Rudolphina gravin van Rechteren 1827, 1836 en 1838	9. ⁵⁰
26	EER EN LUISTER Het proces om de havezate Haerst 1786 - 1803	9. ⁵⁰
27	TAL VAN BERGEN EN BOSSCHEN Een reis naar Saksen, Bohemen en het Thüringerwoud 1876	8.-
28	GEFNUIKTE AMBITIES Geen geld en eer voor onwettigen 1834-1900	10.-
29	EEN WAARLYK PRACHTIG LANDSCHAP Een reis door Graubünden en Glarus 1875	8.-
30	AFGEZEIJLD Een commissie naar Staats-Vlaanderen 1783	7.-
31	ONBESCHRYFELYK GROOTSCH Een wandeling door Zwitserland 1869	Digitale uitgave 5.-
32	WILDROMANTISCH Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk 1878	Digitale uitgave 5.-
33	EEN ALLERDROEVIGST TREURTONEEL Een mislukte reis naar Noord-Amerika 1783	7.-
34	EEN ONAFHANGELIJK WIJS EN ALMAGTIG WESEN De geloofsbelijdenis van Margaretha Isabella van Ittersum tot Relaer 1801	Digitale uitgave 5.-
35	TOT LOSSER GEKOMEN Het notitieboek van Aleida Leurink 1698-1754	Digitale uitgave 5.-

36	'T IS EENE TOOVERWERELD Een bezoek aan de wereldtentoonstelling te Wenen en een tocht in Salzkammergut door Mattheus van Delden 1873		8.-
37	EEN AANBLIK EENIG IN ZYN SOORT Mattheus van Delden in Tirol en in het noorden van Italië 1868		10.-
38	s'LANDS WIJZE, s'LANDS EER Beschrijving van Londen, Wight en Noord-Wales door Mattheus van Delden 1879		9.-
39	REIJSJES NA MUNSTERLAND Floris Willem Sloet tot Warmelo, 1776; Hendricus Octavius Feith, 1814 en 1817; Adrien Jean Elisa van Bevervoorden, 1834		9. ⁵⁰
40	ONGEMEENE LIEFDE EN GENEAGENTHEYT Hendrik Berents' journaal van zijn reis naar de Doopsgezinde Broeders in Pruisen, 1719	Digitale uitgave	5.-
41	THEE DRINKEN Het dagboek van Steven van Delden en Aleida Catharina Houck, 1812-1824	Digitale uitgave	5.-
42	REIZEN VOOR GENOEGEN Een reisje van Aleida van Delden door België en langs de Rijn, 1856, en van Mattheus van Delden door België, 1863	Digitale uitgave	5.-
43	DEN TOESTAND DER BOSSCHEN Een studiereis van J.H.G. Jordens door Duitsland ten behoeve van de bosbouw in Oost-Indië. 1854-1855	Digitale uitgave	5.-
44	VERDER! IMMER VERDER! Een bezoek van Mattheus van Delden aan het kleine eiland Helgoland. 1877	Digitale uitgave	5.-
45	GE GROET Gedichten van Hermannus Gerhardus Gregorius Overbeek. 1880	Digitale uitgave	5.-
46	DICHT-LUIJM Een verzameling van mengedichten door Willem de Lille. 1774-1781	Digitale uitgave	5.-
47	DE NIEUWE WERELD Een vakantiereis van Willem van Haersolte naar Noord-Amerika. 1904	Digitale uitgave	5.-
48	MIJN' LIER De gedichten van Hendrik Gerhard Kronenberg. 1797-1819	Digitale uitgave	5.-
49	GETROUWE AANKLEVERS VAN 'T HOOGVORSTELYK HUIS Brieven van A. Rotterdam, perdikant te Zuilen en Steenwijk aan J. Royer, hofpredikant van stadhouder Willem V. 1752-1780	Digitale uitgave	5.-
50	EEN SIERAAD VAN ZYN GESLACHT Levensbeschrijvingen van en over Frederik Alexander Sippo Arnold baron van Ittersum. 1869	Digitale uitgave	5.-
51	VEIL VOOR HET VADERLAND Brieven van zes zonen aan hun moeder de douairière Van Ittersum-van der Merwede. 1830-1834	Digitale uitgave	5.-
52	SOUVENIR Het album amicorum van Flore Sloet tot Warmelo. 1804-1819	Digitale uitgave	5.-
53	HET FEU SACRÉ VOOR REIZEN Brieven van John Blijdenstein uit Oost-Indië. 1897-1900	Digitale uitgave	5.-
54	HERINNERING AAN DIE GELUKKIGE DAGEN Twee reizen langs de Rijn door Johannes Gerardus Julianus baron van Ittersum in 1835 en 1842	Digitale uitgave	5.-

O V E R I J S S E L S E H A N D S C H R I F T E N

Te bestellen bij Streng, Woesterweg 5, 8162 RW EPE

T 0578 614388 M jcstreng@planet.nl W strenghansenpublicaties.nl